

ACERBIN KEINOSTA JERISJÄRVEN TIELLE

Pallas-Ounastunturin kansallispuiston historiaa

Anna-Liisa Sippola & Juha-Pekka Rauhala

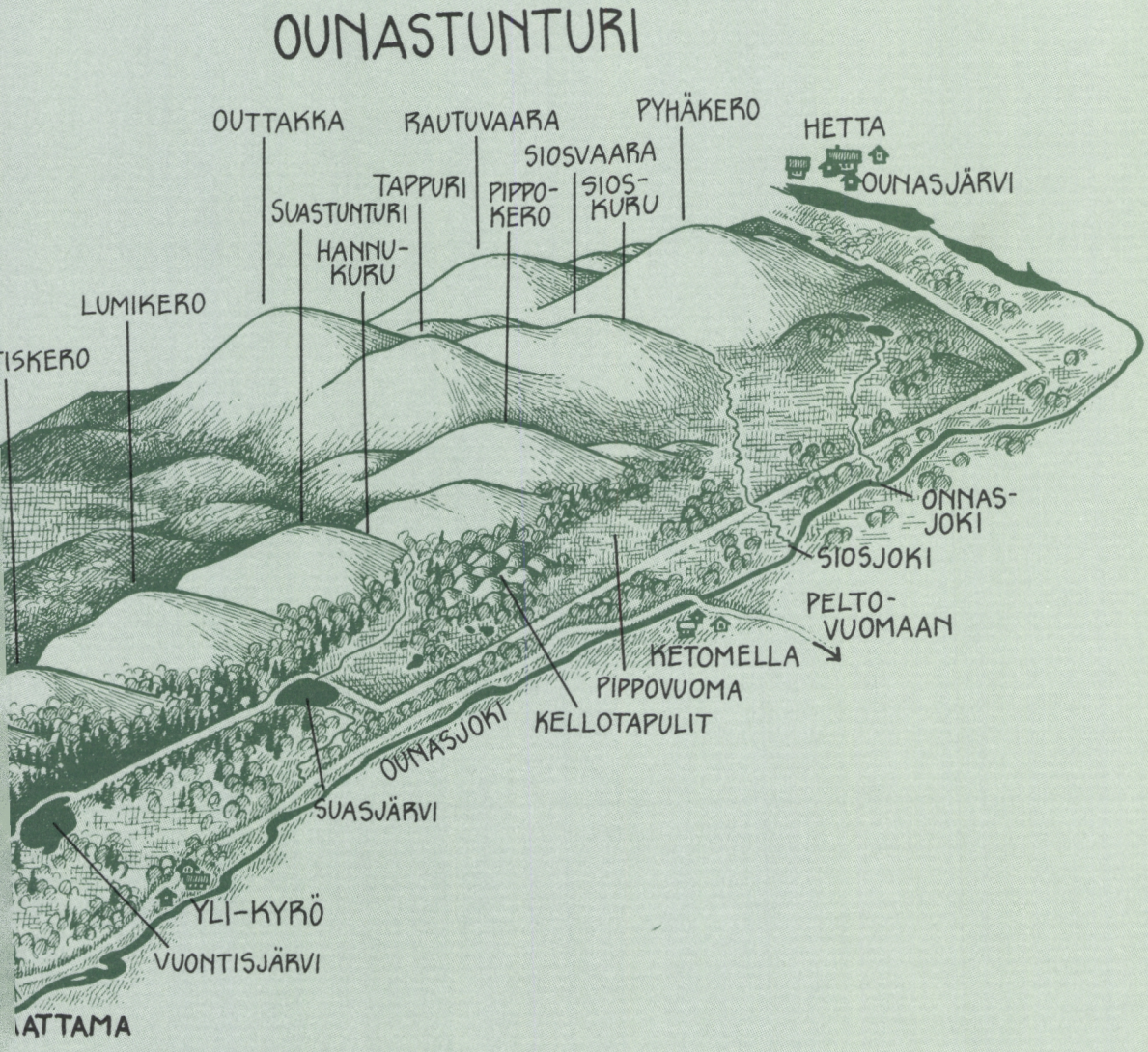
OUNASTUNTURI
OUTTAKKA
RAUTUVAARA
PYHÄKERO
HETTA
SIOSVAARA
TAPPURI
PIPPO-
KERO
SIOS-
KURU
OUNASJÄRVI
SUASTUNTURI
HANNU-
KURU
LUMIKERO
ONNAS-
JOKI
SIOSJOKI
PELTO-
VUOMAAN
KETOMELLA
PIPPOVUOMA
KELLOTAPULIT
OUNASJOKI
SUASJÄRVI
YLI-KYRÖ
VUONTISJÄRVI

Acerbin keinosta Jerisjärven tielle

Acerbin keinosta Jerisjärven tielle

Pallas-Ounastunturin kansallispuiston historiaa

Anna-Liisa Sippola ja
Juha-Pekka Rauhala

Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 410
Rovaniemi 1992

Sippola, Anna-Liisa & Rauhala, Juha-Pekka. 1992. Acerbin keinosta Jerisjärven tielle. Pallas-Ounastunturin kansallispuiston historiaa. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 410. 117 s. ISBN 951-40-1209-7, ISSN 0015-4283.

Avainsanat: historia, kansallispuistot, monikäyttö, tutkimusmetsät.

Kirjoittajien yhteystiedot: Sippola: Arktinen keskus, PL 122, 96101 Rovaniemi.

Julkaisija: Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema / Metsien käytön tutkimusosasto; Hanke: 3114-3 Luonnonsuojelu ja erämaat; Hyväksynyt: Aarne Reunala, vs. tutkimusjohtaja, 4.6.1992.

Jakelu: Pallas-Ounastunturin opastuskeskus (puh. 9696-2452) ja Metsäntutkimuslaitoksen kirjasto (puh. 90-857 051).

Kansikuva: Vue från Pallas. A.F. Skjöldebrands skissbok.
WSOY:n kuva-arkisto.
Julkaistu Ruotsin kansallismuseon luvalla.

© Kirjoittajat ja Metsäntutkimuslaitos
ISBN 951-40-1209-7
ISSN 0358-4283

Gummerus Kirjapaino Oy
Jyväskylä 1992

Sisällys

SAATTEEKSI 6

PALLAS-OUNASTUNTURIN ALUE 9

PAIKANNIMISTÖÄ 12

ASUTUSHISTORIAA 14
- Esihistorialliset jäänteet 14
- Saamelaisasutus 17
- Suomalaisasutuksen tulo 21
- Pallasjärven asutus 26

KANSALLISPUISTON PERUSTAMINEN 28

PUISTONVALVOJAN TYÖSARKAA 37

PUISTON JA SEN YMPÄRISTÖN LUONTAISELINKEINOT 43
- Poronhoito 43
  - Poronhoito vakiintuu elinkeinoksi 43
  - Paliskuntajärjestelmän synty 44
  - Ounastunturin alueen poronhoito 45
  - Pallastunturin alueen poronhoito 48
- Muut luontaiselinkeinot 52

MAA- JA METSÄTALOUS 59

MATKAILU ENNEN TOISTA MAAILMANSOTAA 65
- Kortteerivieraita ja riekonmetsästäjiä 65
- Hiihtäjät löytävät Hetan 66
- Tunturihotelli Pallakselle 68

SOTA-AIKA 76

SODAN JÄLKEINEN MATKAILU 79

MATKAMIEHIÄ JA MERKKIHENKILÖITÄ 82
- Kotlannin äijästä Kekkoseen 82
- Kansanparantajia ja muita persoonallisuuksia 88

TUTKIMUS KANSALLISPUISTOSSA 91
- Luonnontieteilijät löytävät Lapin 91
- Kasvitieteen kulta-aika 93
- Metsäntutkimus puistossa ja tutkimusalueessa 95
- Lajistohavainnoista ekologiaan 97

PUISTON TULEVAISUUS 99

LÄHDEVIITTEET 103

LÄHDELUETTELO 111

HENKILÖHAKEMISTO 116

Saatteeksi

Tämän julkaisun tarkoituksena on valaista Pallas-Ounastunturin kansallispuiston ja sen lähialueiden menneisyyttä. Alueelta ei ole aikaisemmin kirjoitettu varsinaista historiikkia, mikäli lukuisia matkakertomuksia eri ajoilta ei lueta sellaisiksi.

Vaikka kansallispuistot on perustettu lähinnä luonnon ja sen monimuotoisuuden säilyttämiseksi, useimmat puistomme ovat olleet myös ihmisten käytössä ammoisista ajoista lähtien eränkäynti- ja kalastusalueina sekä porolaitumina. Tätä ihmisen menneisyyttä ja sen vaikutuksia olemme valottaneet kuvaamalla puiston ympäristön asukkaita, elinkeinoja ja tapahtumia, joiden toivomme muodostavan elävän kehyksen itse kansallispuistolle.

Runkona työlle ovat olleet Juha-Pekka Rauhalan tekemät haastattelut puiston lähiympäristön kylissä kesinä 1987 ja 1988. Kaikkiaan haastateltuja on kolmekymmentäyksi henkilöä ja nauhoitettua materiaalia yli viisikymmentä tuntia. Haastattelumateriaalin tueksi olemme etsineet kirjallisia lähteitä, joskin tiedot ovat monelta osin olleet hajanaisia ja vajaita. Samaa on sanottava käytetystä arkistomateriaalista. Koska julkaisu on tarkoitettu lähinnä suurelle yleisölle, olemme pyrkineet välttämään tieteellistä kirjoitustyyliä ja värittäneet tekstiä yksityiskohdilla ja suorilla lainauksilla "oikeala murthela".

Monia mielenkiintoisia ja värikkäitä yksityiskohtia on jäänyt unohduksiin tai jouduttu tästä karsimaan. Etenkin Metsäntutkimuslaitoksen tutkimustoiminta ja vartijoiden työn moninaiset tapahtumat tarvitsisivat oman historiankirjoittajansa. Toivomme kuitenkin, että teos tällaisenaankin antaa lukijalle kuvan puiston vaiheista.

Julkaisu kuuluu Metsäntutkimuslaitoksen tutkimushankkeeseen luonnonsuojelualueiden käytön suunnittelu ja hoito. Hankkeen vastuututkijana on toiminut FT Pentti Sepponen, jota kiitämme työn kuluessa saamistamme neuvoista ja tuesta.

Kiitämme kaikkia haastateltaviamme arvokkaasta lähdemateriaalista ja myönteisestä suhtautumisesta haas-

tatteluihin. Käsikirjoituksen ovat lukeneet FT Heikki Henttonen, MML Erkki Numminen, FT Raimo Ranta, FK Kirsi-Marja Tuominen, MML Martti Varmola ja entinen luonnonsuojeluvalvoja Veikko Salkio, joita kaikkia kiitämme niin asiasisältöön kuin tyyliin liittyvistä neuvoista ja korjausesityksistä. Asiantuntija-apua olemme saaneet myös lukuisilta muilta henkilöiltä, joista erityisen kiitoksen ansaitsevat puistonvalvoja Olli Autto ja toimitussihteeri Oula Näkkäläjärvi. Teoksen puhtaaksikirjoituksesta kiitämme Tanja Korvaa ja Päivi Junttilaa, karttojen puhtaaksipiirtämisestä Tuija Katermaata ja ulkoasun suunnittelusta toimittaja Seppo Ojaa. Valokuvamateriaalista kiitämme lukuisia yksityishenkilöitä sekä Museoviraston ja Suomen Valokuvataiteen museon kuvaarkistoja, ja reprokuvauksista ja vedoksista Risto Sippolaa ja Jukka Suvilehtoa.

Anna-Liisa Sippola *Juha-Pekka Rauhala*

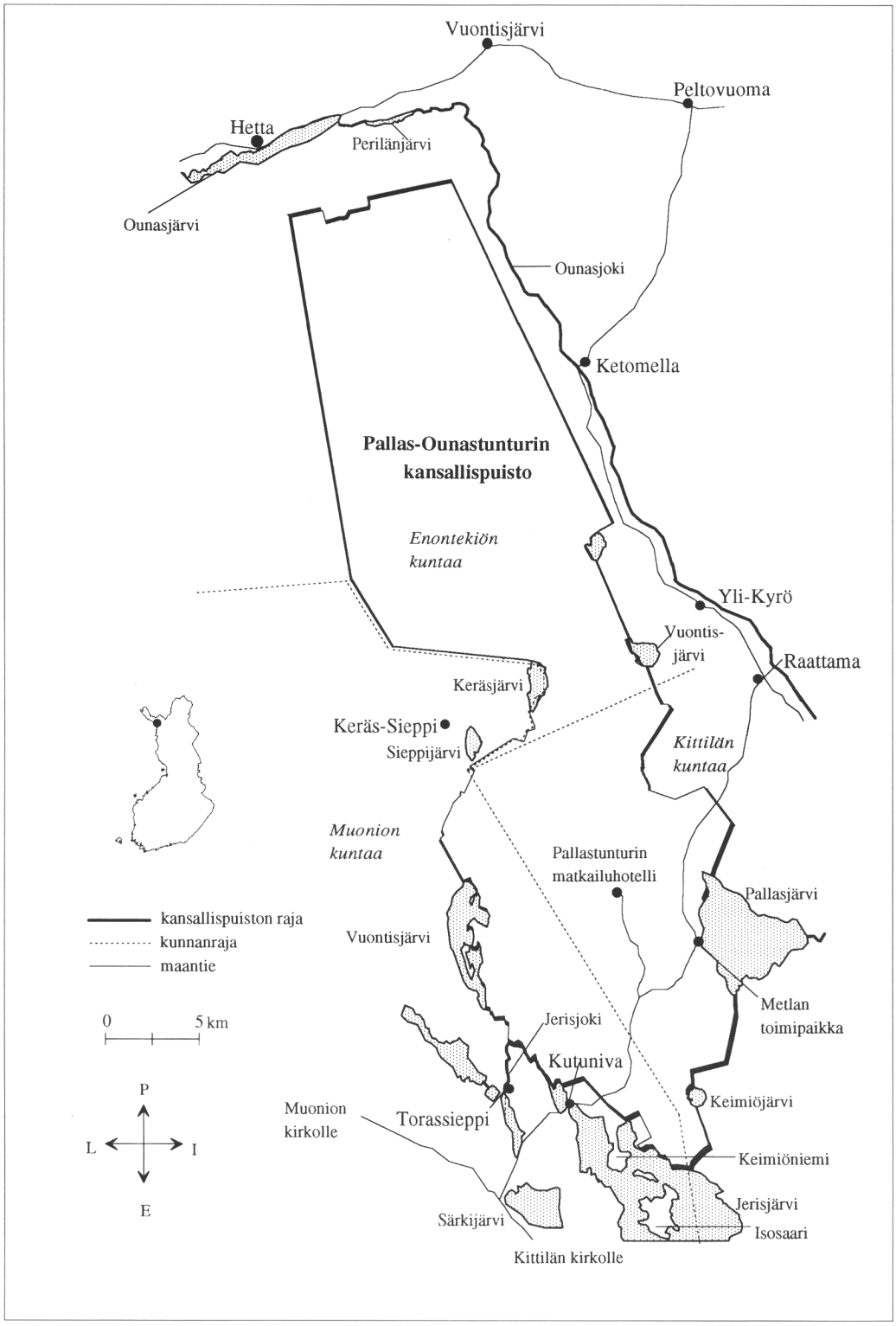

Pallas-Ounastunturin kansallispuisto lähiympäristöineen.

Pallas-Ounastunturin alue

Pallas-Ounastunturin kansallispuisto sijaitsee Länsi-Lapissa. Puisto on perustettu vuonna 1938 yhtenä maamme ensimmäisistä lakisääteisistä kansallis- ja luonnonpuistoista. Sen pinta-ala on 500 km^2 ja se on tällä hetkellä maamme kolmanneksi suurin kansallispuisto.

Puisto käsittää Ounasjärven eteläpuolelta alkavan komean tunturijakson ympäröivine soineen ja metsineen. Alueen pituus on noin 50 kilometriä pohjois-eteläsuunnassa ja leveys keskimäärin 10 kilometriä itä-länsisuunnassa. Puiston pohjoisosa — noin puolet koko alueen pinta-alasta — kuuluu Enontekiön kuntaan. Eteläosasta valtaosa kuuluu Kittilän kuntaan ja linjan Keimiötunturi-Sieppijärvi länsipuoli Muonion kuntaan. Suurimmat asutuskeskukset puiston läheisyydessä ovat pohjois- ja koillisosassa Enontekiön Hetan, Vuontisjärven ja Peltovuoman kylät, puistosta lounaaseen sijaitseva Muonion kirkonkylä sekä sen itäpuolella Kittilän kuntaan kuuluva Raattaman kylä. Pienempiä asuinpaikkoja ovat Ounasjokivarressa Ketomellan ja Yli-Kyrön kylät, Keräs-Sieppi puiston länsipuolella sekä Toras-Sieppi, Rauhala ja Kutuniva puiston eteläosan tuntumassa.

Pallas-Ounastunturin tunturijakso on osa noin sadan kilometrin pituista Ounasselän tunturiketjua, joka ulottuu pohjoisesta Ounastunturilta etelään Ylläkselle Kolariin. Tunturit muodostavat kaksi erillistä ryhmää: Ounastunturien suurryhmän pohjoisessa ja Pallastunturit etelässä. Alueita erottaa rosoinen ja vaikeakulkuinen Pahakuru. Tunturien huiput kohoavat 700–800 metriä merenpinnan yläpuolelle ja yli 500 metriä ympäröivää maastoa korkeammalle. Korkein laki on Taivaskero eli ”Himmelriikki”, 807 m.

Tunturit ovat jäänteitä yli 1800 miljoonaa vuotta sitten syntyneestä Svekokarelidien vuoristosta, jonka huiput mannerjää on hionut pyöreälakisiksi. Noin 9000 vuotta sitten tunturiketju vapautui viimeisen jääkauden jäämassoista. Pallastunturien etelä- ja länsipuolelle muodostui jäätikön sulamisvesistä niin sanottu Muoniojoen jääjärvi. Järvi oli suurimmillaan noin 25 kilometriä leveä ja pituutta sillä oli noin 80 kilometriä. Jäätikön järven

puoleinen reuna sijaitsi tuolloin puolivälissä Muoniota ja Pallastuntureita luode- ja kaakkoisuunnassa, ja jäätikkö vetäytyi tuntureihin nähden lounaaseen. Jäätikön paksuutta tuohon aikaan kuvannee se, että se oli noin 500 metriä jo kymmenen kilometrin päässä jääjärven reunasta. Järvellä oli eri vaiheissa useita purkausuomia itään, muun muassa Pyhäjoen sekä Kulkujoen uomat. Myös Ounastuntureiden itäpuolella on ollut suuri jääjärvi, jonka purkausuoma oli Pahakurussa. Jäätikköjokien ja purku-uomien suistoihin kasaantui paikoin hiekkakerrostumia. Tällainen jäätikköjoen deltamuodostuma on muun muassa Ketomellan harjualue.[1]

Jäätikön vetäytymisen jälkeen alueelle levittäytyi ensin tundramaista kasvillisuutta, lähinnä ruohovartisia kasveja ja varpuja, sittemmin myös pajuja ja koivuja. Koivu oli valtapuuna boreaalikaudelle (6800–5500 eKr.) saakka, jolloin mänty levittäytyi metsien valtapuuksi. Boreaalikauden puolivälistä noin vuoteen 3000 eKr. maassamme vallitsi nykyistä kuivempi ja lämpimämpi ilmasto. Tämän niin sanotun lämpökauden aikana metsäraja oli pari sataa metriä nykyistä korkeammalla joten suurin osa Pallas-Ounastunturien huipuista on tuolloin ollut metsän peitossa. Noin 3000 vuotta eKr. ilmasto alkoi viilentyä ja samaan aikaan kuusi alkoi levittäytyä maahamme idästä. Kuusi on vuosituhansien aikana saavuttanut nykyisen rajansa Pallastunturien alueella Pahakurussa. Ilmaston viileneminen ja kosteuden lisääntyminen on johtanut laajaan soistumiseen, joka alavien maiden ohella on synnyttänyt Lapissa ja Koillismaalla vaaroille ja tuntureille rinnesoita.[2]

Nykyisin tunturiketjun juurella leviävät Lapille tyypilliset laajat metsä- ja aapasuoalueet. Pallastunturin aluetta hallitsevat vanhat paksusammalkuusikot, pohjoisempana Ounastuntureilla sen sijaan männiköt ja koivikot. Karujen, laajojen tunturikankaiden vastapainona ovat tunturikurujen rehevät puro- ja jokilaaksot saniaiskasvustoineen, tunnetuimpana näistä Pyhäjoen varren saniaislehdot.

Puisto on kasvillisuudeltaan pohjoisen ja eteläisen lajiston vaihettumisvyöhykettä. Puronvarsien reheviltä mailta voi löytää sellaisia eteläisiä kasvilajeja kuin tesma ja nuokkuhelmikkä. Pohjoisia lajeja edustavat lehdoissa muun muassa väinönputki, pohjansinivalvatti ja pohjanruttojuuri. Paljakalta puolestaan löytyvät tyypilliset tunturikasvit kuten sielikkö, kurjenkanerva, sammalvarpio ja uuvana.

Myös eläimistössä näkyy sama pohjoisen ja eteläisen lajiston vaihettuminen. Pahakurun seutu muodostaa leviämisrajan monelle lintulajille: se on esimerkiksi tuntu-

rikihun ja lapinsirkun esiintymisen pääasiallinen eteläraja ja vastaavasti punarinnan, peipon ja metsäviklon esiintymisen pohjoisraja.

Nisäkkäitä puistossa on tavattu kaikkiaan 30 lajia. Puiston pikkunisäkäslajisto on poikkeuksellisen runsas. Pallaksella esiintyy kuusimetsän rajalla kahdeksan myyrälajia ja viisi päästäislajia, mikä on yhdellä alueella enemmän kuin missään muualla maassamme. Suurpedoista karhu on puiston vakituinen asukas, sen sijaan susia ja ahmoja tavataan vain satunnaisesti. Puiston alkuperäisistä eläinlajeista on varmuudella hävinnyt metsäpeura, joka hävitettiin Lapista sukupuuttoon 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Todennäköisesti myös majava on kuulunut Pallaksen alueen alkuperäisiin eläinlajeihin. Sekin metsästettiin sukupuuttoon maastamme 1800-luvulla. Menetysten ohella puisto on saanut uusina lajeina vuosien kuluessa eräitä kulttuurinsuosijakasveja, joita yleensä aina ilmestyy ihmisten käyttämien polkujen, tupien ja niittyjen tuntumaan. Näistä voidaan mainita hiirenvirna ja kylänurmikka.

Pallas-Ounastunturi ympäristöineen on ikivanhaa ihmisen asuinseutua. Esihistorialliset asuinpaikat ovat vuosituhansien takaa. Historiallisena aikana aluetta ovat asuttaneet ensin saamelaiset ja 1600-luvun lopulta lähtien myös suomalaiset. Kansallispuistossa on pyritty säilyttämään alkuperäisen luonnon lisäksi ihmisen asumisen ja kulttuurin tuloksena syntyneitä perinteisiä elinympäristöjä. Tällaisia ovat esimerkiksi luonnonniityt rakennuksineen sekä poroaidat ja porokämpät. Niittypalstojen käyttö on loppunut, mutta poronhoito on edelleenkin tärkeä ja elinvoimainen elinkeino kansallispuistossa.

Eräs kansallispuistojen tavoitteista on toimia opetus- ja retkeilykohteina. Pallas-Ounastunturi on perustamisestaan lähtien ollut maamme suosituimpia retkeilyalueita. Metsäntutkimuslaitos rakennutti vuonna 1978 maamme ensimmäinen kansallispuiston opastuskeskuksen puiston eteläpäähän, Pallaksen matkailuhotellin naapuriin. Tärkeän suojelutehtävänsä ohella kansallispuisto palvelee tieteellistä tutkimusta muun muassa luonnontilaisen ympäristön muutosten seurannassa.

Paikannimistöä

Pallas-Ounastunturin kansallispuiston lukuisten kerojen ja kurujen nimillä on lähes jokaisella oma tarinansa. Puiston paikannimistö on osin saamelaista, osin suomalaista perua. Monet nimistä ovat muodostuneet suoraan tietystä yleissanasta, joka kuvaa paikkaa. Tällaisia yleissanoja ovat esimerkiksi kuru, joka tarkoittaa tunturien välistä, usein jyrkkäreunaista laaksoa, ja kero, joka merkitsee pyöreälakista tunturihuippua. Toisinaan nimi on syntynyt jonkin yksittäisen tapahtuman tai ilmiön mukaan. Tähän on koottu selityksiä ja perimätietoa muutamien paikannimien merkityksestä. Selitykset on koottu useista eri lähteistä eikä niiden kielitieteellistä oikeellisuutta ole tarkistettu.

Tunturiryhmän eteläisiä keroja kutsutaan Pallastuntureiksi. Pallas-sanan alkuperästä ei olla täysin varmoja. Mahdollisesti sana tulee saamen sanasta "palas", joka tarkoittaa polkua, onhan koko tunturijonon läpi kulkenut vanha kulkutie. Samaa kantamuotoa on sana "palkas", joka tarkoittaa porojen suosimaa ruokaisaa tunturirinnettä. Palkiminen puolestaan tarkoittaa poron päivittäistä ruokailureittiä laidunalueella; tästä lienee tullut nimi Palkaskerolle.

Ounastunturin nimen merkitystä ei tunneta. Nimen vanha muoto on ollut Ounis (Aunis). Se on mahdollisesti johdannainen saamelaisesta miehen nimestä. Ounastuntureiden pohjoisin laki on mahtava Pyhäkero. Lapissa on lukuisia Pyhäkero-nimisiä paikkoja, jotka viittaavat paikan entiseen uskonnolliseen merkitykseen palvonta- ja seitapaikkoina (ks. luku Saamelaisasutus). Ounastuntureiden korkein huippu on Outtakka. Saamelaisten vanhassa uskonnossa esiintyy naispuolinen jumala nimeltä "Voutahka" ja tunturi on mahdollisesti nimetty tämän mukaan. Nimi viittaa myös sanaan outa, joka tarkoittaa metsämaata.

Puiston korkein huippu on Taivaskero eli Himmelriikki, "taivaan kero — taivaan niitty". Sen lounaispuolella oleva Laukukero, jolla nykyisin on laskettelurinne, on saanut nimensä muodostaan: lauku tarkoittaa avointa, puutonta, tasaisesti nousevaa tunturinrinnettä. Tunturi-

jonon matalin kero on Suaskero. Nimi on voinut tulla saamelaisen miehen etunimestä Souva, josta Suas on diminutiivimuoto. Puiston pohjoisosassa, Pyhäkeron kaakkoispuolella, ovat Kaarremarasto ja Puumarasto. Marasto tarkoittaa pitkää, erillistä, matalaa koivua kasvavaa selännettä, joka sijaitsee ylängöllä. Alueen ympärillä on usein soita.

Kansallispuisto rajoittuu etelässä Jerisjärveen. Järven nimi tulee saamen sanasta "jierra" = kysyä. Aikaisemmin järven nimi oli Jierrisjärvi, josta se muuttui Jerisjärveksi. Syynä järven nimeen ovat olleet sen hyvät kalavedet, jotka ovat aina olleet kysyttyjä. Sana "Toras" merkitsee "poikki". Torasjärvi katkaisee harjun, joka lähtee Olostunturin läheltä päättyen Jerisjärven länsipuolelle. Pallasjärven eteläpäässä sijaitseva Lommoltunturi on saanut nimensä tunturin juurella olevasta Pallaslompolosta. Lompolo on joen leventymä, joka muistuttaa lampea tai pientä järveä. Useiden Vuontis-alkuisten nimien kantasana on saamen kielen sana "vuonttes", hiekka. Vuontisjärvi on siis hiekkapohjainen tai hiekkarantainen järvi. Saivokeron ja Saivojärven kantasanana on saamenkielinen sana "saiv'va", joka tarkoittaa syvää lampea tai pientä järveä joen tai isomman järven vierellä. Keräs- ja Torassieppien kylien nimi päättyy sanaan "sieppi", joka on saameksi "seäppeth" ja tarkoittaa järveä, jolla on "kaula".

Monien paikannimien alkuperä on jäänyt unhoon tai niiden kielitieteellinen alkuperä on selvittämättä. Nimien alkuperistä voi olla toisistaan hyvinkin poikkeavia selityksiä. Lehmikero Raattaman kylän lounaispuolella on kyläläisten mukaan saanut nimensä tunturiin eksyneestä lehmästä, mutta yhtä hyvin nimi voi viitata vanhaan saamelaiseen tarustoon maan alla elävistä maahiaisista eli gufittarista, jotka toisinaan nousevat maan päälle paimentamaan lehmikarjojaan.

Esihistorialliset jäänteet

Pohjois-Suomen asutuksen varhaishistoria on käymässä moni-ilmeisemmäksi kuin aiemmin on arveltu. Arkeologisten kaivausten ja tutkimusten avulla on todistettu, että Pallas-Ounastunturin kansallispuiston alueella tai sen lähiseudulla on elänyt ihmisiä jo kivikaudella eli ajanjaksolla n. 7500–1250 eKr. Puiston lähiympäristössä esihistoriallisia löytöjä on tehty lähinnä Enontekiön Hetan kylässä ja eteläosan suurten järvien: Jerisjärven, Särkijärven ja Pallasjärven rannoilta.

Pohjoispäässä, Enontekiön Hetassa on lukuisia kivikautisia löytöpaikkoja kuten Karjalan Saari, Närpistönniemi ja Proksin kenttä Hetan kirkonkylässä. Alueelta on löydetty kiviesineitä kuten alkeellisia kirveitä ja liuskekärkiä[3]. Pronssikaudelta (noin 1250 eKr.–300 jKr.) on löydetty niin sanottu rombikirves ja tasakantainen kvartsiittinuoli sekä rautakaudelta (300–1300 jKr.) viisi nuolenkärkeä. Esihistoriallisia asuinpaikkoja Enontekiön alueella on löydetty toistakymmentä, joista yksi on esikeraamiselta ajalta (noin 6500–4200 eKr.). Lisäksi Enontekiön alueelta on löydetty muutamia hautoja, joiden ajoituksesta tutkijat eivät ole aivan varmoja.[4]

Esihistoriallisten asukkaiden alkuperästä ei ole varmuutta. Pohjois-Fennoskandiassa on esihistoriallisena aikana vallinnut useita kulttuureita, jotka todennäköisimmin ovat olleet vuorovaikutuksessa keskenään. Asutus on ollut hyvin kiinteästi sidoksissa asuttavan paikan kulkuyhteyksiin. Jerisjärvi puiston eteläpäässä on ollut vanha kulkutie Ounasjoen ja Muoniojoen vesistöjen välillä. Järven ympäristössä on ollut kivikautista asutusta. Merkkeinä siitä on löydetty muun muassa alkeellisia kirveitä, joiden iäksi on ajoitettu noin 7000 vuotta, sekä käyräselkäisiä kourutalttoja.[5]

Kivikaudella Pohjois-Suomen työkalujen raaka-aineena on ollut sädekiviliuske. Sillä on selvät lohkeamissuunnat, joten siitä saa pitkiä kourumaisia kappaleita. Sädekivestä valmistettu pohjalainen taltta oli tasaleveä, suorakaiteen muotoinen ja suhteellisen ohut. Tällaisia

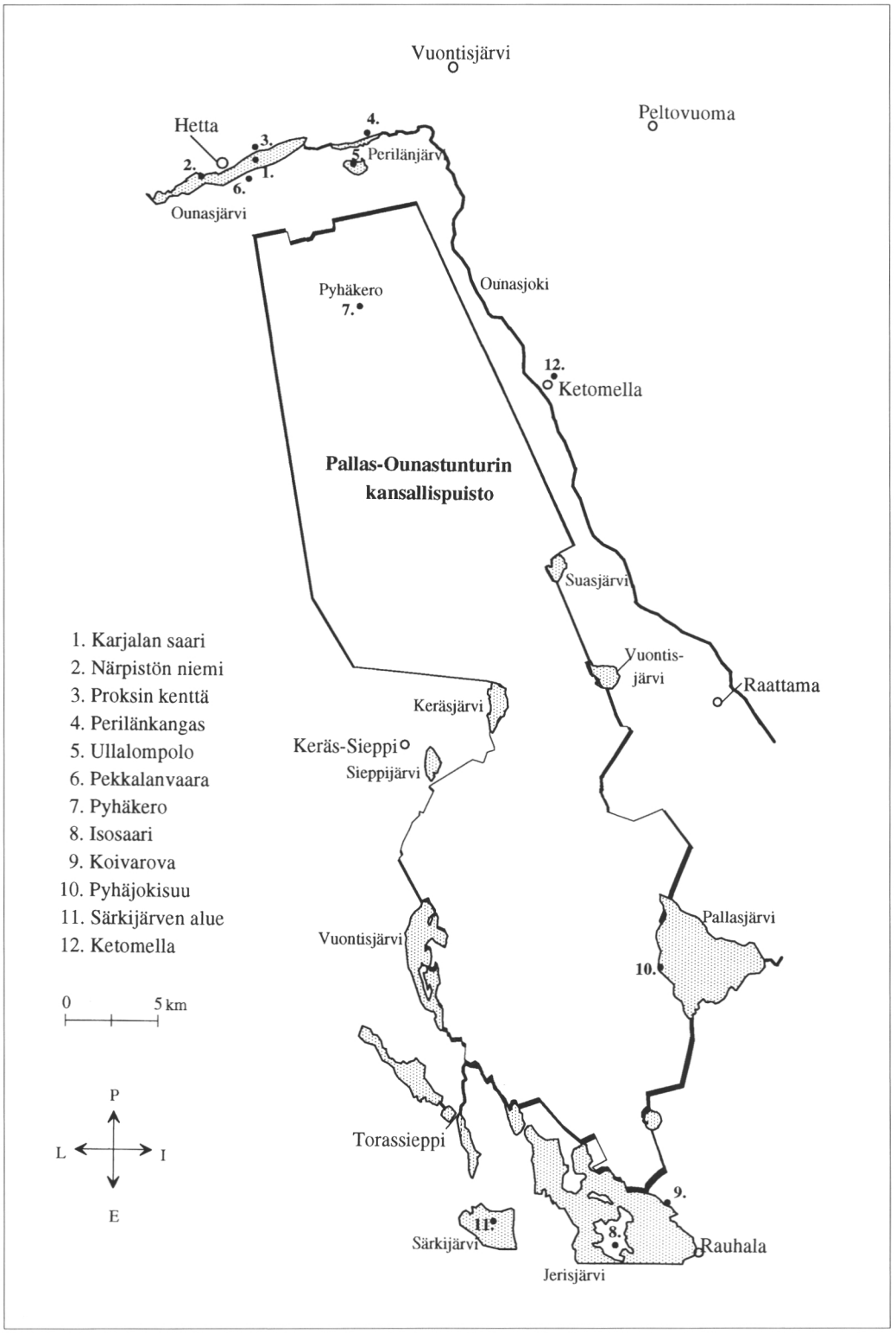

Kansallispuiston ja sen lähiympäristön esihistorialliset löytöpaikat.

Pallas-Ounastunturin alueen esihistorialliset löydökset. Lähteet: Museoviraston esihistorian toimiston arkisto ja Matti Huurre: Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia, osa I.

	Asuinpaikka/löytöpaikka	Löydös
Kivikausi n. 7500–1250 eKr	Puiston pohjoinen osa: — Hetan alueen löytöpaikat: Karjalan Saari Närpistön niemi Proksin kenttä Perilänkangas Ullalompolo Pekkalanvaara	 alkeelliset kirveet liuskekärjet kvartsi-iskoksia
	Puiston eteläinen osa: — Jerisjärven alue: Koivarova	 alkeelliset kirveet, nuolenkärjet, liedensija, käyräselkäinen kourutaltta, pohjalainen taltta
	— Pallasjärven alue: Pyhäjokisuu	 kvartsi-iskoksia, kaapimia liesikivetys
Pronssikausi 1250 eKr–300 jKr	— Hetan alue	rombikirves, tasakantainen kvartsiittinuoli
Rautakausi 300–1300 jKr	— Hetan alueen löytöpaikat: Pyhäkero	 nuolenkärkiä kaksihaarainen nuolenkärki
	— Jerisjärven alue: Isosaari	 rautapuukko
	— Särkijärven alue	skandinaavistyyppinen nuolenkärki
	— Ketomella	rautakautinen korulöydös (ns. hattusolki)

talttoja on löydetty muun muassa Jerisjärven alueelta.[6] Järven rannalta Koivarovan asuinpaikalta on löydetty myös esikeraamisen ajan (noin 6500–4200 eKr.) jäänteitä. Sekä Rauhalan kylän alueella että Pallasjärven Pyhäjoen rannalla on ollut kivikautinen asuinpaikka.[7] Rautakautiset löydöt ovat skandinaavista alkuperää, eli työkalujen malli on kulkeutunut Skandinaviasta. Tällaisia ovat muun muassa Jerisjärven Isosta Saaresta löytynyt rautapuukko, jonka ajoitus on epäselvä, sekä läheisen Särkijärven luota löytynyt skandinaavistyyppinen rautakirves.[8]

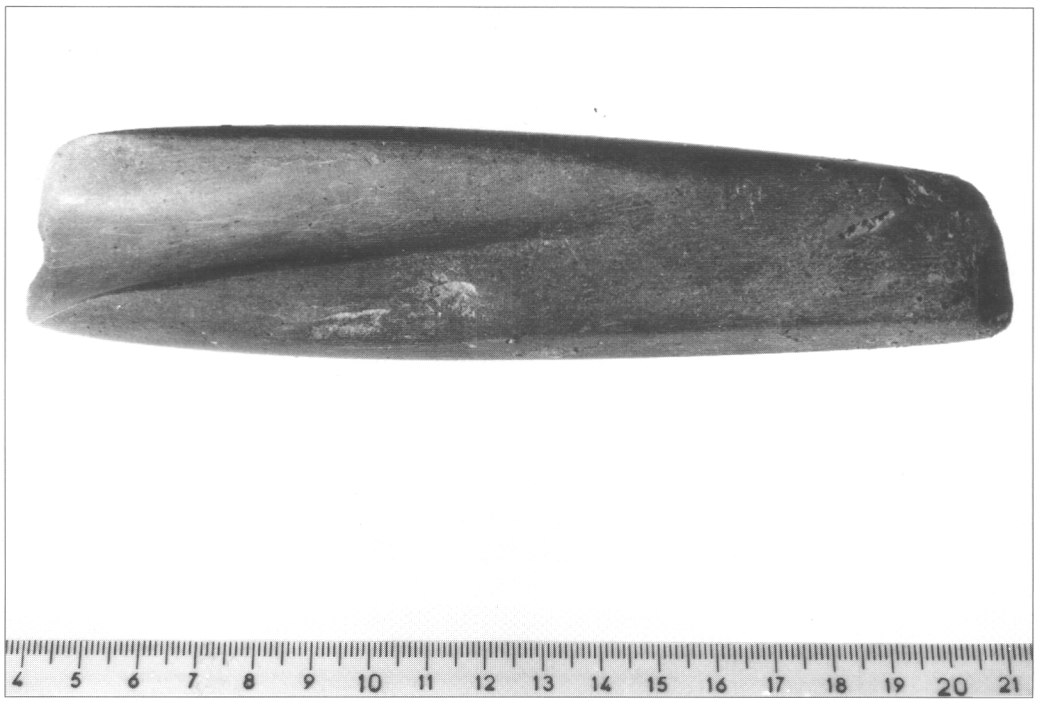

Käyräselkäinen kourutaltta, Kittilä.
Kuva R. Bäckman.
Museovirasto, historian kuva-arkisto.

Saamelaisasutus

Saamelaisten esi-isät ovat nykykäsityksen mukaan tulleet Suomeen heti viimeisen jääkauden jälkeen eli noin 7000 vuotta eKr., metsäkasvillisuuden levittyä alueelle. Suomalais- ja saamelaisväestö ovat eläneet pitkään vuorovaikutussuhteessa[9]; kuitenkin suomalaisasutuksen levitessä vähitellen pohjoiseen varsinainen saamelaisalue pieneni jatkuvasti. Keskiajalta tiedetään, että pirkkalaiset eli birkarlit kävivät verottamassa saamelaisia. Birkarl-järjestelmän lapinkäynti on luultavammin Pohjanlahden talonpoikien alullepanema. Valtiovalta vahvisti tämän verotusoikeuden vuonna 1277, kun Ruotsin kuningas Mauno Ladonlukko antoi pirkkalaisille Lapin verotusoikeuden. Vahvinta pirkkalaisten aluetta oli Tornion lähiympäristö.[10] Kustaa Vaasa kavensi huomattavasti pirkkalaisten oikeuksia 1500-luvun puolivälissä, ja antoi Lapin verotusoikeuden niin sanotuille lapinvoudeille. Järjestelmän lopetti Kaarle-herttua 1600-luvun alussa.[11]

Pohjoisimman Lapin maanomistus kuului alueen lapinkylille 1600-luvulle saakka. Enontekiön lapinkyliä olivat Rounala, Suonttavaara ja Peltojärvi. Keskiaikaiset lähteet ja uuden ajan alun verokirjatiedot eivät kerro paljoakaan saamelaisasutuksesta kansallispuiston alu-

eella. Vuodelta 1579 on verokantoluetteloissa merkintä Peltojärven saamelaiskylästä. Veronkannon yhteydessä oli harjoitettu myös kauppaa, jolloin yksi Peltojärven asukas oli vaihtanut majavannahkansa leiviskään voita ja puoleen leiviskään hamppua.[12] Luonnollisesti myös nykyinen kansallispuiston alue on ollut saamelaisten käytössä. Vanhoja asutusjäänteitä on löytynyt monista eri paikoista, muun muassa Pahakurusta, Nammalakurusta sekä nykyisemmiltä ajoilta Pallaksen matkailuhotellin ja Killinpoikajärvien tienoilta.[13]

Paitsi asutusjäänteitä on saamelaisesta kulttuurista säilynyt seita- ja muita palvontapaikkoja. Näitä ovat esimerkiksi Hetan Jyppyrävaara, Ounastunturin Pyhäjärvi (seita hävinnyt), Keräsjärvi (puuseita hävinnyt), Ullatievat (seita ja kotapaikka) sekä Ketomella. Pallasjärven pohjoispäässä Porviniemessä on myös suuri seitakivi sekä ylhäällä Pallastunturin Pyhäkerolla palvontapaikka.[14]

Samuli Paulaharju kertoo teoksessaan Seitoja ja seidanpalvontaa: *"Seita oli ankara jumala. Sitä piti ahkerasti muistaa ja palvoa, jos tahtoi, että kaikki menestyisi hyvin. Kalaretkelle mennessään pyytömies aina souti seitakivensä luokse tekemään lupauksia, pyytämään hyvää onnea ja kysymään jumalaisen mieltä: Jos saamme kaloja, suuren siian, niin suurimmuksen siianpään tuomme sinulle."*

Samaisessa teoksessa Paulaharju kuvaa puiston ja sen lähiympäristön seitapaikkoja: *"Hetan pohjoispuolella on Jyppyrän metsäinen kukkula. Kukkulalla, ei aivan laella, on ennen ollut matala palvoskivi, neljän kiven varassa seisoen. Kivellä on uhrattu sarvia ja messinkisolkiakin. Myöhemmin uskottomat ihmiset ovat kiven vyöryttäneet pari kertaa alas, mutta se on aina uudelleen noussut sijoilleen. Viimein Hetan kirkonrakentajat (vuonna 1864) sen vyöryttivät alas ja veivät Ounisjärveen, ja sinne se jäi. Sen jälkeen on Ounisjärvestä kalansaalis huonontunut.*

Ounistunturissa oli ennen palvoskivi, iso kivi kolmen pikku kiven varassa: Me — Kurun Iisko ja Kurun Matti — panimme sen kyljelleen kangilla. Oli vissiin sillekki ennen uhrattu."

Jerisjärven alueella on lukuisia jäänteitä, muun muassa Jerissaaren asuin- ja seitapaikat sekä Haltioleton hauta- ja kalmistopaikat. Keimiöniemessä ja Törmäslompolossa Kutunivan kylän läheisyydessä on seitapaikka[15], samoin Toras-Siepin läheisyydessä on merkkejä saamelaisasutuksesta, muun muassa peurakuoppia.[16]

Vuosisatojen kuluessa alueen saamelaisasutus on siirtynyt osittain pohjoisemmaksi tai sulautunut suomalaisväestöön. Esimerkiksi Kittilän pitäjästä mainitaan, ettei

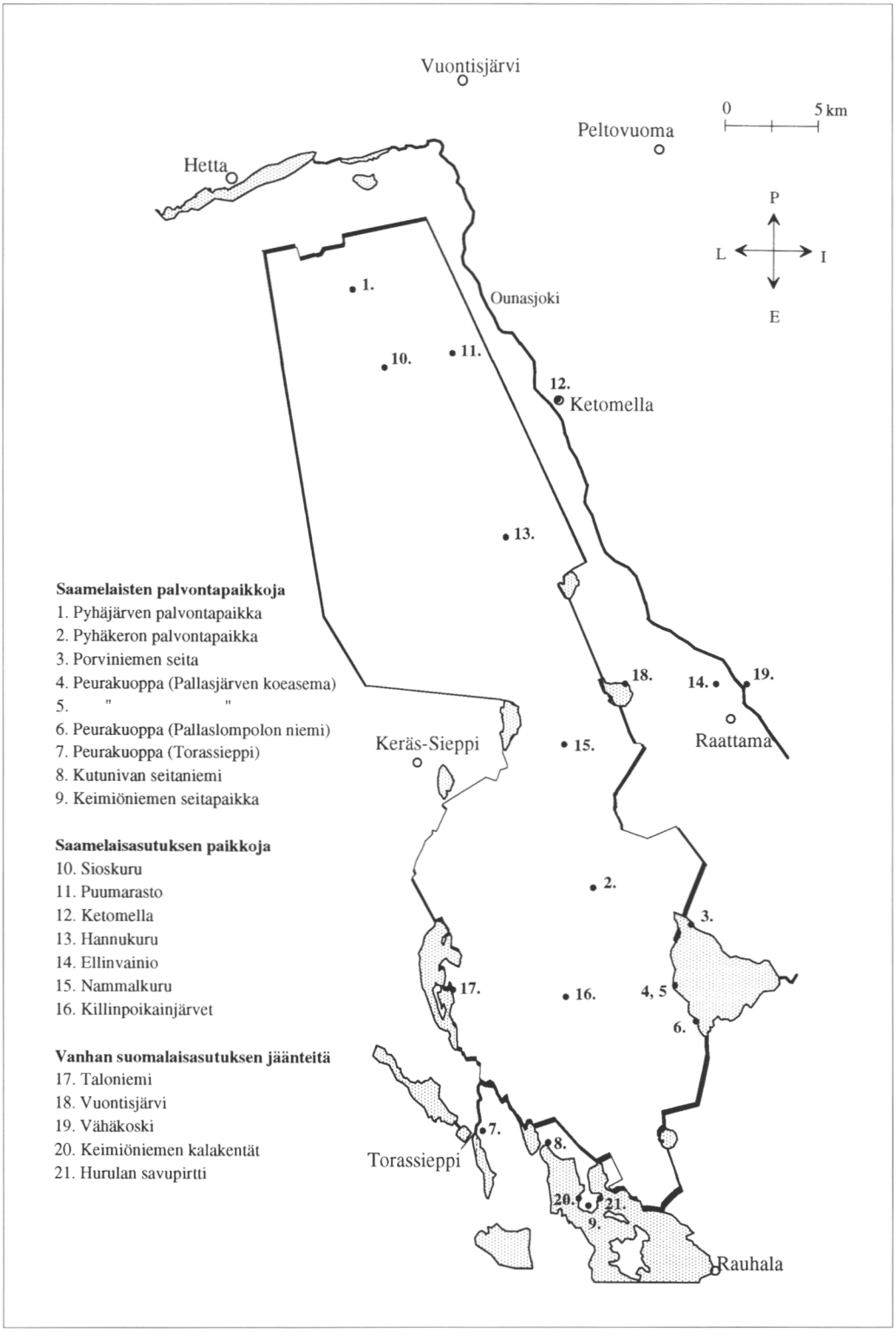

Saamelais- ja suomalaisasutuksen jäänteitä.

siellä enää 1700-luvun puolivälissä asunut saamelaisia.[17] Tällä tarkoitettiin sitä, että Kittilän saamelaiset olivat pääosin omaksuneet suomalaisten uudisasukkaiden elintavat. Lapin komitean mietinnössä vuodelta 1905 kuitenkin ilmoitettiin, että Kittilässä oli vuonna 1830 vielä 17 saamelaista ja 33 saamelaista vuonna 1910.[18]

Kautokeinon tunturisaamelaiset jutasivat eli tekivät vuotuismuuton perinteisesti talveksi Enontekiön ja Kittilän pohjoisosien outamaihin, josta keväällä siirryttiin Jäämeren rannalle kesäajaksi. Vastaavasti Suomen puolen saamelaiset siirtyivät poroineen kesäksi Ruijan rannoille, jossa räkkä (lentävät hyönteiset) eivät ole samanlaisena kiusana ihmisille ja poroille kuin sisämaassa.

Tanska-Norjan ja Ruotsi-Suomen pohjoinen raja määrättiin Strömstadin sopimuksella vuonna 1751. Tällöin saamelaisalue jaettiin kuuluvaksi kahteen valtakuntaan. Perinteinen jutaaminen alueella jatkui kuitenkin vuoteen 1852, jolloin Suomen ja Norjan välinen raja suljettiin. Vastaava rajasulku Ruotsin kanssa vuonna 1889 esti lopullisesti saamelaisten perinteisen liikkumisen Pohjoiskalotilla. Tämän seurauksena monet porosaamelaiset joutuivat järjestämään elämänsä uudelleen ja valitsemaan joko Norjan, Ruotsin tai Venäjän valtakuntaan kuulumisen (Suomi kuului Venäjään vuosina 1809–1917). Joukko kautokeinolaisperheitä muutti 1800-luvun lopulla Suomen puolelle ja näistä osa edelleen Ruotsiin. Toisaalta Enontekiön saamelaisia muutti vuosisadan vaihteen molemmin puolin sekä Ruotsiin että Sodankylään ja Inariin.[19]

Saamelaisten pääsuvut kansallispuiston alueella ovat olleet Maggat Pallas- ja Ounastuntureilla, Kemi-suku Pallastuntureilla sekä Niku-suku Ounastuntureilla ja Ketomellassa.[20] Näistä Maggojen suvun tulo Enontekiön Käsivarresta 1800-luvulla liittyi rajasulkujen aiheuttamaan ”ylikansoitukseen” ja laidunongelmiin. Peter Magga eli Magga-Piera kuvaili perheensä muuttoa Pallastunturiin seuraavasti: *”Mie olen syntynyt Porojärvellä, lähellä Norjan rajaa. Isäläni oli sielä suuri poroelo, 3000 päätä. Toiset lappalaiset kathellisina, niiden joukosa kuulusa pororosvo Jussa Kalttopää, tekivät hänele niin paljon vahinkoa, että isän oli lähettävä pois. Met muutima ensin Ounastunturhin, jonne sillon rakennethin pitkää poroaitaa. Siinäki syntyi jotain hankaluuksia, ja isä muutti Pallastunturhin. Meilä oli koat niillä seuvuin, missä nyt on hotelli. Eräänä päivänä, kun palasimma paimenesta, löysimmä kottain sijalla vain savuavat tuhkaläjät. Rosvot olivat tulhet ja polttanhet vaathet, rahat ja kaikki. Kulta- ja hopiaesinhet rosvot olivat kätkenhet jonnekki kiven kolhon, ja ne saathin takasin. Sitä piti alakaa taas*

ihan alusta."[21] Vielä 1900-luvun puolivälissä puiston eteläpäässä asui kaksi lapinsukua: Logjet Raattamassa ja Maggat Keräs-Siepissä.[22]

Suomalaisasutuksen tulo

Pyynti- ja verotusmatkoillaan suomalaiset olivat huomanneet Lapin tarjoamat asutusmahdollisuudet. Suomalaisten ei kuitenkaan ollut ennen 1600-luvun puoliväliä luvallista asettua asumaan lapinrajan pohjoispuolelle ilman kyseisen lapinkylän lupaa. Tästä huolimatta Pallas-Ounaksen alueelle oli jo 1500-luvulla syntynyt eräretkien myötä suomalaisten metsästys- ja kalastusmajoja muun muassa Jerisjärven ja Ounasjärven rannoille. Ruotsi-Suomen lisäksi Lappia verottivat tuolloin venäläiset ja norjalaiset. Taistelu Lapin hallinnasta kiihtyi 1500-luvulla, ja Ruotsin ja Venäjän 25-vuotissodan loppuvaiheessa vuonna 1592 tuhottiin muun muassa Jerisjärven länsirannan (Keimiöniemen) kalakentän rakennukset sekä Ounasjärven rannalla sijainneet kalapirtit. Lopulta Täyssinän rauhan yhteydessä v. 1595 Venäjä tunnusti Ruotsin oikeudet Suomen Lappiin. Tämä ei kuitenkaan lopettanut venäläisten verotusoikeutta Lapissa kokonaan, joskaan verotus ei enää ulottunut Länsi-Lappiin saakka.[23]

Ruotsin kruunu halusi vakiinnuttaa oikeutensa Pohjois-Suomen hallintaan kiinteän asutuksen avulla. Verotusoikeuden lisäksi Ruotsia kiinnostivat myös Lapinmaan oletetut malmivarat. Varsinainen uudisasutus sai Lapissa alkunsa kuningatar Kristiinan päätöksellä vuonna 1648, jota seurasivat Kaarle XI:n plakaatit eli julistukset vuosina 1673 ja 1695. Näissä plakaateissa uudisasukkaille luvattiin 15–25 vuoden verovapaus sekä vapautus sotapalveluksesta vastikkeeksi Lapin asuttamisesta.[24] Vähitellen suomalaisasutuksen raja siirtyi Torniojokilaaksossa Muonioon ja Ounasjoella Ounasjärvelle asti.

Enontekiölle ensimmäisten uudisasukkaiden arvellaan saapuneen 1600-luvun lopulla. Luultavammin he olivat lähtöisin lähipitäjien kuten Muonion ja Tornion alueelta. Vuonna 1694 saapui Hetta-niminen uudisasukas Ylitornion Matarengistä nykyisen Hetan kylän tienoille. Vuotta myöhemmin ilmoitettiin Enontekiöllä asuvan kuusi uudisasukasta.[25] Uudisasukkaiden määrä kasvoi nopeasti. Vuonna 1754 Enontekiöllä oli jo 15 uudistaloa, joiden henkilöluku oli 177. Vuonna 1800 Enontekiöllä oli 462 uudisasukasta, kahdeksankymmentä vuotta myö-

Erämiehet rakensivat järvien rannoille kalakotia. Parhaiden pyyntipaikkojen rannoille eränkävijät rakensivat hirsikämppiä ja verkkotelineitä. Kalakota Torasjärveltä vuodelta 1923. Museovirasto, kansatieteen kuva-arkisto.

hemmin jo 664 asukasta ja vuonna 1909 liki tuhat henkeä.[26] (Enontekiön nykyinen asukasluku on noin 2500 henkeä).

Hetan ohella ovat Vuontisjärven kylä ja Peltovuoma vanhimpia uudisasutuspaikkoja puiston läheisyydessä (ks. kartta s. 19). Peltovuoman vanhimmat suvut ovat perimätiedon mukaan Eira-, Stoor- ja Peltovuoma-suvut.[27] Ketomellassa puolestaan on saamelaisasutusta ollut aina 1800-luvun loppuun asti. Vasta 1900-luvun alussa Ketomellaan tuli ensimmäinen suomalainen asuja.[28]

Vanhan perimätiedon mukaan saapui Iso-Kyröstä Isonvihan (vuosina 1707–1714) kauhuja pakoon kaksi veljestä Ylikyrön ja silloisen Alakyrön eli Kyrön eli Raattaman seuduille.[29] Samuli Paulaharju kertoo kirjassaan Lapin muisteluksia: *"Isonvihan kamalina päivinä, 'vanhan Venäjän vihan aikoina', lähti Isostakyröstä — 'niitä on Suomessa kaksi Kyröä, Isokyrö ja Vähäkyrö' — vainoa pakoon kaksi veljestä, Olli ja Pekka, paeten Peräpohjaan ja viimein päätyen Lapin erämaihin Pallastunturin tienoille. Sopivaa talonpaikkaa ja eräseutua miehet etsivät, mutta ei löytynyt mieluisaa sijaa. Tekivät he siitä sopimuksen lähteä kumpikin eri suunnalle, ja kun löytävät sopivan paikan, niin ilmoittavat siitä toisilleen pyssyn laukauksella. Niin lähdettiin taas kiveliöitä kiertämään. Olli osui Pallastunturin taakse isolle kauniille Vuontisjärvelle,*

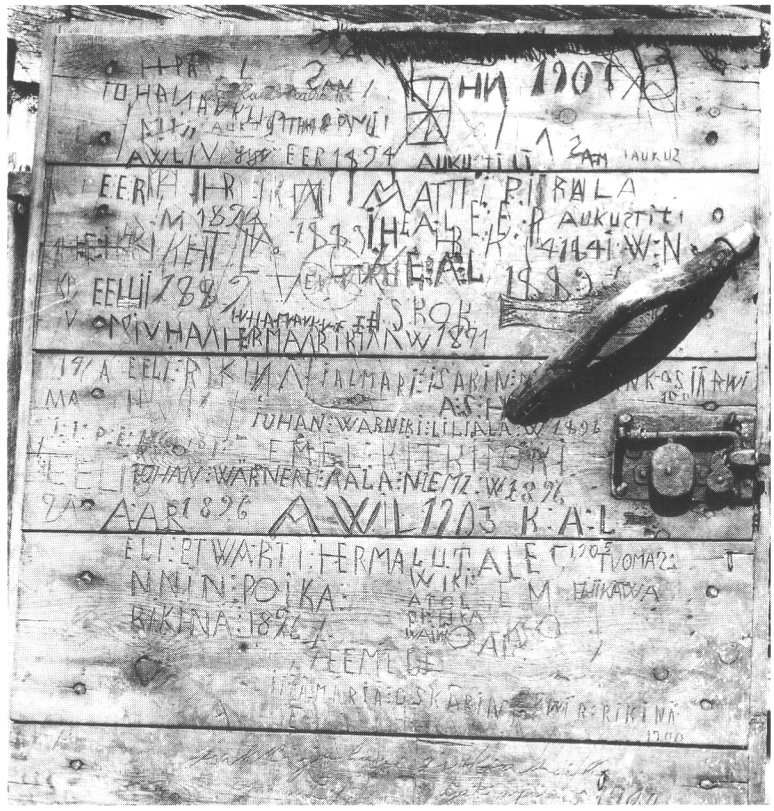

Keimiöniemen kalakämpän ovi vieraskirjana. Museovirasto, kansatieteen kuvaarkisto.

katseli sen rantamaita ja pamautti pyssyllään. Pekka oli juuri silloin päässyt Ounasjoelle, Vähänkosken niskaan, ja oli myös aikonut ampaista merkkilaukauksen. Niin mielistyivät veljekset kumpikin omaan löytöönsä, että tekivät molemmat erämaahan oman kotinsa. Olli rakensi asunnon Vuontisjärven pohjoispäähän Palorantaan, ja Pekka pystytti mökin vaaran laitaan Vähänkosken länsirannalle. Ja kaukainen Lapin kiveliö oli saanut raatajikseen kaksi Kyrön miestä. Mutta veljesten valitsemat asuinpaikat eivät lopultakaan olleet mieluisia. Vuontisjärven asunnolle tuiskutti talvella tunturista lunta niin ylettömästi, ettei tahtonut liikkumaan päästä, ja Ounasjoen asukasta taas häiritsi Vähänkosken alituinen kohina. — Ko-kosken kohu-uu-u korvanikin halkasee-ee-ee! — valitteli Pekka asuinpaikastaan, joka lisäksi oli vaaran pimeällä pohjoislaidalla kovin hallanarassa maassa. Niin muuttikin Olli Vuontisjärveltä Ounasjoen rannalle, puoli peninkulmaa yläpuolelle Pekan asuinpaikkaa, ja Vähäkosken asukas siirtyi korkean vaaransa päivänpaisteiselle etelärinteelle ja rakensi savupirtin nykyisen Autton ja Mikkolan väliselle kentälle. Pellonkin Pekka siihen heti raivasi, kylvi korvalakillisen ohraa ja korjasi vuodentulokseen kokonaisen kielon eli neljä kappaa. Mielissään

sanoikin ukko: nyt olen päässyt Jumalan selän takaa hyvään paikkaan."

Perimätieto Kyrön veljesten lähtöpaikasta voi tuskin pitää paikkaansa, koska alueet oli varsin tarkkaan jaettu kylien kesken nautintamaiksi, ja Ylikyrön ja Alakyrön (Raattaman) maat kuuluivat 1600-luvulla Ylitornion armassaarelaisten nautintamaihin[30]. Oletettavampaa onkin, että kylien ensimmäiset asukkaat ovat tulleet Torniojokilaaksosta, ehkä Pellon Ranta-Kyrö nimiseltä tilalta. Joka tapauksessa Ylikyrön läheisellä Vuontisjärvellä on vuonna 1684 manttaalikirjoissa merkitty uudisasukkaaksi Mikko Juntinpoika Kyrö.[31] Perimätiedon mukaan Mikko Kyrö vaihtoi asuinpaikkaa useaan kertaan ja asui muun muassa Vähäkosken niemessä (ks. kartta s. 19). Sieltä hän muutti Kyröön eli Raattamaan, joka on merkitty vuoden 1731 kirkonkirjojen asuinpaikkaluettelossa uudisasukkaiden vakinaiseksi asuinpaikaksi. Mikko Kyrö joutui vuonna 1707 syytteenalaiseksi Kittilän käräjillä siitä, ettei ollut käynyt yli vuoteen kirkossa. Rangaistus oli 40 hopeamarkkaa, jotka Mikko tosin suoritti selkänahallaan rahan puutteen vuoksi.[32] Kyrön sukua (Mikko ja Pekka Kyröä) rangaistiin jälleen vuonna 1735 rukouspyhien laiminlyönnistä.[33] Pitkät kirkkomatkat lienevät olleet ainakin osasyy kyröläisten laiminlyönteihin: lähimmät kirkot olivat tuohon aikaan Sodankylässä ja Enontekiön Markkinassa.

Osa Kyrön suvusta jäi asumaan Ylikyröön, hieman Raattamasta pohjoiseen. Ylikyrö ei kasvanut kovin suureksi: enimmillään siellä oli neljä taloa. Kylä on kuitenkin toiminut pari kolme kertaa vuodessa yhtenä Enontekiön käräjäpaikoista aina 1800-luvun loppuun asti. Yleensä tuomiot rikkomuksista olivat sakkorangaistuksia tai ruumiillinen kuritus. Suullisen perimätiedon mukaan viimeisenä on Ylikyrön käräjillä tuomittu Tuulirovan Sammu porovarkaudesta, jolloin hän olisi saanut 40 kovaa risuniskua.[34]

Jerisjärven rannalla oli esihistoriallisten asuinjäänteiden lisäksi niin sanottu Hurulan savupirtti Keimiöniemessä vuodelta 1581[35] muistuttamassa suomalaisten talonpoikien "nautintajärviajoista". Savupirtti tuhoutui tulipalossa alkukesästä 1991. Muistona vanhasta kalanpyynnistä on Keimiöniemen kalakenttä ja sen rannassa olevat kalapirtit, joista vanhimmat lienevät 1700-luvulta.[36]

Kansallispuiston lounaisosan läheisyydessä Jerisjärven pohjoispuolella sijaitseva Toras-Sieppi on myös suomalaisten uudisasukkaiden asuttama. Tosin se lienee ollut myös vanha saamelaisasutuspaikka. Kylä sijaitsi Kittilä-Muonio kesäreitin varrella, ja siellä oli kestikievari

Uudisasukkaiden leipä ei ollut leveä. Katovuodet ja huonot riistavuodet aiheuttivat nälänhätää ja pettu oli usein tavallinen leivänjatke. Ensimmäisen maailmansodan vaikutukset tuntuivat Lapissa ruokahuollon vaikeutumisena. Samaan aikaan sattui katovuosia ja maassa raivosi espanjantauti, joka tappoi joukottain ihmisiä. Matkakuvauksessaan "Ounastunturilta Pöyrisjärvelle" vuonna 1918 Eliel Lagercrantz kuvaa Kolarin ja Muonion seudun asukkaiden elämää: "Joen varrella näkyi rämeisiä niittyjä ja pieniä pellonkaistaleita ja näiden takana kohosi lohduton harmaa metsä. Mutta ihmiset olivat näissä uudispaikoissa pirteitä ja ystävällisempiä kuin suurkylissä. Korvessa nähtiin tähän aikaan nälkää ... Leipää ja maitoa oli perin niukalti. Syötiin pettua ja olkileipää." Uudisasukasperhe Kittilästä 1900-luvun alussa. Museovirasto, historian kuva-arkisto.

1800-luvun lopusta lähtien. Reitti kulki Muoniosta Olosjärven kautta Torasjärvelle ja sieltä edelleen Jerisjokea pitkin Jerisjärvelle Rauhalan kylään, jossa oli seuraava kestikievari. Rauhala on merkitty vuonna 1784 uudisasukkaiden vakinaiseksi asuinpaikaksi.[37] Sieltä päästiin Ounasjoelle vetämällä vene maakannaksen yli Kulkujärveen, josta Kulkujokea pitkin laskettiin Levijokeen ja edelleen Sirkka- ja Levijärvien kautta Ounasjokeen. Kesäisin reittiä kuljettiin veneellä ja hevoskyydillä, talvisin porolla.[38] Toras-Siepistä pohjoiseen sijaitsee Keräs-Siepin kylä, johon Pallaksen Maggojen suvun viimeiset jäsenet kotiutuivat 1900-luvun alussa. Varsinaisen suomalaisen väestön kylä on ilmeisesti saanut vuosisadan vaihteen molemmin puolin.[39]

Pallasjärven asutus

Pallasjärven ensimmäinen tiedossa oleva asukas oli perimätiedon mukaan "Niku-raukka", ilmeisesti 1800-luvun keskivaiheilla. Veikko Salkio kertoo hänestä näin: *"Puistonvartija Pakasmaalla oli tiedossa kolmet vakinaiset asukkaat Pallasjärvellä. Ensimmäinen oli ns. Niku-raukka. Raukkahan on käytöstä pois jäänyt sana siinä merkityksessä, mitä se merkitsi silloin. Raukka oli lähinnä niin kuin hiukan rosvo. Tämä Niku-raukka lienee ollut osaksi porovaraskin ja taisipa hänen omallatunnollaan olla joku lehmärosvouskin. Näistä asioista häntä tultiin kerran pidättämään. Se oli alkutalvi, oli ohut jää Pallasjärvessä. Poliisit tulivat noutamaan Nikua. Niku painui ohuelle jäälle, otti tuuran mukaansa, poliisit olivat perässä. Niku sanoi: Tulkaa lähelle, niin saatte tuurasta. No, poliisit taktikoivat, etteivät he nyt sentään ampumaankaan rupea Nikua ja lähtivät niine hyvineen Kittilään. Mutta Kittilässä oli jonkun päivän päästä markkinat ja he houkuttelivat sitten jonkun paikallisen asukkaan pyytämään Nikua, että lähde sinäkin markkinoille. Niku meni ansaan, lähti markkinoille ja oli helppo saalis siellä poliiseille. No, hänen tuomiotaan en tunne, enkä muitakaan vaiheita Nikusta, mutta on ehkä muistamisen arvoista, että kolmekymmenluvulla joku vanha emäntä oli käynyt Pallasjärvellä ja sanonut, että kyllä minä muistan niinkin vanhoja asioita kun Niku-raukka vaikutti Pallasjärvellä."*

Seuraava asukas Pallasjärvellä oli Aaron Möykkynen.[40] Hän muutti Pallasjärvelle 1800-luvun lopulla perheineen Kittilästä, jossa hän oli ollut vanginvartijana. Kittilässä oli niin sanottu puulinna[41], ja Möykkysen tehtävänä oli viedä sieltä yli puoli vuotta vankeutta saaneet vangit Ouluun. Työnsä palkaksi hän sai hoidettavakseen kruununtilan Pallasjärven rannalta.

Möykkysen aikana Pallasjärven rannalle asettui skotlantilainen lordi Millie MacKey, joka kansan parissa tunnettiin "Kotlannin äijänä". Hänen tulonsa Pallasjärvelle ajoittunee 1890-luvulle. Kotlannin äijä asui joidenkin tietojen mukaan Pallasjärvellä parikymmentä vuotta ja herätti laajalti ihmetystä oudoilla tempauksillaan (ks. luku Matkamiehiä ja merkkihenkilöitä). Kotlannin äijän lähdettyä Möykkynen asui joitakin vuosia yksin Pallasjärvellä, mutta muutti sitten vanhoilla päivillään Kittilän Lehtiniemeen.[42] Pallasjärven tila joutui muoniolaiselle Kolströmin suvulle, joka myi sen valtiolle vuonna 1930.[43]

Näihin aikoihin Pallasjärvelle asettui asumaan Pihti-

putaalta lähtöisin ollut Nestori Maunonen perheineen. Hän eli pääasiassa metsästyksellä ja kalastuksella. Hänestä kertoo Veikko Salkio: *"Maunosen Nestori oli sitten kulkumiehenä asettunut Pallasjärven rannalle, kalastellut ja elänyt jokseenkin puutteellisissa oloissa. Sitten osoittautui, että tämä Maunonen asui luvatta ja valtio alkoi vähitellen häätämään häntä pois Pallasjärveltä. Tämä lienee tapahtunut vuonna 1932. Samana vuonna Viljo Pakasmaa otettiin metsänvartijaksi ja hänelle rakennettiin virkatalo Pallasjärvelle ja muutamat vuodet hän asui Maunosen naapurina ja he tutustuivat. Lopulta Maunoselle annettiin virallinen häätökäsky, häneltä käytiin jopa rikkomassa ikkunat asunnosta, mutta häntä ei kuitenkaan väkivalloin viety pois Pallasjärveltä. Tämän jälkeen kun hän ei lähtenyt, hänelle lähetettiin kirjelmä, joka Pakasmaan piti toimittaa. No, Viljohan luki tämän kirjelmän. Nestori kuunteli totisena, sanoi: 'Sie oot tehnyt velvollisuutesi, mutta mie en lähe mihinkään.' Eikä lähtenyt. Sitten Metsäntutkimuslaitoksen silloinen johtaja professori Heikinheimo tuli selvittämään tilannetta Pallasjärvelle. Ellen ole väärässä, niin tämä tapahtui vuonna 1936. Heikinheimo kysyi ensimmäisenä Maunoselta, että jokos Maunonen oli valmistautunut lähtemään täältä. Maunonen oli entisellä kannallaan, sanoi: En, en ole valmistautunut, enkä lähe mihinkään. Täällähän on tuo valtion varastorakennus, mitä minä olen vartioinut ja nyt te ajaisitten minut täältä taipaleelle. No, Heikinheimo ei puhunut enempää Maunoselle, vaan palasi Pakasmaan luokse, oli jonkun aikaa mietteliäänä ja meinasi: — Kyllä minä taidan nyt yrittää, jos saisin Maunoselle ylimääräisen eläkkeen. Niin hän yritti ylimääräistä eläkettä Maunoselle ja onnistui. Maunoselle rakennettiin jopa pikku asunto Äkäsjärven rannalle ja kun hän oli saanut asunnon ja eläkkeen, hän mielihyvin muutti sinne."*

Maunosen jälkeen Pallasjärven tila on toiminut Metsäntutkimuslaitoksen kansallispuiston ja tutkimusalueen henkilökunnan asuinpaikkana.

Kansallispuiston perustaminen

Kansallispuistoaate syntyi 1800-luvun lopulla Yhdysvalloissa, jonne perustettiin maailman ensimmäinen kansallispuisto (Yellowstone) vuonna 1872. Aate levisi pian Eurooppaan. Suomessa tutkimusmatkailija A. E. Nordenskjöld esitti ensimmäisenä ajatuksen valtion maille perustettavista "valtakunnanpuistoista" vuonna 1880.[44]

Maassamme elettiin 1800-luvun puolivälissä niin sanottua ensimmäistä matkailun kultakautta, jolloin maisemallisesti tai kulttuurillisesti arvokkaat luonnonkohteet kuten Aavasaksa, Imatran koski, Kangasalan harjut ja Koli tulivat kuuluisiksi. Samaiset maisemat olivat monien kirjailijoiden ja taiteilijoiden kuten Runebergin, Gallen-Kallelan ja Järnefeltin inspiraation lähteinä. Myös heräävä kansallinen itsetunto lisäsi kiinnostusta Suomen luontoa ja sen säilyttämistä kohtaan. Keskustelua luonnonsuojelualueista käytiin tuolloin vilkkaasti useissa tieteellisissä seuroissa, muun muassa Suomen Metsänhoitajayhdistyksessä, Suomen Maantieteellisessä seurassa ja Societas pro Fauna et Flora Fennicassa.

Ensimmäisen kerran kansallispuistoajatus tuli Suomessa virallisesti esille vuonna 1910 suojametsäkomitean mietinnössä. Vaikka komitean varsinaisena tehtävänä ei ollut miettiä kansallispuistojen perustamista, se käsitteli myös mahdollisten luonnonsuojelualueiden muodostamista. Taustasyynä vaikuttivat ilmeisesti Ruotsin edenneet suojeluhankkeet; Ruotsin ensimmäiset kansallispuistot perustettiin vuonna 1909. Komitean ehdotuksen mukaan maahamme tuli perustaa kansallispuistot Pallastunturille ja Pelkosenniemen Pyhätunturille.[45]

Pallaksen alueen sopivuutta kansallispuistoksi puolsivat komitean mielestä seuraavat seikat. Ensinnäkin alue oli tarpeeksi suuri ja koskematon, ja suurin osa maasta oli niin sanottua kruunumaata. Lisäksi alue sisälsi runsaasti erilaisia "maisemamuodostuksia sekä metsä- ja muita kasvistotyypppejä". Komitea painotti myös alueen tutkimuksellista arvoa sekä kulkuyhteyksien helppoutta verrattuna muihin tunturiryhmiin. Hieman erikoisempi perustelu oli alueen ilmaston sopivuus keuhkoparantolan perustamiseksi, "olihan tauti aivan pelottavan suu-

ressa määrin levinnyt läheiseen Muonionjokilaaksoon".[46]

Suojametsäkomitean esitys ei johtanut puistojen perustamiseen, mutta se oli osaltaan edistämässä luonnonsuojelulain valmistumista. Laki tuli voimaan vuonna 1923. Sen nojalla maahamme voidaan perustaa yleisiä luonnonsuojelualueita eli luonnonpuistoja ja erityisiä luonnonsuojelualueita eli kansallispuistoja.

Luonnonsuojelulain myötä perustettiin luonnonsuojeluvalvojan virka. Ensimmäisenä virkaa hoiti Rolf Palmgren vuosina 1923–1930. Luonnonsuojeluvalvojan tehtävänä oli valvoa ja edistää luonnonsuojelua. Vuonna 1924 Palmgren pyysi metsähallitusta rauhoittamaan Pallastunturin eteläosat laiduntamiselta; Rauhalan, Kutunivan ja Sirkan kylien hevoset nimittäin laidunsivat kesäisin Keimiötunturin ympäristössä. Tähän esitykseen metsähallitus myös suostui.[47]

Paria kuukautta myöhemmin 8.4.1924 luonnonsuojeluvalvoja kirjoitti opetusministerille. Kirjeessä hän esitti, että "Pallas-Ounastunturin alue on lähes kokonaisuudessaan suojametsäalueella ja siten sopiva suojelualueeksi. Lisäksi alueella on Suomen mahtavimmat tunturit, alueen metsät ovat vaihtelevia sekä luonto Pohjois-Suomelle tunnusmerkillistä. Geologisesti ajatellen tunturit ovat myös mielenkiintoisia ja alueesta on suora hyöty tieteelle." Perusteluihinsa nojautuen valvoja ehdotti, että valtioneuvosto antaisi metsähallitukselle tehtävän ryhtyä toimenpiteisiin suojelualueiden perustamiseksi.[48]

Luonnonsuojeluvalvojan aloitteesta valtioneuvosto antoi metsähallitukselle tehtäväksi yhdessä valvojan kanssa laatia ehdotus valtion mailla olevien alueiden erottamiseksi luonnonsuojelualueiksi.[49] Ensimmäisenä toimenaan metsähallitus kääntyi maatalousministeriön puoleen valittaen, etteivät virkaansa hoitavat metsänvartijat ehtineet muilta kiireiltään tehtävää hoitamaan. Siksi metsähallitus pyysi lupaa asettaa tehtävään laitoksen ulkopuolinen henkilö, Turun suomalaisen yliopiston kasvitieteen professori Kaarlo Linkola. Maatalousministeriön annettua luvan metsähallitus pyysi Linkolaa tekemään matkan Pohjois-Suomeen vuoden 1925 kesällä ja laatimaan ehdotuksen suojelualueista.[50]

Vaikka mitään tiettyä aluetta koskevaa suojelupäätöstä ei vielä ollut, pyysi metsähallitus kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriötä pidättäytymään teiden ja majatalojen sekä niittyjen ja viljelysmaiden tekemisestä, kunnes Linkola olisi antanut tutkimusraporttinsa matkastaan.[51] Linkolan matka alkoi 24.6. ja päättyi 25.8.1925. Tänä aikana Linkola kiersi lähes koko Pohjois-Suomen tutustuen ehdotettuihin luonnonsuojelualueisiin. Pallas-

Ounastunturiin Linkola tutustui kahdesti. Kesäkuun 27–28. päivinä kohteena olivat Pallastunturin länsiosat. Oppaana oli Muonion silloinen metsänhoitaja Justus Montell, joka osaltaan oli myötävaikuttanut Pallas-Ounastunturin ja Mallan alueiden ottamiseen suojelukohteiden joukkoon. Pallaksen jälkeen Linkola retkeili Mallan alueella Kilpisjärvellä, josta palattuaan hän vieraili Enontekiöllä tehden sieltä retkiä Ounastunturin alueelle kahdeksan päivän ajan. Enontekiöltä matka jatkui etelään kohti Pallasta Raattaman kylään ja edelleen Kittilän kirkonkylän kautta Rovaniemelle.[52]

Kokemansa perusteella Linkola piti Pallas-Ounastunturin aluetta ehdottomasti yhtenä suojelukohteena. "Täällä on verraton alue valtion maata, joka tarjoaa todellisen Lapin kuvan kaikessa mahtavuudessaan; suuripiirteisine tuntureineen ja silmänkantamattomiin siintävine saloineen." Alueen rajoja suunniteltaessa oli Linkolan mielestä tärkeää, että koko Pallas-Ounastunturin alue tulisi kuulumaan suojelualueeseen. Näin muodostettaisiin luonnon ehyt kokonaisuus. Pinta-alaltaan Linkolan esitys Pallas-Ounastunturin suojelualueeksi oli noin 850 km^2 eli monta kertaa suurempi kuin muiden esitettyjen suojelualueiden.[53] Se osaltaan kertoo, kuinka tärkeänä Linkola aluetta piti.

Linkola jätti työnsä metsähallitukselle vuoden 1926 keväällä. Metsähallituksesta ehdotus lähetettiin maatalousministeriöön ja edelleen hallituksen käsittelyyn. Se jätti elokuussa 1927 valtiopäiville ehdotuksen luonnonsuojelualueiden perustamiseksi valtion maille. Ehdotuksen mukaan Pallas-Ounastuntureille perustettaisiin yleinen luonnonsuojelualue eli luonnonpuisto.[54]

Vuoden 1928 valtiopäivillä esitys hyväksyttiin, mutta presidentti Relander jätti lain vahvistamatta isojaon keskeneräisyyden vuoksi. Vaikka kyseinen lakiehdotus raukesi, esitti eduskunta hallitukselle toivomuksen, että "se ryhtyisi toimenpiteisiin luonnonsuojelualueiden perustamiseen liittyvien taloudellisten ja oikeudellisten kysymysten perusteelliseksi selvittämiseksi ja antaisi tämän nojalla eduskunnalle uuden esityksen asiasta". Tämän seurauksena syntyi vuonna 1930 niin sanottu Haatajan komitea, jonka puheenjohtajana oli professori Kyösti Haataja sekä jäseninä professori Kaarlo Linkola ja kansanedustaja Kalle Lohi[55]. Komitean tehtäväksi tuli tutkia perusteellisesti asian aikaisemmissa käsittelyissä ilmenneet ristiriidat. Ratkaiseva syy komitean perustamiseen oli siis tarve selvittää ehdotettujen luonnonsuojelualueiden maanomistusoikeudet sekä suojelun vaikutus paikallisen väestön elinoloihin. Samalla komitea velvoitettiin esittämään suojelualueen tarkat rajat ja suojelu-

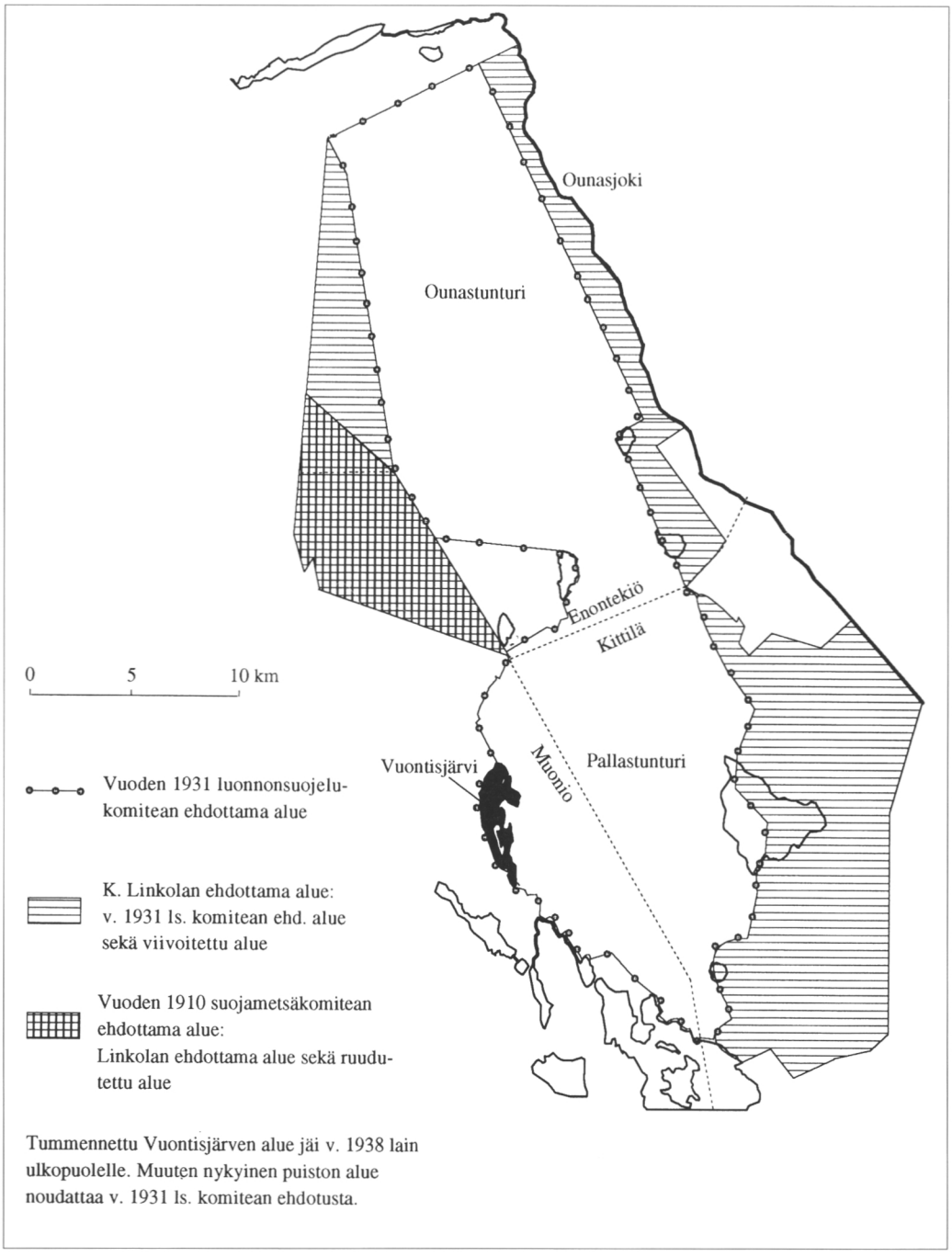

Pallas-Ounastunturin kansallispuiston rajausesitykset. Lähteet: Asetuskokoelma 1938: 83–84; Suojametsäkomitean mietintö 1910:7, s. 122; Linkola, K. 1926, s. 17.

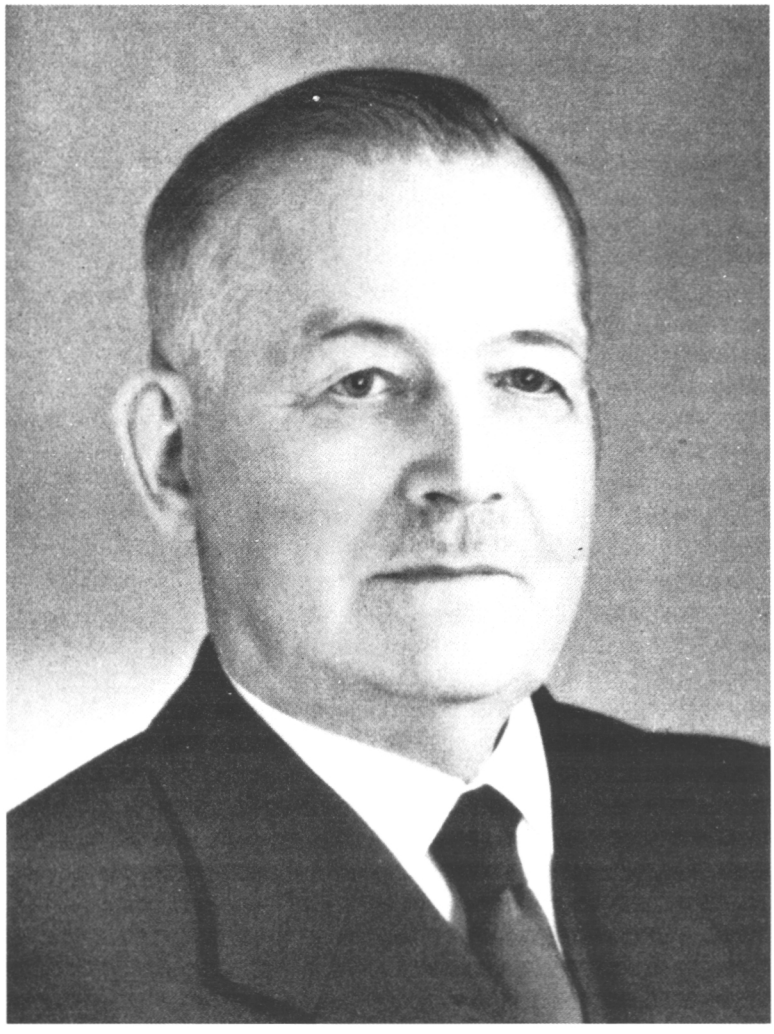

Professori Klas Olof (Olli) Heikinheimoa on sanottu mieheksi, joka hankki Metsätieteellisen tutkimuslaitoksen hallintaan Suomen komeimmat alueet kuten Kolin, Aulangon, Punkaharjun, Mallan ja Pallas-Ounastunturin. Heikinheimo toimi Metsätieteellisen tutkimuslaitoksen johtajana vuosina 1918–1952, ja hän oli myös aktiivisesti mukana Suomen Matkailijayhdistyksen toiminnassa.

määräykset. Uusi tärkeä velvoite oli ottaa huomioon mahdollisuuksien mukaan paikallisten asukkaiden toiveet ja vaatimukset.[56]

Ensimmäinen kokoontuminen oli jo 29.3.1930, jolloin komitea teki suunnitelman kohteisiin tutustumiseksi seuraavan kesän aikana. Matka kesti noin kuukauden (16.7.–20.8.1930), jona aikana komitea vieraili kaikilla esitetyillä suojelualueilla. Pallas-Ounastunturin alueella komitea kävi 4.–7.8.[57]

Komitea piti alueella yhteensä viisi kokousta: Muoniossa, Enontekiöllä, Kittilässä sekä Raattaman ja Rauhalan kylissä, jotka kuuluvat Kittilän kuntaan. Kokouksiin osallistuivat komitean jäsenten lisäksi yleensä nimismiehet, kunnan johto, paikalliset metsänhoitajat ja -vartijat sekä kunkin kylän edustaja. Väärinkäsitysten välttämiseksi Haataja esitteli kokouksen aluksi puisto-

Haatajan komitea Pallastunturin maastossa elokuussa 1930. Äärimmäisenä vasemmalla Kaarlo Linkola ja hänestä oikealle Kyösti Haataja. Seuraavina paikalliset oppaat Aarne ja Tauno Rova sekä Arvid Raattama. Kuva Martti Linkolan kokoelmista.

jen yleistä merkitystä, puistosuunnitelmia sekä komitean tehtävää.[58]

Poronhoidon osalta asukkaat olivat huolissaan laidunoikeuksistaan sekä oikeudestaan järjestää alueella kesämerkityksiä (vasojen korvaan leikataan omistajan merkki).[59] Jättämässään mietinnössä komitea painotti elinkeinon tärkeyttä ja esitti, ettei sitä saisi rajoittaa. Alueella tuli sallia ympärivuotinen porojen laiduntaminen sekä aitojen ja kaarteiden rakentaminen.[60] Käytännössä ehdotus oli asukkaiden vaatimusten mukainen. Itse asiassa suojelualue tulisi säilymään porojen ruokavarastona keväisin, sillä tärkeät luppopuustot ja jäkäliköt sijaitsevat tunturien alarinteillä.

Suurta huolta aiheutti myös kysymys luonnonniityistä ja niiden käyttöoikeuksista. Paikallisten asukkaiden mukaan heillä oli niittyihin ikivanha nautintaoikeus ja ne olivat koko karjanhoidon perusta. Tärkeimpiä niityt olivat enontekiöläisille, sillä suurin osa heidän niityistään sijaitsi puiston lähettyvillä Ounasjoen rannoilla.[61] Suunnitellessaan suojelualueiden rajoja komitea halusi huomioida mahdollisimman hyvin niittyjen käyttöoikeudet. Ounasjoen rantaniityt jätettiin suojelurajauksen ulkopuolelle siten, että puiston raja tuli kulkemaan noin

yhden kilometrin etäisyydellä joesta tuntureille päin (ks. kartta s. 31).[62] Karjan ja hevosten laidunnuskieltoa puiston alueella ei myöskään pidetty perusteltuna, vaikka metsähallitus oli aiemmin kieltänyt laiduntamisen.

Kalastuksen suhteen asukkaat painottivat tunturien suurten järvien merkitystä, erityisesti Pallas-, Vuontis- ja Suasjärviä. Suhtautumisessaan kalastusoikeuksiin komitea oli joustava ja ehdotti, että järvet suljettaisiin suojelualueen ulkopuolelle, paitsi länsipuolen Vuontisjärvi. Kyseinen järvi kuului kokonaisuudessaan kruunumaahan ja pitäjäläisillä oli ollut kalastusoikeus siihen vain erikoisluvalla. Komitea halusi rauhoittaa järven myös siksi, että se oli ainut isohko järvi, joka olisi kuulunut puistoalueeseen.[63]

Puiston alueella tärkein metsästyssaalis oli riekko, etenkin Enontekiön puolella. Paikkakuntalaiset eivät kokeneet puiston rajoittavan juurikaan metsästystä, koska se oli vähäistä kyseisellä tunturialueella. Komitea ehdotti, että Muonion ja Kittilän alueet rauhoitettaisiin kokonaan metsästykseltä, paitsi riekonpyynnin osalta, mutta Enontekiön alueella voitaisiin metsästää kaikkea riistaa niin kauan, kunnes isojako oli suoritettu. Isojaon keskeneräisyyttä Enontekiöllä ei kuitenkaan pidetty esteenä puiston perustamiselle, koska kyseisen alueen katsottiin olevan valtion erämaata.[64]

Mietinnön yksi merkittävimpiä ehdotuksia oli, että Pallas-Ounastunturin alueesta tehtäisiin erityinen suojelualue eli kansallispuisto aikaisemman luonnonpuistoehdotuksen sijaan. Yhtenä syynä olivat Pallasjärven tilan suuret metsät, joissa valtio halusi säilyttää mahdollisuuden polttopuun ja muun tarvepuun hakkuuseen. Vastaavia alueita oli myös Ounasjoen rannalla.[65] Jos alueesta olisi tullut luonnonpuisto, olisi puun otto ollut mahdotonta. Toisaalta muutos antoi komitealle mahdollisuuden joustaa paikallisten asukkaiden vaatimuksissa. Alueen asukkaat olivat aiempaa paremmin tietoisia puistosuunnitelmasta, sillä "eri tahoilta oli kuulunut huhuja hankkeen edistymisestä".[66] Esimerkiksi sanomalehti Lapin Kansa oli ottanut heti perustamisestaan vuonna 1929 lähtien kovasti kantaa luonnonsuojeluhankkeisiin. Artikkelissaan perustamisvuodelta lehti nimesi koko puistohankkeen "karhusiittoloiksi" ja vaati, että "köyhän kansan elinehtoja ei saa loukata ja, että eräältä taholta näytetään edelleen oltavan valmiita heittämään silmukka niiden pieneläjien kaulaan, joiden elinehdoista nyt on kyse".[67]

Komitean matkan tuloksena paikallisten asukkaiden suhtautuminen puistohankkeeseen muuttui myönteiseksi. Asukkaat huomasivat, että puisto ei rajoittaisi toimin-

tamahdollisuuksia niin paljon kuin aluksi oli luultu. Muutos tuli selvästi esille, kun suojelualueen kunnista Muonio ja Enontekiö kiirehtivät valtiota perustamaan Pallas-Ounastunturin kansallispuiston.[68] Syynä mielenmuutokseen ei varmaankaan ollut puhdas luonnonsuojeluaate vaan kuntia kiinnostivat myös matkailun tuomat tulot, olihan puiston alue jo tuolloin tunnettu retkeilykohteena.

Komitea jätti mietintönsä opetusministeriölle helmikuun 14 päivänä vuonna 1931.[69] Hankitun aineiston perusteella laadittiin esitys, joka esiteltiin eduskunnalle vuoden 1935 valtiopäivillä. Jälleen kerran asia raukesi, sillä ehdotusta ei ehditty käsitellä loppuun ennen eduskunnan toimikauden päättymistä.[70] Uusi eduskunta ja hallitus ottivat asian käsittelyyn vuoden 1935 esityksen pohjalta. Eduskunnan laki- ja talousvaliokunta teki kuitenkin vuosina 1936–37 alkuperäiseen esitykseen aluesupistuksia, jotka koskivat puiston länsipuolen Vuontisjärveä ja Jerisjärven pohjoisosaa Kutunivassa. Valiokunta painotti järvien kalastuksellista arvoa alueen asukkaille.[71] Myös Korkeimmalta hallinto-oikeudelta pyydettiin lausunto tulevasta luonnonsuojelulaista, jolloin se ilmoitti, ettei ollut havainnut mitään estettä kyseisen lain säätämiselle. Laki eräiden luonnonsuojelualueiden perustamisesta valtionmaille hyväksyttiin eduskunnassa joulukuussa 1937 ja se astui voimaan 18.2.1938.[72]

Lopultakin, 58 vuotta kestäneen julkisen keskustelun päätteeksi Suomi sai ensimmäiset luonnonsuojelualueensa: neljä kansallispuistoa (Pallas-Ounastunturi, Pyhätunturi, Heinäsaaret ja Stora Träskö) sekä kuusi luonnonpuistoa (Kutsajoki, Pisavaara, Mallatunturi, Pääskypahta, Pummangin niemi ja Hiisijärvi). Puistot perustettiin 15 vuotta luonnonsuojelulain säätämisen jälkeen ja tarvittiin kolme hallituksen esitystä ja kaksi eduskunnan hyväksyntää, ennenkuin asia oli loppuunkäsitelty. Luonnonsuojelualueiden haltijaksi määrättiin Metsätieteellinen tutkimuslaitos, nykyinen Metsäntutkimuslaitos. Kuin kohtalon ivana parin vuoden kuluttua Suomi joutui sotaan, jonka seurauksena maahan jäi vain kaksi luonnonpuistoa (Malla ja Pisavaara) sekä kaksi kansallispuistoa (Pallas-Ounastunturi ja Pyhätunturi).

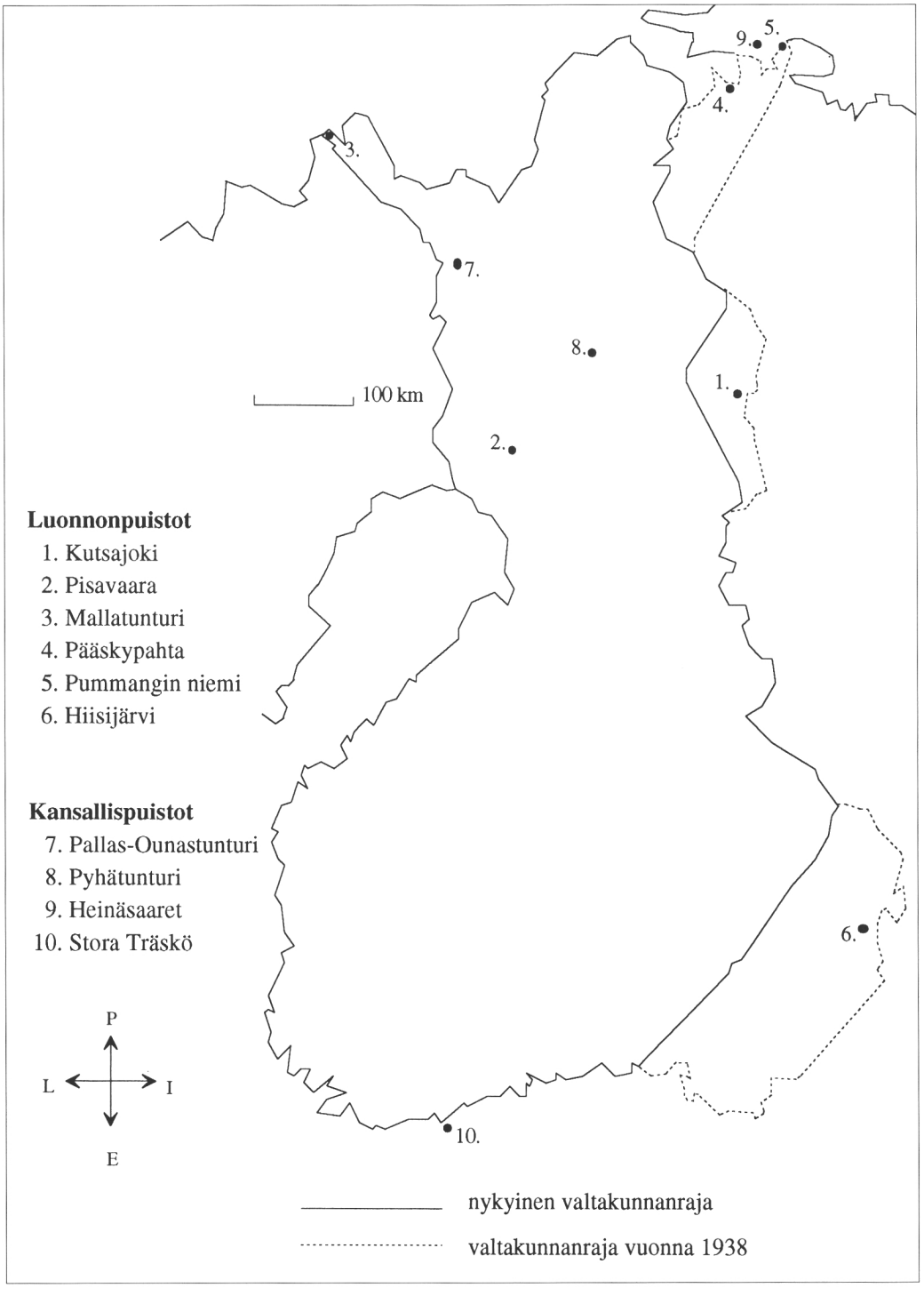

Vuonna 1938 perustetut kansallis- ja luonnonpuistot.

Puistonvalvojan työsarkaa

Uuden puiston myötä tarvittiin puistonvalvojia, joita tuohon aikaan nimitettiin luonnonsuojeluvartijoiksi. Pallas-Ounastunturin alueelle heitä palkattiin kaksi. Puiston eteläpäässä sijaitsevan Pallasjärven rannalta valtio oli ostanut vuonna 1930 noin 566 hehtaarin suuruisen tilan, jonka se luovutti vuonna 1933 Metsätieteellisen tutkimuslaitoksen hallintaan.[73] Tutkimuslaitos oli palkannut vuonna 1932 Viljo Pakasmaan metsänvartijaksi Pallasjärvelle. Puiston perustamisen jälkeen Pakasmaa jatkoi kansallispuiston vartijana vuosikymmeniä. Pakasmaan vastuulla olivat kansallispuiston eteläiset osat. Vastuurajana pohjoisessa oli Montellin kämppä.[74] Pohjois-osan valvojaksi palkattiin vuonna 1938 Matti Salmela.

Pakasmaan virkatalosta Pallasjärven rannalla tuli etappipaikka niin paikallisille asukkaille kuin monille etelän kulkijoillekin. Lähimmät naapurit olivat Raattaman kylä ja vuodesta 1938 Pallastunturin matkailuhotelli, jonka myötä Pallasjärvelle tuli maantie. *"Kun ei ollut maantietä Pallasjärveä kauemmaksi, niin Pakasmaa kuljetti raattamalaisia moottoriveneellä Järvenperään. Sieltä he kävelivät ja tulivat myös omilla veneillään yölläkin Pallasjärvelle. Ovet olivat auki yötä päivää ja sitä turistit monesti ihmettelivät, nämä turistit, jotka yöpyivät Pallasjärven talossa, kun siihen tuli keskellä yötäkin väkeä ja pisti nukkumaan. Se oli hyvin vapaata. Minkäänlaista epäluuloa ei esiintynyt"*, muistelee Veikko Salkio.

Pakasmaa tunnettiin oivana jutunkertojana. Kirjassaan "Matkakuvia Kainuusta ja Lapista" presidentti Urho Kekkonen muisteli tapaamistaan Viljo Pakasmaan kanssa vuonna 1955 näin: *"Olen tavannut Lapissa ja muualla Suomessa mestarillisia jutunkertojia. Niitä on yhteiskunnan korkeimmilla huipuillakin, vaikka harvakseltaan, ja niitä on tavallisten ihmisten parissa. Mutta paljon olisin menettänyt, ellen olisi saanut viikon verran kuunnella Viljo Pakasmaata. Siinä on mies, joka on monen kymmenen vuoden aikana kolunnut Lapin jokaisen kolkan, tuntee sen herrat ja narrit, emännät ja isännät, ikijätkät ja poromiehet, on perehtynyt kaikkiin Lapin elämisenkeinoihin ja omakohtaisesti kokenut ne, nähnyt hyviä ja huonoja päiviä kääntäen kaikkeen sopeutuvalla luonteel-*

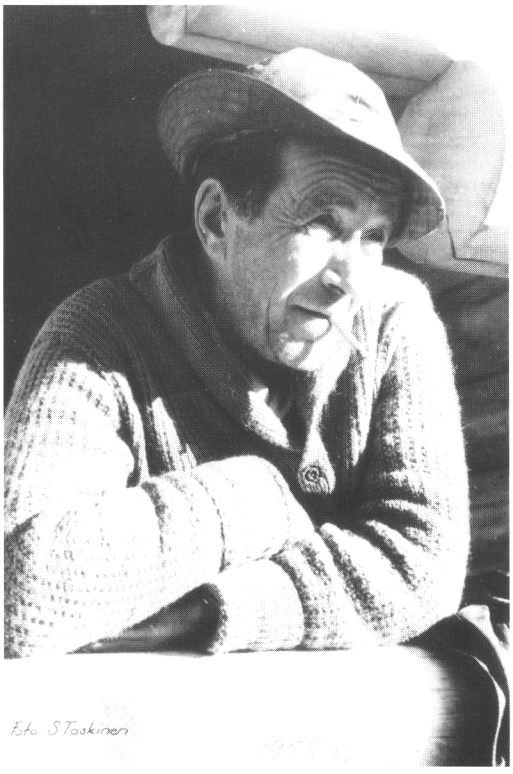

Viljo ja Esteri Pakasmaa. Kuvat Sofia Pyykösen perhealbumista.

laan päällimmäisiksi paremmat päivät. Nyt hän on Esterinsä kanssa vakiintunut Pallastunturin luonnonpuistoon metsänvartijaksi. Viljo Pakasmaa muistaa uskomattoman tarkasti kaiken näkemänsä ja kuulemansa sekä osaa kertoa kuin Aisopos. Juttu kulkee jouheana ja rauhallisena, se ei ole mitään ilotulitusta, mutta jokaisessa sanankäänteessä tulee esille verraton humoristi, jolta ei ole jäänyt huomaamatta yksikään koomillinen vivahdus aivan arkipäiväisissäkin tapahtumissa. Viljon jutut vaatisivat kyllä nuottipainoksen: äänenpainot, paussit ja venytykset, piipunkorahdus silloin, nuotionkohennus tällöin, nämä tehokeinot jäävät pelkästä kaunokirjallisesta esityksestä pois. Ja ne juuri tekevät verrattoman sanataiteen lisäksi terää Viljoa kuunnellessa."

Jos oli isäntä pidetty, oli sitä myös Pallasjärven talon emäntä Esteri. Hän oli kotoisin Torassiepin kylästä. Luonteeltaan Esteriä on kuvattu temperamentikkaaksi, ja hän valloitti vieraat joko seurallisella olemuksellaan tai maittavilla räiskäleillään. Yleisesti emäntää luonnehdittiin "ihmisten ihmiseksi". Viljo Pakasmaa jäi eläkkeelle vuonna 1972. Presidentti Kekkosen erikoisluvalla hän sai kuitenkin asua Pallasjärvellä kuolemaansa saakka vuoteen 1976.[75]

Pakasmaan virkatalo Pallasjärven rannalla. Kuva W. Stenbäck 1934. Museovirasto, historian kuva-arkisto.

Kansallispuiston pohjoisosaa vartioi puiston ensimmäiset vuosikymmenet Matti Salmela, jonka tukikohta oli Enontekiön kirkonkylä Hetta. Hettaan Salmela tuli perheineen vuonna 1938 Kuusamosta: *"No se oli puisto perustettu. Sinä kesänä oli avattu rajat ja käyty. Minä sain rajavartiosta tiejon, että tämä paikka on auki ja niin minä hajin. Ja niin soitti metsänhoitaja Sandström minulle Kuusamoon, että nyt on paikka avoinna, että nyt jos lähet niin lähetään. Oli syksy, oli lunta satanu ja Pallastunturin huiput oli valkosena ja minä ihmettelin, että tämäpä on kovin pohjosta tämä Pallastunturi. Puut eiku lyheni ja lyheni ja niin tultiin sitte illansuussa Hettaan. Siittä se alko sitte tuo tunturilla kulku. Ensinnä minä menin Pallakselle Viljo Pakasmaan tykö ja niin hän opasti minut sitte sinne Montellin kämpälle asti ja neuvo minua mistä kuljetaan ja niin minä tulin Pahankurun kämpälle. Sielä oli poromiehet paimentamassa porojaan, syksy ku oli. Yövyin ja niin ne keitti hyvät lihasopat mulle ja rupateltiin niistä tehtävistä ja siitä sovittiin, että pärjättäs tässä nyt keskenäns poromiesten kans ja muutennii. Ja hyvinhän me pärjättiinki siinä."*[76]

Puistonvalvojan työvälineet olivat yksinkertaiset: "Se oli talvela suksi ja kesällä jalka. Sen kummempia koneita ei ollu." Työ oli vaihtelevaa. Vanhan tavan mukaan paikkakuntalaiset olivat hakeneet polttopuunsa, lähinnä honkapuita, puiston alueelta. Nyt tähän ei ollut mahdollisuutta ja valvojan piti estää puunhakumatkat. Salakalastus oli eräs pahimpia ongelmia puistossa. Kalastus oli puiston ensimmäisten järjestyssääntöjen mukaan sal-

littu paikkakuntalaisille, mutta se kiellettiin uusissa järjestyssäännöissä vuonna 1960. Paikkakuntalaiset olivat perinteisesti kalastaneet muun muassa Pahakurun lammissa ja Pyhäjoessa, ja uusia sääntöjä oli vaikea hyväksyä. Valvojan työhön kuului myös luonnon havainnointi: kasvien kukinta-ajat, puiden lehtien tulo, eläimistön tarkkailu, säähavainnot jne.[77] Nykyinen puiston eläinlajiston varsin tarkka tuntemus perustuu suurelta osin näihin valvojien vuosikymmenien aikana tekemiin havaintoihin.

Puistonvalvoja huolehti myös alueen kämppien huoltamisesta. Kansallispuiston alueella oli alkuaikoina viisi kämppää: Montellin maja sekä Pahakurun, Pyhäkeron, Vatikurun ja Tappurin kämpät. Montellin maja on saanut nimensä metsänhoitaja Justus Montellista, joka rakennutti majan tunturiin yöpymispaikaksi tarkastus- ja keruumatkoilleen. Pahakurun kämppä oli alunperin poromiesten yöpymispaikka, mutta ajan saatossa siitä tuli suosittu yöpymiskohde myös matkailijoiden keskuudessa. Pallakselle Vatikurun suulle rakensivat poromiehet ns. turvekämpän, joka oli osittain maan alla.[78]

Metsätieteellinen tutkimuslaitos ei alkuaikoina vas-

Puistonvartija Salmela perheineen 15.8. 1943. Kuva Reino Kalliola. Metsähallituksen luonnonsuojeluosaston kuva-arkisto.

Tunturikämppien puuhuolto oli kovan työn takana. Puun ajoa porolla Pallastunturilla v. 1938. Kuva O. Pietinen. Museovirasto, historian kuva-arkisto.

tannut kämppien puuhuollosta, vaan puiston valvoja joutui Hetassa jopa keräämään kolehtia turisteja majoittavilta, jotta puita saatiin hankituksi kämpille. Polttopuut kuljetettiin talvisin poroilla. Einari Kuru Hetan kylästä auttoi Salmelaa kuljettamaan Pyhäkeron ja Pahakurun kämppien polttopuut. Valvojat saivat käyttöönsä moottorikelkat 1960-luvulla, jolloin puuhuoltokin helpottui.[79]

Pakasmaa ja Salmela saivat apuvoimia vuonna 1950, kun Veikko Salkio aloitti työnsä pohjoisten luonnonsuojelualueiden valvojana. Salkio oli ennen sotaa toiminut Petsamon luonnonsuojelualueiden — Heinäsaarten, Pummangin niemen ja Pääskypahdan luonnonsuojeluvartijana. Luontoharrastus, etenkin kiinnostus lintuihin, oli vienyt Salkion Jäämeren rannalle. Kun Petsamo menetettiin sodassa, Salkion tehtäväksi tuli avustaa Pallas-Ounastunturin, Pyhätunturin, Mallan ja Pisavaaran alueiden valvonnassa aina tarpeen mukaan.

Jo Petsamossa Salkio oli aloittanut luonnonhistoriallisen materiaalin keruun ja eläinten täyttämisen. Ensimmäinen kokoelma jäi Petsamoon. Toisen kokoelman Salkio lahjoitti Rovaniemen kaupungille jäätyään eläkkeelle vuonna 1977. Kolmas kokoelma, joka käsittää muun muassa yli 400 lintuyksilöä, yli 100 nisäkästä ja yli 200

Puistonvalvojien huolto- ja valvontatehtävät helpottuivat 1960-luvulla kun moottorikelkat tulivat markkinoille. Kuvassa puistonvalvoja Olli Autto Outakalla. Kuva Olli Autton kokoelmista.

sarvi- ja kallonäytettä, on esillä Kokkolassa sijaitsevassa Salkion luontomuseossa.[80]

Nykyisistä puistonvalvojista Olli Autto on ollut tehtävässään puiston eteläpään valvojana vuodesta 1977 ja hänen veljensä Kalevi Autto pohjoispään valvojana vuodesta 1979.

Puiston ja sen ympäristön luontaiselinkeinot

Poronhoito

Poronhoito vakiintuu elinkeinoksi

Kesytetyn poron kantamuotona pidetään villiä tunturipeuraa. Suomen Lapissa tunturipeuran ja etelämpänä esiintyvän metsäpeuran levinneisyysalueiden raja on kulkenut havumetsävyöhykkeen pohjoisosassa.[81] Peura oli entisaikaan tärkeä saaliseläin. Jäänteinä peuranpyynnistä on kansallispuistossa ja sen lähiympäristössä vieläkin löydettävissä peurakuoppia.[82]

Peuroja esiintyi alueella vielä 1700- ja 1800-luvuilla. Vuodelta 1787 on maininta Peltovuoman kolmen uudisasukkaan ansoista Ounastunturin takana.[83] Peurakanta alkoi heikentyä 1700-luvulla, ja 1800-luvulla peurat olivat käyneet niin vähiin, että paikalliset asukkaat alkoivat huolestua. Syynä peurojen katoon he pitivät Norjan Kautokeinon saamelaisten jutaamista talven alussa Suomen puolelle. Itkonen kirjoittaa teoksessaan Suomen lappalaiset: *"Vuonna 1916 muisteltiin, että koutokeinolaisten "jutaessa" vielä 1860-luvulla p.o. pitäjän outiin aina Kittilän ja Muonion rajoille asti, peurat pakenivat syystalvella Ruijan tuntureille, mistä palasivat Marianpäivästä alkaen takaisin, kun koutokeinolaiset jutivat päinvastaiseen suuntaan. He ampuivat muuttoretkillään näitä peuroja "uurrossa" (or'dâ) syksyllä ja metsissä hiihtäen kevättalvella. Kittilästä kirjoitettiin v. 1844, että ennen, kun Ruijan lappalaiset eivät vielä talvella muuttaneet mainitun pitäjän metsiin, saatiin siellä vuosittain 200, mutta nyt enää vain 10–20 peuraa. Porotokkiin eksyi raavaspeurojen ohella näiden vasojakin, joita heiteltiin suopungilla kiinni ja pidettiin lieassa jotta kesyttyivät".* Peurojen vähenemiseen vaikuttivat tuliaseiden yleistyminen ja siitä aiheutunut pyynnin tehostuminen, laidun-

ten väheneminen poronhoidon ja etelämpänä kaskeamisen seurauksena sekä 1700-luvun puolivälissä raivonnut peura- ja pororutto.

Poron kesyttäminen peurasta tapahtui todennäköisimmin siten, että nuorena kiinniotettuja ja siten ihmisen hoidossa kesyyntyneitä peuroja käytettiin houkutuseläimenä villien peurojen pyynnissä. Tällöin saaliiksi saatiin sekä vaatimia että hirvaita, joiden jälkeläisinä porokarjat vähitellen kasvoivat.[84]

Alueen ensimmäiset poronhoitajat ovat olleet saamelaisia. Vielä 1500-luvulla oli poronhoito miltei yksinomaan saamelaisten elinkeino. Veronkantokirjojen mukaan oli 1600-luvun alussa Kemin Lapin alueella (Kemijoen ja Ounasjoen alueet) noin 300 poroa, kun taas Tornion Lapissa (Tornio-Muoniojokilaakso) poroja oli noin 1600. Syynä poromäärien suureen eroon oli se, että Tornion Lapin tunturisaamelaisille poronhoidosta kehittyi pääelinkeino, kun taas Kemin Lapin metsä- ja järvisaamelaisten elinkeinoja olivat lähinnä kalastus ja metsästys.[85] Entisen Tornion Lapin ja Kemin Lapin rajamaastossa sijaitsevat Pallas-Ounastunturit ovat vanhaa poronhoitoaluetta. Aluetta käyttivät 1800-luvulla poronhoidossa Maggan, Kemin ja Nikun saamelaissuvut.

Paliskuntajärjestelmän synty

Poronhoidon yhteydessä puhutaan paliskunnista tai palkisista. Tällä tarkoitetaan hallinnollista yksikköä, jonka poronhoito rajoittuu tietylle alueelle. Paliskunnan johdossa toimii poroisäntä tukenaan yhteisesti valittu hallitus.

Paliskuntajärjestelmän synnyn taustana olivat poronhoidon sisäiset järjestelytarpeet kuten merkintä- ja erotustilaisuuksien järjestämiset sekä porojen omistussuhteiden selvittäminen. Aluksi tämä tapahtui pitäjien käräjien yhteydessä, esimerkiksi Kittilän käräjillä päätettiin vuonna 1764 langettaa rangaistus sellaiselle henkilölle, jolla oli hallussaan porontalja, josta ei voitu tunnistaa omistajan merkkiä.[86] Kiistat poronhoitajien ja karjaa pitävien talollisten välillä olivat myös eräs merkittävä syy poronhoidon järjestäytymiseen. Porot talloivat heinämaita ja söivät talvella talollisten karjalle varaamia heinäsuovia niityiltä. Maanviljelylle aiheutettujen vahinkojen korvaaminen ja viljelysten aitaaminen saivat poronhoitajat liittymään yhteen ja pian voitiin puhua eräänlaisista kyläkunnista, jotka ajoivat poronomistajien yhteistä asiaa.

Ensimmäiset kiinteämmät kokonaisuudet muodostuivat 1800-luvun alkupuolella, jolloin niitä kutsuttiin poroyhtiöiksi tai poroseuroiksi. Aluksi poroyhtiöitä perustivat lähinnä poronhoitoa harjoittavat uudisasukkaat. Poroyhtiöillä oli omat ohjesäännöt, joiden mukaan kaikkien tuli toimia. Yhä useammin poroyhtiöitä alettiin kutsua palkisiksi tai paliskunniksi. Tultaessa 1870-luvulle oli Pohjois-Suomessa jo useita paliskuntia.[87]

Poronhoidon järjestäytymistä ajoi myös valtio, joka halusi tehdä elinkeinosta mahdollisimman tuottavan ja hyvin järjestetyn. Samalla valtio halusi selvittää kruunumaiden käytön Pohjois-Suomessa, joka edellytti selvää paliskuntajakoa. Eräänlaisena taitekohtana voidaan pitää senaatin kirjelmää 22.3.1898, jossa vaadittiin paliskuntalaitoksen käyttöönottoa.[88] Paliskuntien perustaminen oli tosin yleistynyt jo ennen senaatin kirjelmää. Varsinainen perustamiskausi oli vuosien 1870–1900 välinen aika, jolloin syntyivät myös paliskuntien yhteenliittymät: pitäjien poroyhtiöt ja poronhoitoyhdistykset. Sisällöllisesti ne tarkoittivat samaa ja niiden tehtävä oli toimia yhdysjärjestöinä tietyn alueen paliskunnille.[89] Elinkeinon kattojärjestöksi perustettiin vuonna 1926 Suomen Poronjalostusyhdistys eli nykyinen Paliskuntain yhdistys. Kaikki paliskunnat ovat sen jäseniä.

Poronhoito on edelleen keskeinen puiston käyttömuoto. Nykyään puiston pohjoisosa kuuluu Näkkälän paliskuntaan, eteläosa Kyrön paliskuntaan ja kappale länsiosaa Muonion paliskuntaan. Paliskuntien väliset rajat seuraavat pääasiassa kuntien rajoja.

Ounastunturin alueen poronhoito

Ounastuntureilla oli 1800-luvulla sekä suomalaisia että saamelaisia poronhoitajia. Uudisasutus oli levinnyt Hetan, Peltovuoman ja Vuontisjärven kyliin 1700-luvulla, ja osa uudisasukkaista oli 1800-luvun loppuun mennessä omaksunut poronhoidon elinkeinokseen.

Oulun läänin kuvernööri kiirehti vuonna 1893 paliskuntien perustamista ja antoi Enontekiön pitäjälle poronhoito-ohjesäännöt, jotka velvoittivat paliskuntien perustamiseen. Määräystä noudattivat heti pitäjän suomalaiset poronhoitajat perustamalla Peltovuoman ja Palojoensuun paliskunnat. Vuonna 1898 oli pitäjässä neljä rekisteröityä paliskuntaa: Peltovuoman, Palojoensuun, Näkkälän ja Lapin paliskunta.[90] Näistä Ounastunturin alueella toimivat Näkkälän ja Peltovuoman paliskunnat.

Huomattavin 1900-luvun alun poronhoitoinvestoinneis-

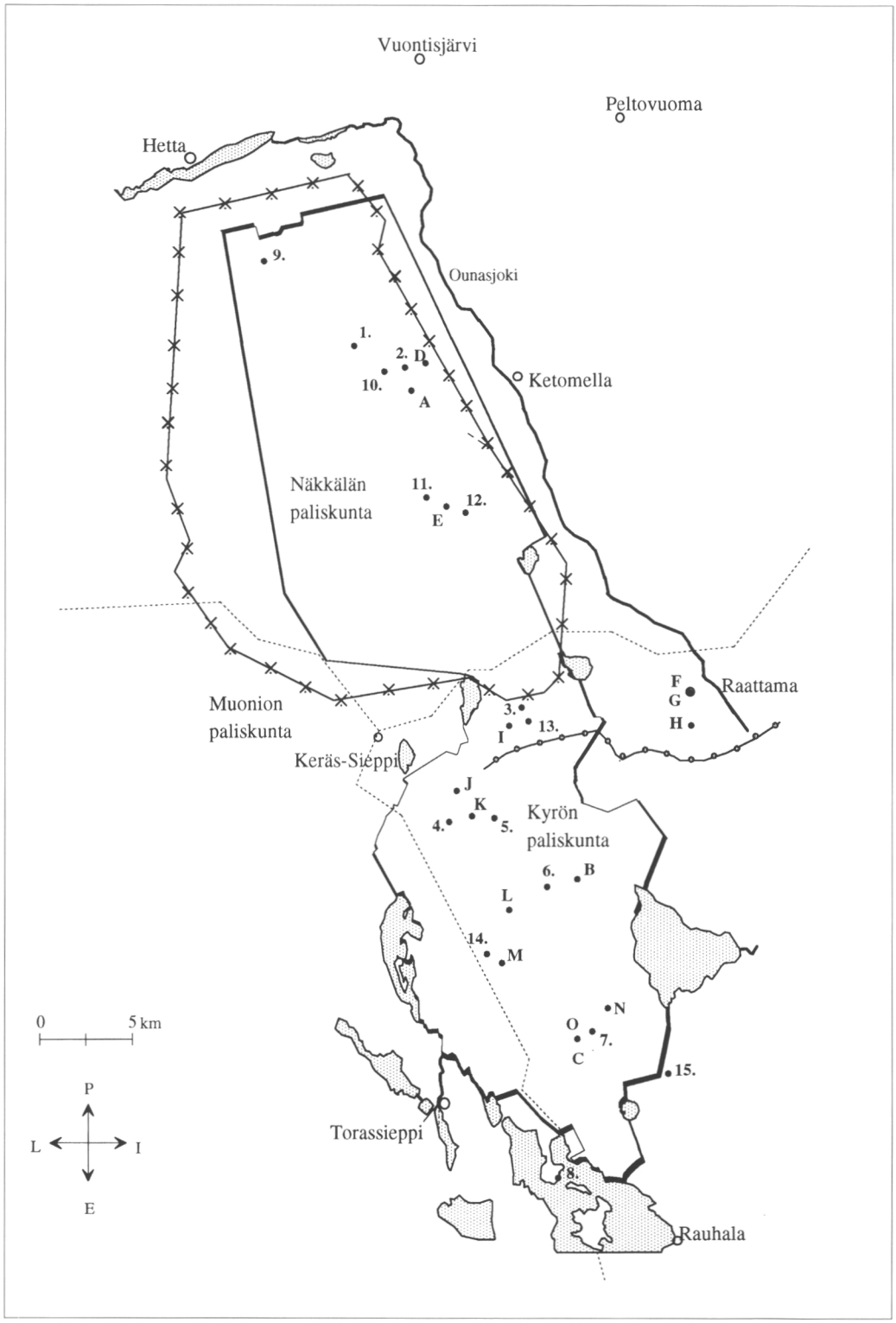

Porokämpät, kaarteet ja raja-aidat. Ks. selitykset viereiseltä sivulta.

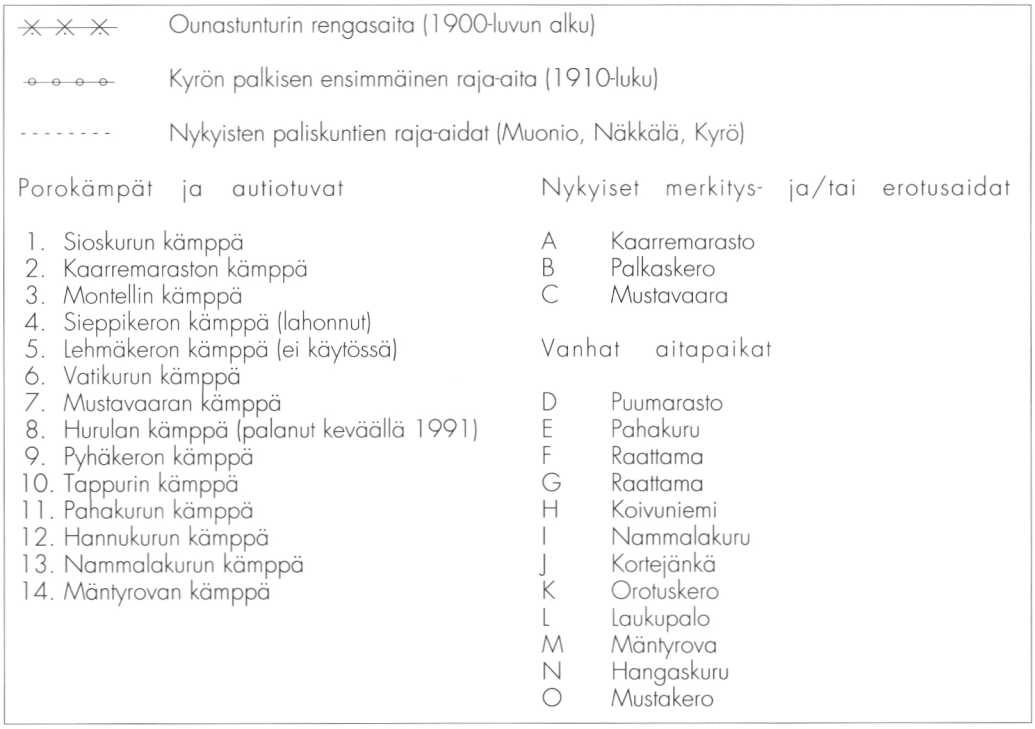

ta Peltovuoman paliskunnassa oli ns. rengasaidan rakentaminen Ounastuntureiden ympäri vuosina 1905–1909. Aita oli 80 kilometriä pitkä ja sen rakentaminen maksoi 24 000 markkaa, josta osa saatiin avustuksena senaatilta. Poromies Kalle Eira kertoo: *"Sen aijan sisälä hoisivat poroja nämä Peltovuoman miehet ja osa vielä Muonion miehiäki ja kai siinä on ollu Raattaman miehiäki. Sitten osa näistä, jokka on nykyisin Maggoja mikkä asuvat tuolla Nunnasessa pääasiassa. Ne on myöski siellä hoitanhet poroja. Ja sen aikaset Ketomellan ihmiset."*[91] Yksi rengasaidan osakkaista oli Heikki Magga. Hän kuului samaiseen Maggan sukuun, joka oli muuttanut alueelle pohjoisempaa (ks. luku Saamelaisasutus). Muistitiedon mukaan hän vei aitaan noin 700 poroa, mutta vuonna 1908 oli vaatimia jäljellä enää vain 15 kappaletta.[92] Porojen loppumisen aiheutti luultavammin rengasaidan liikakäyttö ja siitä seurannut ruuan väheneminen.

Vuonna 1912 Peltovuoman paliskunnassa oli noin 460 poroa.[93] Lähes koko porokarja kuitenkin hävisi ensimmäisen maailmansodan aikana. Hetta oli Venäjän keisarikunnan pohjoisimpia tukikohtia Suomessa, ja ensimmäisen maailmansodan aikana kylässä oleskeli venäläisiä sotilaita[94]. Sodan lisäksi maata koettelivat katovuodet. Porot hajaantuivat paimennuksen puutteessa tai ne ammuttiin ruoaksi. Paliskuntaa kohdanneiden takais-

kujen vuoksi Peltovuoman paliskunta liittyi vuonna 1918 suurempaan Näkkälän paliskuntaan, vaikkakin liitos sai lainvoiman vasta vuonna 1924.[95] Liitoksen jälkeen Näkkälän paliskunta jäi puiston pohjoisosan ainoaksi paliskunnaksi.

Poronhoito pohjautui yhteispaimennukseen, joka oli lähes ympärivuotista lukuunottamatta kesän helleaikoja. Tärkeimmät paimennuspaikat kansallispuiston alueella olivat — ja ovat edelleen keväällä ja kesällä Pyhäkeron alueet. Näin siksi, että Pyhäkerolla on vähän lunta ja vasomapaikoiksi sopivat pälvipaikat sulavat aikaisin. Maraston alue on ollut aina tärkein kesäajan vasojen merkintäpaikka. Syksyllä on rykimäalueena (porojen kiima-aikainen oleskelualue) käytetty Outtakan ja Pahakurun alueita, missä myös on sijainnut yksi seudun vanhimmista porokämpistä.[96] Paliskunnassa ei ole käytetty varsinaisesti pororenkejä, mutta kylläkin niin sanottuja pororaitioita. He olivat suuren porokarjan omistaneita henkilöitä, joiden pääelinkeino oli poronhoito. Ne, jotka hoidattivat porojaan näillä raitioilla, joutuivat myös maksamaan siitä.[97]

Maailmansotien välisenä aikana poronhoito vakiinnutti asemansa elinkeinona. Tämä käy hyvin ilmi Enontekiön poronhoitoyhdistyksen kertomuksesta vuodelta 1934–1935, jolloin Näkkälän poroluku oli jo noin 4700 poroa. Ennen toista maailmansotaa oli paliskunnassa noin 5700 poroa, joista peltovuomalaisten poroja oli noin 2000.[98]

Toinen maailmansota verotti osan Näkkälän porokarjaa. Yksin Peltovuomasta luovutettiin satoja poroja ruoaksi armeijalle.[99] Ongelmana oli myös itse poronhoito, sillä työhön ei ollut riittävästi miehiä, ja porot pääsivät hajaantumaan helposti. Lisäksi sudet tappoivat noin 250 poroa.[100] Sodan loputtua poronhoito elpyi suhteellisen nopeasti. Esimerkiksi vuosina 1948–49 porokarjan koko oli noin 3400 ja vuosina 1950–51 jo noin 4200 yksilöä.[101] Nykyisin Näkkälän paliskunnassa on noin 10 000 poroa.

Pallastunturin alueen poronhoito

Vanhimmat puiston eteläosan poronhoitajat ovat olleet saamelaiset Maggan ja Nikun suvut. Vielä 1900-luvun alussa nämä suvut harjoittivat poronhoitoa alueella yhdessä raattamalaisten kanssa.[102] Tällöin alueella oli verraten suuri karja, noin 2700 poroa.[103]

Raattaman uudisasutus oli vakiintunut nopeasti ja uudisasukkaat omaksuivat pian poronhoidon elinkeinokseen. Täällä poronhoidon järjestäytyminen tapahtui hie-

Raattamalaiset poromiehet Arvid Autto ja Augusti Kyrö sekä porokoirat Virkku ja Halli kevätpaimennuksessa Pallaksen Vatikurussa. Kuva Aila Mäkisen albumista. Lapin maakuntamuseon kokoelmat.

man aikaisemmin kuin Enontekiön pitäjän alueella. Mitään tarkkaa tietoa Kyrön paliskunnan perustamisesta ei ole, mutta vuoden 1891 paliskuntien kartoituksessa mainitaan Kyrö yhtenä Kittilän pitäjän paliskunnista.[104] Yhdessä Muonion ja Kolarin paliskuntien kanssa se muodosti Etelä-Lapin poronhoitoyhdistyksen, joka toimi 1950-luvulle saakka.[105]

Ensimmäisen maailmansodan myötä myös Pallastunturin alueen poronhoito koki kovan takaiskun. Tällöin lähes kaikki alueen porot hajaantuivat ja porokarja kutistui olemattomiin. Pallaksella liikkui tuolloin venäläisten lisäksi Muurmannin radalta karanneita saksalaisia sotavankeja, joita suomalaiset avustivat metsien ja tunturien yli Ruotsiin. *"Kerran oli parikymmentä saksalaista tullut Pallasjärven yli yksiöistä jäätä ja onnistuneet hiippailemaan Ruotsiin saakka, mutta tämä tieto oli tullu venäläisten viranomaisten korviin ja he velvottivat, että suomalaisten täytyy vartioida siellä Pallasjärvellä. En sitten tiedä, miten tämä oli organisoitu, mutta poromiehet joutuivat vuorollaan vartioimaan Pallasjärvellä. Jos saksalaiset tulevat, heidän täytyy pysäyttää ne. Kerran Nestori Maunonen oli mennyt jollekin asialle tänne Pallasjärven rantaan ja tavannut siellä jonkun tutun*

poromiehen. Tämä suopunki olalla kyttäilee, tähyilee Pallasjärvelle. Nestori ihmeissään: mitä sie täällä teet? No, mie vaanin saksalaisia, miut on määrätty vaanimaan niitä. Mitä sie tuolla suopungilla teet, onko siulla pyssyäkään? Eihän miulla pyssyä, mutta mie heitän suopungilla kiinni, jos ne tullee, oli mies sanonut pilke silmässään."[106] Yhtenä tienviittana saksalaisilla oli Ounastunturin poroaita, jonka vierustaa he kulkivat Enontekiölle ja siitä edelleen Ruotsin puolelle. Sodan jälkeen raattamalaiset ottivat 12 000 mk lainan, jonka turvin poronhoito aloitettiin alusta.[107]

Kyrön paliskunnan tärkein talvipaimennusalue oli Ounasjoen itäpuoli. Kevään tullen porot siirrettiin joen yli Pallastunturien läheisyyteen. Puiston keskiosan tunturit Vuontis-, Saivo- ja Jäkäläkerot, olivat parhaat vasoma-alueet. Samalla tiheät rinnekuusikot tarjosivat runsaasti naavajäkälää. Luonnollisesti ruokatilanne ratkaisi paimennuspaikan. Niinpä muun muassa Sammal- ja Lommoltunturia on käytetty hätätilassa talvipaimennusalueena, vaikka kyseinen alue on yleensä ollut kesälaidunaluetta. Syksyn myötä porot kerättiin yhteen ja valmistauduttiin siirtymään jälleen talvilaitumille Ounasjoen itäpuolelle.[108]

Sotien välisenä aikana Kyrön palkinen ei ollut kovin suuri poroluvultaan. Esimerkiksi vuosina 1935–36 oli poroja noin 360 ja juuri ennen toista maailmansotaa noin 480.[109]

Toisen maailmansodan vaikutukset tuntuivat heti Kyrön paliskunnassa. Poroluku putosi vuosina 1939–40 kolmeen sataan. Syynä oli kykenevän työvoiman puute, joka aiheutti porojen hajaantumisen ja petovahinkojen lisääntymisen.[110] Jatkosodan aikana Kyröstä lisäksi annettiin noin kaksi sataa poroa armeijalle. Oman osansa ottivat alueelle majoittuneet saksalaiset.[111] Sodan jälkeen paliskunnassa alkoi voimakas sijoittaminen poronhoitoon. Porokarjoja ostettiin ja uusia poronomistajia liittyi paliskuntaan. Vuosina 1949–50 oli poroja jo noin 1700. Samalla poronomistajien määrä oli noussut vuosisadan vaihteen kymmenestä 124 omistajaan.[112] Kyrön paliskunnassa on nykyisin noin 5000 poroa.

Kyrön paliskunnan ensimmäinen poroaita oli rakennettu vuosina 1896–98 Ounasjoelta Saivojokea pitkin Saivokeroon ja siitä edelleen tunturin toiselle puolelle. Aita oli 15 kilometriä pitkä ja sen rakentaminen maksoi 3500 markkaa.[113] Sen tarkoituksena oli estää porojen kulkeutuminen Peltovuoman ja Näkkälän alueelle. Vanhimpia aitomispaikkoja eli erottelu- ja merkitsemispaikkoja puistossa lienee eteläosassa sijaitseva Laukupalon aita, jossa sekä muoniolaisilla että raattamalaisilla oli

Talvisin poropykälykset olivat tapahtuma paikkakunnalla. Kuvassa raattamalaisia Kotisaajon aidalla 1930-luvun alussa. Kuva Marja Autton albumista. Lapin maakuntamuseon kokoelmat.

erotusaidat. Myös Nammalakurussa, Laattaanmaanojassa sekä Mustavaaran alueella on ollut risuaitapaikat. Nuorempia aitoja on ollut muun muassa Venevaarassa puiston keskiosassa.[114] Uudempia aitoja puiston alueella ovat Mustanvaaran 1950-luvun alussa rakennettu aita sekä Pallashotellin läheisyyteen 1980-luvun alussa uusittu aita. Vanhoja porokämppiä Pallaksen alueella ovat olleet Montellin ja Vatikurun kämpät. Montellin kämpän rakennutti alunperin metsänhoitaja Justus Montell vuonna 1906. Tämän kämpän saksalaiset polttivat sodan aikana syksyllä 1944. Poromiehet rakensivat tilalle uuden vastaavan vuonna 1946.[115] Vatikurun nykyinen kämppä rakennettiin 1950-luvun alussa.

Suuri mullistus poronhoidossa koko poronhoitoalueella tapahtui 1960-luvulla. Tällöin moottorikelkka tuli poronhoidon työvälineeksi ja vanha paimentamiseen perustunut poronhoito jäi syrjään. Osaltaan paimentamisen tarvetta vähensivät paliskuntien väliset raja-aidat. Kyrön ja Näkkälän välinen poroaita, joka kulkee puiston halki Lumikurussa, valmistui 1960-luvun puolivälissä.

Tekniikkaa alettiin hyödyntää myös metsätaloudessa ja syntyi käsite "tehometsätalous". Poronhoidon ja metsätalouden edut eivät aina ole sopineet yhteen. Etenkin Kyrön paliskunnassa poronhoito on kärsinyt laidunmaiden menetyksiä avohakkuiden ja metsäaurausten takia.[116] Juuri ennen sotaa perustettu Pallas-Ounastunturin kansallispuisto on toiminut poroille suoja-alueena.

Kuten jo aikaisemmin todettiin, Pyhäkeron alue on tärkeä vasoma-alue keväisin. Paitsi poroille, puisto on ollut suojapaikka myös poron luontaisille vihollisille kuten ahmalle ja karhulle. Petotilanne on ollut puiston alueella porotalouden kannalta tyydyttävä[117], vaikkakin luonnonsuojelun kannalta huono.

Kansallispuiston tehtävänä on toimia myös virkistysalueena. Moottorikelkkojen vilkastunut käyttö aiheutti 1970-luvulla ristiriitaa poronhoidon kanssa. Nykyään kelkkailua on rajoitettu, ja puisto palvelee hyvin poronhoidon tarkoituksia.

Sekä Kyrön että Näkkälän paliskunnissa poronhoito on nykyisin elinkeinona voimakasta ja elinkelpoista. Tästä ovat osoituksena uudet poro- ja luontaiselinkeinotilat sekä nousuun lähtenyt väestömäärä. Esimerkiksi Raattaman kylässä on viimeisen kymmenen vuoden aikana rakennettu noin viisitoista uutta omakotitaloa. Näiden perheiden toimeentulo perustuu suurimmalta osin poronhoitoon.

Muut luontaiselinkeinot

Luontaiselinkeinoista vanhimpia ja tärkeimpiä on ollut kalastus. Parhaimmat kalastusalueet kansallispuiston läheisyydessä ovat Ounasjoen ohella olleet alueen suuret järvet: Jerisjärvi, Pallasjärvi, Vuontisjärvi, Keräsjärvi ja Ounasjärvi. Pallasjärvi oli 1500- ja 1600-luvuilla Ylitornion Kainuun eli Helsinginkylän nautintajärvi ja Jerisjärvi puolestaan kuului Ylitornion Armassaaren asukkaille.[118] Toras-Siepin järvi kuului vojakkalaisille ja Ounasjärvi matarenkiläisille.[119] Kalastuksen tärkeydestä kertoo se, että kalavedet ovat olleet tarkkaan jaetut. Uudisasutuksen myötä nautintaoikeudet siirtyivät sukupolvelta toiselle, ja myöhemmin kalastuskunnat ovat valvoneet omia kalavesiään.

Tärkein saaliskala on ollut siika, jota saadaan lähes kaikista järvistä. Harjus eli harri, hauki ja muikku on myös kelpuutettu saaliiksi, ja aivan oma arvonsa on annettu taimenelle ja lohelle. Vielä ennen Kemijoen patoamista vuosina 1948–1949 Ounasjoki oli tärkeä lohijoki, mutta patoamisen myötä lohennousu loppui.[120]

Kalastusmuodoista on tärkein ollut nuottaus. Nuotat olivat omatekoisia. Kohot olivat tuohesta, ja painoina toimivat kivellä täytetyt tuohikopat. Nuotan alasinlankana käytettiin yleensä lehmän ja hevosen jouhia, joista punottiin kolmisäkeistä narua.[121] Järvinuotat olivat varsin suuria, 100–120 m pitkiä ja kolmekin metriä liinavia

Nuottia kuivumassa Keimiöniemen kalakentällä. Museovirasto, kansatieteen kuvaarkisto.

Nuottauksen tärkein vaihe on nuotan perän ylösnosto. Kalat säikytetään nuotan perään sauvoimilla porskuttamalla. Nuottausta Jerisjärvellä 1930-luvulla. Museovirasto, kansatieteen kuvaarkisto.

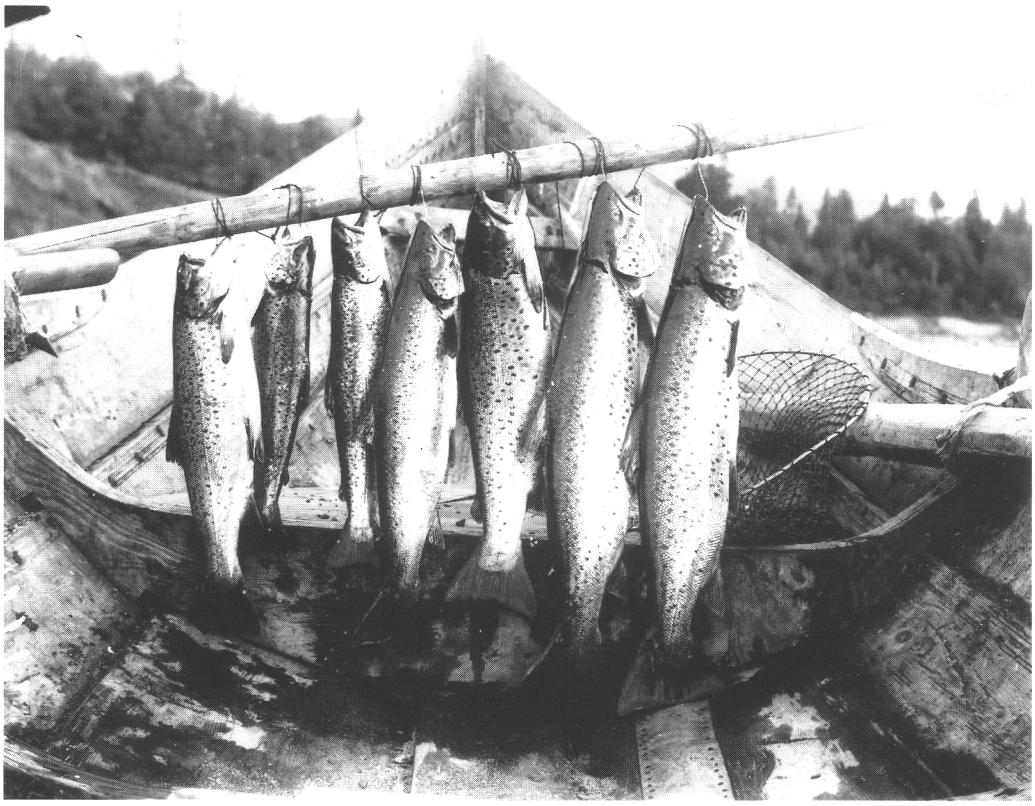

Pallasjärven taimenia. Museovirasto, historian kuva-arkisto.

(syviä). Jokinuotat olivat pienempiä. Torassieppiläiset nuottasivat Jerisjoella ja raattamalaiset Ounasjoella. Lohen jokinuottauksessa käytettiin harvasilmäistä verkkoa, joka laskettiin lohen asuinpaikan yläpuolelle ja kuljetettiin kahden veneen välissä rantaa kohden. Rannasta lohet pyydettiin arinalla.[122] Lohia pyydettiin myös patojen avulla. Yleensä lohien paino vaihteli kahdeksasta viiteentoista kiloon, mutta kahdenkymmenen kilon lohikaan ei ollut harvinaisuus.[123]

Paras nuottausaika oli kesä-heinäkuun vaihde, ja yleensä nuottaretket kestivät muutamasta päivästä viikkoon. Yhden yön aikana voitiin isoa siikanuottaa vetää viisi kuusi kertaa ja pienempää jopa kymmenen kertaa. Parhaimmillaan saaliit olivat 50–60 kiloa nuotanvetoa kohden. Suurten saaliiden myötä riitti kalaa myytäväksikin. Varsinkin Pallasjärven ja Jerisjärven siikaa myytiin suolattuna lähiseudun kirkonkyliin. Paitsi kesänuottausta harrastettiin jonkin verran talvinuottausta. Tällöin saaliina oli useimmiten muikkuja. Viime vuosikymmenien aikana nuottaus on menettänyt merkitystään muuttuen enemmänkin harrastukseksi, sen sijaan verkkokalastus on lisääntynyt.[124]

Talvikalastusta Pallasjärvellä. Kuva Sofia Pyykösen perhealbumista. Lapin maakuntamuseon kokoelmat.

Suurimman takaiskun kalastus koki, kun Kemijoki padottiin vuonna 1948. Koskien ruoppaus uittoa varten samoin kuin metsäojitukset ja jätevesien lisääntyminen ovat myös vähentäneet taimen- ja harjuskantoja. Vaikka vesistöihin on tehty kalaistutuksia, eivät tulokset ole aina olleet toivottuja. Monin paikoin vesistöjen alkuperäinen kalakanta on kadonnut kokonaan.[125]

Puiston rajojen sisällä ei ole vesistöjä, joilla olisi ollut suurta kalataloudellista merkitystä lukuunottamatta Pyhäjokea ja Pahakurun lampia ja Pallasjärveä, joka kuuluu puoleksi puistoon. Kalastus puistossa oli alunperin sallittu paikkakuntalaisille, mutta kiellettiin puiston järjestyssääntöjä uusittaessa vuonna 1960. Nykyisin kalastus on sallittu puistoviranomaisen luvalla luontaiselinkeinojen harjoittajille Enontekiön kunnan alueella olevassa osassa puistoa lukuunottamatta tiettyjä rajoitusosia. Virkistyskalastus on myös sallittu osassa Pallasjärveä Metsäntutkimuslatoksen kirjallisella luvalla.

Vielä vuosisadan alussa tavattiin kansallispuiston alueen lähettyviltä helmisimpukoita useissa joissa, esimerkiksi Vuontisjärven kylän lähellä olevassa Hirvasjoessa.[126] Sittemmin helmisimpukat ovat hävinneet lähes koko alueelta. Kansallispuistossa sitä tavataan enää Onnasjoen alueelta. Mitään taloudellista merkitystä helmisimpukoilla ei ole ollut.

Kalastuksen ohella toi metsästys oman lisänsä ruokatalouksiin. Mitään varsinaista metsästysaluejakoa ei tunnettu, mutta yleensä jokaisella oli omat mielipaikkansa, mikä osaltaan ylläpiti eräänlaista jakoa. Kuten jo aikaisemmin mainittiin, on alueella harjoitettu peuranpyyntiä. Peurojen loputtua tärkeimpiä saaliseläimiä olivat linnut. Niitä pyydettiin etupäässä ampumalla, mutta ansojakin käytettiin. Halutuimpia olivat suuret kanalinnut: metsot, koppelot ja teeret. Ennen kansallispuiston perustamista pyynti oli vilkasta alueen eteläosissa. Parhain pyyntiaika oli syyskuulta marraskuulle. Saalis säilöttiin pääasiassa kuivaamalla ja talven aikana se vietiin kirkonkylille myyntiin.[127]

Riekkoja ja kiirunoita pyydettiin ennen kaikkea ansoilla. Ansalanka laitettiin haararisuun, jonka ympärille rakennettiin risuista johdinaidat. Tällöin kulkuaukoksi jäi aukko, jossa ansalanka oli. Parhaimmat pyyntimiehet saivat saaliiksi jopa tuhat riekkoa talven aikana, mikä oli varsin tuntuva lisäansio. Saaliit myytiin Enontekiön alueelta yleensä Norjaan, lähinnä Skibotniin ja Altaan.[128]

Enontekiön vanha perinne vesilintujen kevätpyynti oli myös tärkeä ruoan lisä keväisin, kun oli puute tuoreesta lihasta. Pääasiassa ammuttiin hanhia ja joskus voitiin laittaa rauta-ansoja vesien sulapaikkoihin. Vesilintujen syyspyyntiä on Enontekiöllä sen sijaan harjoitettu hyvin vähän, sillä vesilintujen poikaset ovat metsästysaikana pieniä ja yleensä lintujen syysmuutto alkaa Enontekiöllä varhain.[129]

Linnustuksen ohella toinen tärkeä lisätulojen antaja oli oravanmetsästys. Pyyntiaika oli syksystä alkukevääseen ja parhaimpina päivinä saattoi saalis olla jopa 50 oravaa. Oravannahka kuivattiin puun päällä ja niputettiin varastoitavaksi myyntiä varten. Oravannahkoja myytiin Ruotsiin saakka. Toiseen maailmansotaan asti hinta oli hyvä, mutta sodan jälkeen oravannahka menetti merkityksensä ja yleisesti pyynti tyrehtyi 1950-luvulla.[130]

Suurpetoja saatiin saaliiksi harvoin. Sen sijaan kettuja pyydettiin myyntiin. Yleisin pyyntitapa oli syöttimyrkky, mutta myös jalkaraudoilla ja koiran avulla on kettuja pyydetty.[131]

Majava kuului Suomen alkuperäiseen eläinlajistoon 1800-luvun lopulle saakka, jolloin se metsästettiin sukupuuttoon viimeisistä turvapaikoistaan Lapistakin. Majava lienee kuulunut aikoinaan myös Pallaksen alkuperäiseen eläimistöön. Vuosina 1935–37 siirtoistutettiin eri puolille maata kanadanmajavia. Yksi istutuskohteista oli Pallastunturin Pyhäjoki. Istutus ei kuitenkaan vakiintunut, vaan majavat siirtyivät ensin Pallas- ja sitten Ounasjokeen, ja hävisivät 1960-luvun loppuun mennessä

Karhunloukku Kurkkiovaarassa. Kuva Sofia Pyykösen perhealbumista. Lapin maakuntamuseon kokoelmat.

Länsi-Lapista.[132]

Kansallispuiston perustamisen jälkeen metsästys alueella loppui lukuunottamatta Enontekiön kunnan aluetta, jossa vuoden 1938 järjestyssäännön mukaan metsästys oli sallittu paikallisille asukkaille. Kun järjestyssäännöt vuonna 1960 uusittiin, metsästys kiellettiin puistossa kokonaan. Vuoden 1985 järjestyssäännössä palautettiin vanha riekon pyyntioikeus enontekiöläisille puistossa luvanvaraisena. Suurpetojen metsästys on voimassa olevan asetuksen mukaan sallittu puistossa paikallisille asukkaille metsästyslain asettamissa rajoissa. Uusimmassa puistoasetuksessa vuodelta 1991 paikkakuntalaisille on sallittu metsästys puistossa metsästyslain puitteissa.

Verrattuna kalastukseen ja metsästykseen marjastuksella ei ole ennen ollut kovinkaan suurta merkitystä talouksille. Periaatteena tuntui olevan, että "marjoja keräthin mikäli muilta töiltä kerethin". Marjoista tärkeimmät olivat mustikka ja hilla. Mustikat kuivattiin talvea varten ja keitettiin mustikkakeitoksi.[133] Kun maitoa oli talvisaikaan vähän, keittoa sekoitettiin maidon jatkeeksi tai käytettiin sen korvikkeena.

Hilloja säilöttiin lasi- tai puuastiaan, johon lisättiin hieman sokeria, mikäli sitä oli käytettävissä. Tämän

jälkeen astia vietiin kylmään, esimerkiksi vesilähteeseen tai maakellariin. Hilloja tosin kerättiin jonkin verran myyntiin jo ennen toista maailmansotaa ja vietiin muun muassa Norjaan, mutta taloudellisesti merkittäväksi hillanpoiminta tuli vasta sodan jälkeen.[134] Jonkin verran käytettiin myös puolukoita, jotka oli helppo säilöä jäädyttämällä ne heti syksyllä. Sieniä alueen asukkaat ovat vieroksuneet aina viime vuosikymmeniin asti. Aikaisemmin niitä kerättiin korkeintaan lehmille ja poroille.[135] "Sieniä on ennen syönhet tuskin kunnolla lehmätkhän. Ei ole aateltu, että niitä ihmiset syövät sillon umpinuoruuvessa ollessa."

Maa- ja metsätalous

Poronhoidon ohella toinen puiston lähikylien peruselinkeinoista on ollut maatalous, lähinnä lypsykarjan kasvatus ja ohranviljely. Ohraa viljeltiin leipäviljaksi 1950-luvun alkuun saakka.[136] Ohranviljelyn pohjoisraja ulottui tilapäisesti 1930-luvun lämpimällä jaksolla Enontekiön kirkonkylän Hetan korkeudelle. Muonio-Raattama korkeudella viljeltiin ohraa yleisesti. Kasvukausi alueella on 110–120 päivää alkaen kesäkuun alusta syyskuun loppuun.[137] Ohra menestyi verraten hyvin ja pahoja katovuosia oli harvoin.

Suurimmat maatalouskylät olivat Peltovuoma ja Raattama. Seuraavassa kuvataan lähinnä Raattaman kylän maatalouden vaiheita esimerkkinä kansallispuiston lähiympäristön kylistä.

Raattaman kylä oli tunnettu suurista ohrapelloistaan. Lähes joka talolla oli oma riihi, jossa ohrat puitiin syksyisin. Yksi puimakerta antoi keskimäärin kolmesta neljään säkkiä jyviä ja puitavaa riitti talossa yleensä kuudesta seitsemään puintikertaan. Kylän läheisyydessä oli kaksi pientä jokimyllyä, Salankijoessa ja Saivojoessa. Näissä kyläläiset jauhoivat osan jyvistään. Talvisin jyviä jauhatettiin myös Kittilässä.[138] Samalla kertaa ostettiin lisää mm. ruisjauhoja, sillä omat jauhot eivät kuitenkaan riittäneet läpi vuoden.[139]

Viljan kypsyttyä ensimmäiset jauhot jauhettiin käsikivillä, sillä uutta satoa oli kiire päästä maistamaan. Kuva Jerissaaresta (Isosaari) vuodelta 1929. Kuva J. Manninen. Museovirasto, kansatieteen kuva-arkisto.

Raattamalaisen Tyyne Pääkkölän Lapin lehmiä. Kuva Tyyne Pääkkölän albumista.

Toinen tärkeä viljelykasvi oli peruna, joka tuli tunnetuksi Lapissa 1800-luvun alkupuolella. Perunan ohella viljeltiin naurista, mutta sen laajempi viljeleminen loppui sodan jälkeen. Myös sipulia ja porkkanaa viljeltiin kotitarpeiksi.[140]

Ennen toista maailmansotaa valtaosa nautakarjasta oli suomenkarjaan kuuluvia Lapin lehmiä, jotka olivat pieniä ja matalajalkaisia sekä väriltään useimmiten valkoisia tai lähes valkoisia. Lapin lehmä oli helppohoitoinen kestävyytensä ja vaatimattoman rehuntarpeensa vuoksi. Tavallisesti talossa oli kahdesta neljään lehmää, ja maito riitti juuri omiksi tarpeiksi. Talvisin lehmät saattoivat olla pitkiä aikoja ummessa heikon rehun takia. Kesäisin karja vietiin kylien ulkopuolilla oleviin metsiin joko paimenen mukana tai ilman. Puiston alue ei ollut varsinaista laidunaluetta, vaikka vanhimmassa järjestyssäännössä vuodelta 1938 karjan ja hevosten laidunnus puistossa oli sallittu. Illansuussa lehmät palasivat lehmikujia pitkin navetoihinsa. Jos karja sairastui, ei eläinlääkäriä yleensä ollut saatavilla. Kylillä olikin omat karjatohtorinsa, esimerkiksi poikimahalvauksessa oli hoitokeinona ilman puhaltaminen pillillä utareisiin. Toisen maailmansodan aikana lehmät otettiin mukaan evakkomatkalle Ruotsiin.[141] Tällöin karjarodut alkoivat sekoittua. Vähitellen parempituottoiset ulkolaiset karjarodut ovat syrjäyttäneet Suomen karjan ja Lapin lehmän, joka on lähes kuollut sukupuuttoon.

Lampaita pidettiin lihan ja villan takia lähes joka talossa. Vielä ennen sotaa oli kylissä suuria lammaslaumoja. Kanoja ja sikoja, joitakin kesäsikoja lukuunottamatta, ei alueella ole kasvatettu. Hevonen sen sijaan oli välttämätön työväline maa- ja metsätöissä, ja koira poropaimennuksessa ja metsästyksessä. Poroa käytettiin kantojuhtana ja ajokkaana.[142]

Liikenneyhteyksien parannuttua 1950-luvun lopulla alkoi meijeritoiminta. Karjataloutta pyrittiin tehostamaan jalostuksen ja ruokinnan avulla. Tulojen kasvaessa kasvoivat myös karjamäärät ja peltoja oli raivattava lisää. Raattamaan perustettiin 1950-luvulla sonniosuuskunta. Osakkaat ostivat yhteisen sonnin, jonka hoitokustannukset tasattiin. Keinosiemennyksen yleistyessä sonniosuuskunta lopetettiin.[143]

Karjan ravinto hankittiin 1950-luvulle saakka luonnonniityiltä. Niityt sijaitsivat suurilla soilla sekä jokien rantamailla. Yleinen käsite oli "heinänteko enon päällä" (eno = suuri joki). Niittämisessä käytettiin siipiviikatetta. Tavalliseen viikatteeseen oli kiinnitetty pysty ritilä eli siipi, jonka tehtävänä oli kerätä kevyt luhtaheinä viikatteen lyömäsuuntaan heinäkareelle.[144] Kansallispuiston alueella on ollut lähikyläläisten pieniä heinäniittyjä, jotka jäivät puistoa perustettaessa sen sisälle yksityispalstoina. Esimerkiksi Nammalakurun alapuolella oleva Kortejänkä oli kerässieppiläisten nautintaniitty ja Harrisaajon vuoma tunturin itäpuolella oli raattamalaisten käytössä.[145] Vielä vuonna 1990 näitä yksityispalstoja oli

Heinäntekijä Harrivuomalla. Kuva Sofia Pyykösen perhealbumista. Lapin maakuntamuseon kokoelmat.

puistossa 26, pääasiassa kerässieppiläisten ja enontekiöläisten hallussa.[146]

Heinän ja luhdan (saran) lisäksi ruokittiin karjaa kortteella, riivityillä lehtipuun lehdillä sekä lehtikerpuilla. Talvella oli yleistä "moskapadan" keittäminen. Navetan muuripataan laitettiin veden lisäksi heiniä, lehtiä ja jäkälää sekä lehmiltä syömättä jäänyt rehu eli "luisteet". Keitosta keitettiin kiehumapisteeseen, jonka jälkeen sen annettiin jäähtyä ja syötettiin lehmille.[147]

Maanviljelys ja karjanhoito muuttuivat toisen mailmansodan jälkeen kemiallisten lannoitteiden, keinosiemennyksen ja koneellistumisen myötä. Siirtyminen omavaraistaloudesta raha- ja pääomatalouteen sekä 1960-luvun maatalouspoliittiset ratkaisut ovat aiheuttaneet sen, että maatalous on menettänyt lähes täysin merkityksensä elinkeinona puiston lähikylissä.

Vielä vuosisadan vaihteessa kansallispuiston lähialueella poltettiin paljon tervahautoja. Tarvittavat tervakset koottiin kesän aikana tervahaudan luokse. Seuraavaksi tervakset pienennettiin sopiviksi, jonka jälkeen ne ladottiin kerroksittain. Haudan pohjalle tulivat tuohet limittäin ja näiden päälle ns. koskukset eli tervapuista pienennetyt riu'ut. Ne asetettiin säteittäin päät haudan napaan eli keskustaan päin. Navan ympärille ladottiin niin sanottu pikku töötti, johon tulivat tervaisimmat puut. Keski- ja ulkotöötteihin laitettiin vähemmän tervaisia puita. Lopuksi hauta peitettiin turpeella ja maalla. Hauta sytytettiin laidoilta maarajan tuntumasta. Sen piti palaa tasaisesti. Jos haudasta nousi musta savu, se oli merkki, että terva oli syttynyt palamaan ja paloa oli hillittävä kevyen turpeen avulla. Valunut terva laskettiin tynnyreihin, joista suurimmat saattoivat olla jopa kahdensadan litran vetoisia.[148]

Kun tervaa oli tarpeeksi, rakennettiin tervalautat, joilla tynnyrit kuljetettiin jokia myöten Kemiin ja Tornioon, jopa Ouluun asti. Tervankuljetuksessa käytettiin myös veneitä. Yleensä tervalautat olivat yhteislauttoja, jolloin vientiin osallistui useita tervanpolttajia. Ensimmäisen maailmansodan aikana tervan hinta oli kohonnut. Sodan loputtua hinnat romahtivat, ja tervanpoltto tyrehtyi. Toisen maailmansodan jälkeen tervaa poltettiin enää kotitarpeiksi.[149]

Ennen varsinaisia uittoja suurimmilla joilla kuten Muonio- ja Ounasjoella uitettiin puulauttoja. Ne olivat yksityisten omistamia puita, jotka oli kerätty lautoiksi ja kuljetettiin jokia pitkin Rovaniemelle ja Kemiin myytäväksi.[150]

Yksityisten metsänhakkuiden ohella alkoivat puutavarayhtiöiden savotat 1900-luvun alussa. Ensimmäisiä

Honkalauttoja Ounasjoen törmällä. Kuva Samuli Paulaharju 1920. Museovirasto, kansatieteen kuva-arkisto.

savotoita Pallaksen seudulla olivat Ketovaaran savotat 1920- ja 1930-luvuilla. Hevosten puutteessa käytettiin tukinajossa poroja. Niiden kulku oli huomattavasti helpompaa paksussa lumessa kuin hevosten, jotka vaativat auratut tiet. Vedätettävät puumäärät olivat luonnollisesti pienempiä porolla kuin hevosella.[151]

Varsinaisten suursavotoiden aika alkoi toisen maailmansodan jälkeen. Kansallispuiston läheisyydessä oli suuria savottoja 1940–60 luvuilla muun muassa Kivijärvellä, Ruskisrova-Kiekerövaaran alueella, Pallasselkä-Perävaaran alueella sekä Ylikyrön läheisyydessä. Savotoihin osallistui miehiä läheltä ja kaukaa, esimerkiksi Perävaaraan saapui hevosmiehiä aina Pohjanmaalta asti.[152]

Hakattava alue jaettiin palstoihin, jotka annettiin työporukoille kaadettavaksi. Työ oli urakkaluontoista, ja siten omat työhalut ja voimat määräsivät tulojen suuruuden. Palkka maksettiin sen jälkeen, kun palsta oli hakattu. Yleensä tukeista maksettiin kuutiomaksu ja pölleistä kappalemaksu[153]. Työvälineenä hakkurilla oli kirves ja pokasaha. Moottorisaha tuli käyttöön 1950–60 lukujen taitteessa, mutta aluksi se oli varsin hidas käyttää jo pelkästään 10–12 kilon painonsa vuoksi.[154]

Savotoilla asuttiin viikkokausia varta vasten rakennetuilla savotta- eli tukkikämpillä. Ruokahuollosta vastasi yhtiön laskuun palkattu kokki. Aamuisin miehet saivat tukevan aamiaisen, esimerkiksi perunoita ja lihakäristystä, ja työmaalta palattua päivällisen. Miehet maksoivat ruuasta korvauksen, joka yleensä pidätettiin palkasta. Myös hevoset tarvitsivat suojan, ja niinpä kunnon

Tukinajoa porolla. Kuva A. Tuhka. Museovirasto, historian kuva-arkisto.

savotoilla oli hevostallit, joihin omistajat itse ruokkivat hevosensa.[155]

Savotoihin liittyivät kiinteästi jokakeväiset uitot. Yleensä uitot keskittyivät valtavirroille, mutta pienemmissäkin joissa kuten Pallasjoella uitettiin. Uitto käynnistyi jäiden lähdettyä tulvan ollessa korkealla, ja se saattoi kestää useita viikkoja. Monet miehistä menivät uiton mukana Kittilään ja Rovaniemelle saakka, harvat enää siitä alemmas. Uitot olivat jokivarren asukkaille hyvä lisäansio ja niiden loppuminen Ounasjoen yläjuoksulta 1980-luvulla koettiin menetykseksi.[156]

Matkailu ennen toista maailmansotaa

Kortteerivieraita ja riekonmetsästäjiä

Matkailu on nykyisin toinen puiston lähiympäristön pääelinkeinoista poronhoidon ohella. Tosin se on elinkeinona huomattavasti nuorempi, sillä matkailu laajemmassa mitassa alkoi alueella vasta 1930-luvulla.

Jo vanhastaan olivat sivukylien asukkaat asioineet kirkonkylillä, joista lähimmät olivat Hetta, Muonio ja Kittilä. Matkat olivat monipäiväisiä ja tapana oli majoittua johonkin tuttuun taloon. "Naapurikylien asukhat ko kuljethin net meni talhon talja ja reppu kainalossa. Ei kysytty, että saapiko sitä talossa yötä olla, sitä vain olthin". Nämä kortteerivieraat olivat haluttuja vieraita, sillä he eivät yleensä kulkeneet tyhjin käsin, vaan mukana oli tuomisia isäntäväelle.[157]

Ensimmäiset varsinaisesti matkailijoina pidettävät kulkijat 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa olivat tutkijoita, mutta myös metsästyksen ja kalastuksen harrastajia liikkui seudulla.

Bertel Gripenberg kuvaa kirjoituksessaan "Från Pallastunturi" metsästysmatkaansa Pallakselle vuonna 1911. Vuosi oli huono lintuvuosi eikä saalista tullut paljoa. *"Mutta vaikka tämä matka epäonnistui metsästysretkenä, on se turistimatkana unohtumaton ja ikuisesti muistorikas."* Jo tuohon aikaan Muonioon pääsi autolla, josta oli jatkettava matkaa jalkaisin tai veneellä. Pallasjärven rannalla olevasta tuvasta käsin metsästäjät retkeilivät viikon ajan tuntureilla, jonka jälkeen kaksi kantomiestä ja hevonen kuljettivat seurueen tavarat Kutunivaan ja sieltä vesitse Muonioon. Kutunivaan tuloa Gripenberg kuvaa monelle vaeltajalle tutuin tuntemuksin: *"Lopulta lähestyimme Kutunivan erämaataloa syvällä metsässä. Kello oli kuusi, seitsemän illalla, oli jo hiukan hämärää, ja meillä oli ainakin 10–12 tunnin marssi takanamme. Vaatteet takertuivat märkinä ja kylminä ihoon, jalat oli-*

vat kankeat ja sormet jäykistyneet kylmästä. Muistelen, että uljaiden metsästäjien saalis koko päivänä oli kolme tai neljä riekkoa. Mutta vaivat saivat palkkansa. Tuloamme oli odotettu ja miehet kantamusten kanssa olivat tulleet paljon ennen meitä. Tuvan valtavassa avoimessa takassa leimusi suuri honkatuli ... Kuuma kahvi oli valmiina, ruoka samoin. Olen eläissäni istunut monien maan mahtavien seurassa loistavissa saleissa ja suurissa kaupungeissa, joissa kaikkea idän ja lännen herkkuja on tarjoiltu hopea-, kristalli- ja posliiniastioilta, mutta tuskin mikään ateria on minusta maistunut niin hyvältä kuin se, joka tarjottiin vaatimattomassa, lämpimässä, savuisessa ja kodikkaassa erämaatuvassa kaukana Lapin metsissä. Ja pelkäänpä, että terveydellisistä syistä nautimme ryypyn tai pari ja vielä yhden kuuman kahvin kanssa."

Hiihtäjät löytävät Hetan

Epäilemättä yksi 1920-luvun huomattavimmista tapauksista Hetassa oli postiauton saapuminen kylään vuonna 1922. Paikallisista asukkaista tuntui tuolloin vallan ihmeelliseltä, että Hetasta pääsi Tornioon kolmessa päivässä. Ainoat yöpymiset olivat Muoniossa ja Pellossa.

Metsämiehiä Hetan kievarin pihalla vuonna 1906. Kuva J.N. Soikero. Museovirasto, kansatieteen kuva-arkisto.

Naisten hiihtomuotia Pallaksella 1930-luvulla. Valokuva F. Runeberg. Museovirasto, historian kuvaarkisto.

Kolmantena päivänä matkaaja olikin jo Kauliinrannassa lähellä Torniota. Alueella liikkui jo 1920-luvulla autoturisteja. Tuolloin moni talon emäntä perusti kahvituvan, jossa matkaaja saattoi levätä ja nauttia talon antimista. Näin turistien kotimajoitus sai alkunsa. Yksi ensimmäisistä kotimajoituspaikoista oli Hetan majatalo, kansan suussa Reetun majatalo. Talo oli myös kestikievari, jonka vastuualueena oli Palojoki-Hetta-Peltovuoma-välinen liikenneyhteys.[158]

Hetan matkailun varsinainen vuosikymmen oli 1930-luku. Lukuisat murtomaahiihdon ystävät kokoontuivat Hettaan vuonna 1932 alkaneiden hiihtokurssien myötä. Paras hiihtokausi alkoi maaliskuussa Marianpäivänä, jolloin Hetan kylässä oli muutoinkin juhlatunnelma, sillä Marianpäivä on yksi saamelaisten tärkeimmistä kirkkopyhistä. Silloin toimitettiin niin maalliset kuin hengellisetkin asiat, kuten ripilläkäynnit ja vihkimiset. Keväisin hiihtoleirejä oli pari kolme ja kullakin leirillä oli 30–40 osanottajaa. Leireillä majoituttiin kotimajoitukseen. Pari ensimmäistä vuotta leirit olivat miesvaltaisia, mutta pian niihin osallistui myös naisia. "Se herätti ihmetystä, melkeinpä pahennusta ko hameväki housuissa alko kulkemhan."[159]

Hiihtokurssilaiset perehtyvät opettajansa johdolla mutkamäen salaisuuksiin. Kuva 1930-luvulta. Museovirasto, historian kuvaarkisto.

Vuonna 1935 Metsätieteellinen tutkimuslaitos rakensi Hettaan metsänvartijalle asunnon, jota hän ei kuitenkaan silloin tarvinnut. Jo saman vuoden aikana tilat luovutettiin Suomen Matkailijayhdistykselle (SMY), ja paikka sai nimekseen Hetan maja. Siinä oli tilaa 14 hengelle. Avajaiset matkailumajalla pidettiin maaliskuussa 1935.[160] Majan johtajana oli Anni Elander. Ensimmäisen vuoden aikana majassa yöpyi jo 790 turistia.[161]

Kansan villinneen hiihtohurmion myötä päätti SMY rakentaa Ounastunturin Pyhäkerolle hiihtomajan. Rakennustyöt aloitettiin kesällä 1936 ja maja, jossa oli tilaa 36 hengelle, oli valmis keväällä 1937.[162] Päärakennuksen lisäksi paikalle rakennettiin sauna- ja huoltorakennus. Isäntäväkenä olivat Heino ja Alina Kuru perheineen.[163] Vuosittain Ounastunturin majalla kävi noin 200 henkeä.[164]

Tunturihotelli Pallakselle

Kansallispuiston eteläpään matkailu alkoi samoihin aikoihin kuin Hetan matkailu. Puistoa lähimmät kestikievarit olivat Ylikyrössä, Toras-Siepissä ja Rauhalassa.[165] Matkaajia kulki satunnaisesti ja yleisin kulkuväline oli

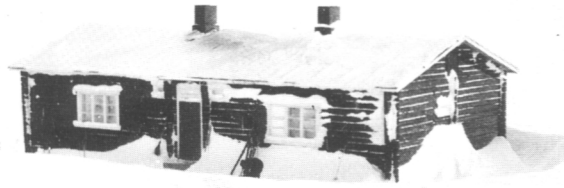

Ounastunturin maja. Kuva T.J. Sorjonen, 1941. Suomen valokuvataiteen museon kokoelmat.

talvella poro- tai hevoskyyti. Kesällä oli turvauduttava omiin jalkoihin sekä vesistöosuuksilla kestikievareiden veneisiin. Myös täällä olivat kortteerivieraat tuttu näky.

Varsinaisen matkailutoiminnan alueella aloitti Suomen Matkailijayhdistys. Metsäntutkimuslaitoksen luvalla Matkailijayhdistys rakennutti Pallasjärven rantaan matkailumajan, joka aloitti toimintansa vuonna 1934. Majassa oli tilaa kymmenelle yöpyjälle. Tämän lisäksi metsänvartija Pakasmaan asunnossa oli kaksi huonetta yhteensä seitsemälle henkilölle sekä kolme kolmen hengen kesähuonetta.[166]

Vaikka hiihtäminen on muinaisista ajoista alkaen kuulunut suomalaisten liikkumistapoihin, sen läpimurto urheiluharrastusmuotona tapahtui vasta 1920–30 lukujen taitteessa. Yksi asian edistäjistä oli Suomen Naisten Liikuntakasvatusliitto (SNLL). Keväällä 1933 SNLL:n edustajat Kaarina Kari ja Anna Lehtonen vierailivat ensin Ounastuntureilla, mistä he jatkoivat matkaa Pallastuntureille. *"Retkikunta ihastui Pallakseen täysin. Pallasjärven rannalla tehtiin parhaillaan asuntoa tulevalle metsänvartijalle. Rakennusmiehet asuivat viereisessä kämpässä. Kämpän katossa oli n. 1 × 2 metrin suuruinen aukko, jonka alla oli suuri kamina. Tällainen kämppä vaati jatkuvaa lämmittämistä metrisillä haloilla. Kaikesta huolimatta juuri tästä kämpästä kunnostettiin tunturihiihtokurssia varten maja. Metsänvartijan majakin valmistui. Retkeläisten mielestä asiat näyttivät lupaavilta. Kun palattiin Helsinkiin, kävi puheenjohtaja Kaarina Kari Metsäntutkimuslaitoksen pääjohtajan, pro-*

fessori Heikinheimon luona ja sai hänet lupaamaan kämpät seuraavaksi kevääksi SNLL:n ensimmäisen tunturihiihtokurssin käyttöön." Pallastunturin ensimmäinen hiihtokurssi pidettiin 25.3.–1.4.1934 ja vielä saman kevään aikana oli yhteensä neljät kahdeksanpäiväiset kurssit.[167]

Ensimmäiset tunturihiihtokurssit synnyttivät ajatuksen SNLL:n omasta majasta. Haaveesta tuli totta, kun niin sanottu Naisten maja vihittiin 8.3.1936 Vatikurussa. Majassa oli tilaa kahdellekymmenelle kahdelle hengelle. Vuosien 1934–1944 välisenä aikana pidettiin Pallastuntureilla yhteensä 38 hiihtokurssia, joiden yhteenlaskettu osanottajamäärä oli yli 660 henkeä. Sotatalvina 1940 ja 1943 kursseja ei järjestetty.[168] Samoihin aikoihin ensimmäisten hiihtokurssien kanssa valmistui vuonna 1934 Pallaksen ja Hetan välinen viittapolku, jonka tekeminen vei neljältä mieheltä kahdeksan vuorokautta. Reitin suunnitteli tohtori Ilmari Hustich.[169] Polku on palvellut vuosikymmeniä niin hiihtäjiä kuin vaeltajiakin.

Alueen tarjoamien mahdollisuuksien rohkaisemana Suomen Matkailijayhdistys halusi rakentaa Pallastunturille hotellin. Järjestö saikin vuonna 1935 valtion takaaman obligaatiolainan, jonka turvin Pallaksen tunturihotellin rakentaminen aloitettiin. Hotellin pääpiirustukset oli tehnyt Väinö Vähäkallio ja rakennuspiirustukset SMY:n arkkitehti Aulis Hämäläinen.[170] Rakennustyöt aloitettiin 6.7.1936 puutavaran sahauksella ja tien tekemisellä. Rakennuskamppeet ja miehistön parakit tuotiin Rovaniemeltä ja Kauliinrannasta. Funkistyylinen hotelli tehtiin pääasiassa kivestä ja valutiilistä. Tarvittavat tiilet oli valmistettava paikan päällä. Tiilentekopaikaksi valittiin kolme kilometriä alempana sijaitseva soraharju, jossa tehtiin noin 500 000 tiiltä. Syksyllä 1936 oli kellarikerros jo valmis.[171]

Sydäntalvella tapahtuneen levähdyksen jälkeen jatkettiin töitä maaliskuussa 1937. Hotellin rakentaminen talviolosuhteissa kaukana rintamailta ei ollut suinkaan helppoa. Pallashotellin rakennusmestari Jussi Toikkanen kertoo: *"Sitten keväällä kun palasimme oli täys monimetrinen lumi ja sinne ei voinut kulkea muutako porolla. Tämä mejän kämppä oli kokonaan lumen peitossa, ei näkyny muutako savupiippu ja ilmanvaihtotorvet. Työmaa, kun rakensimme syksylä katoksen siihen pääle, oli sielä lumen alla sileenä, siitä oli hiihdetty yli ja porot oli siitä taapertaneet kummankin rakennuksen katolle ja oli siinä poromiesten reenjälkiäkin. Ja ne naiset, jotka oli siellä jo talvella hiihtämässä siinä Naisten majalla oli hiihdelleet yli, ei ne olleet tienneet mitä siellä maan alla on. Se oliki semmosta kun me alotettiin, niin siinähän oli*

Pallaksen ja Hetan välinen viittapolku merkittiin maastoon ensimmäisen kerran vuonna 1934. Reitti viitoitettiin ja merkittiin uudelleen vuonna 1956, jolloin SMY:n retkeilyosasto järjesti ja rahoitti merkinnän. Työ tehtiin talkoilla, mm. viittakilvet valmisti ja maalasi helsinkiläinen Vesa Mäkinen. Reittiä merkitsemässä oli SMY:n retkeilykerhojen ohjaaja; oppaina toimivat rehtori Aapo-Matti Salmi ja puistonvartija Matti Salmela.
Kuva vuoden 1956 reitin merkinnästä, kuvaaja Vesa Mäkinen. Museovirasto, historian kuva-arkisto.

kämpän ja asuntokämpän ja rakennuksen välillä kömmittävä lumessa. Sehän meitä harmitti. Tiesin sen, että se on turhaa kaivattaa lunta pois, kun siinä oli monta metriä, ja kun tunturissa on lentävä lumi, sehän on muutamassa minuutissa tukossa. Niin me kaivettiin sitten semmonen kanava ja peitettiin se sahausjätteistä kun oli jäänyt semmosia niin sanottuja losoja. Sillä peitettiin se katos ja siihen päälle lunta. Nythän meillä oli semmonen kanaali jota pitkin kuljettiin. Sekin peitty sitten aikanaan ja me olimma siellä tunnelissa lumen alla, emmekä käynyt ylös sieltä kuin juuri harvoja kertoja. Ei ollut mitään lumen päälle asiaa. Kerran sinne oli tullut minua tapaamaan joku herrasmies. Taisi olla matkailijayhdis-

Pallaksen funkistyylisen hotellin oli suunnitellut Aulis Hämäläinen ja huonekalut olivat Alvar Aallon tuotantoa. Hotelli oli omavaraisen kokonaisuus. Se oli varustettu omalla sähkögeneraattorilla ja keittiössä emännät paistoivat tuoreet leivät paikan päällä. Talvisin kyydityksetKutunivaan hoidettiin poroilla. Kuvat museovirasto, historian kuva-arkisto.

tyksen miehiä. Nythän kävi sillä tavalla, se oli etsiny ja etsiny, ja ihmetellyt että kyllä tässä pitäis olla se hotelli, mutta mikä ihme kun sitä ei löydy. Se oli menny sinne Naisten majalle, ja kyselly sieltä tietääkö he semmosta väkeä. Naiset olivat sanoneet, että kyllä he tietää, ainakin se mestari miehineen tuolla lumen alla on, menkää katsomaan sieltä. Tytöt oli lähteneet näyttämään. Lumen päältä sinne kämpän lattiatasolle laskeuduttiin tikapuita ja se tuli sieltä ja löysi meidät sieltä lumen alta. Sitten kävi sillä tavalla, että tohtori Kaarina Kari kävi hyvin usein meillä sielä puhelimessa, soitteli Helsinkiin. Kerran hän ihmetteli kun oli paljon miehiä, että mitä te tällä teettä noin suurella miesjoukolla, niitä oli siinä toistakymmentä miestä. Mie sanoin, että mehän rakennamma. No missä te rakennatta? Sanoin, että ehkä on viisainta esitellä teille työmaani, menkää hakemaan ne toisetkin naiset. Hän meni sitten ja toi naiset sinne, me lähettiin kanavaa pitkin työmaalle, yhäkin tytöt ihmettelivät. Sitten vasta ne oli ihmeissään kun päästiin itse työmaalle, kun siellä betonimylly pyöri ja kivenmurskaaja rouskutteli sepeliä. Tytöt sanoi, että voi hyvänen aika, nyt he ymmärtää mistä se jyrinä on tullut jota he ovat ihmetelleet. Mutta sitten vasta ne ihmetteli kun mentiin kellarikerrokseen. Sieltä oli kyltit purettu pois ja voimavalolyhdyt sielä paloivat ja noin 70 metriä pitkä suunnilleen oli tämä kellarikerros. Se oli mahtava näky. Tytöt sano, ettei heillä ollu aavistustakaan, kun ovat hiihtäneet tästä yli, että täällä on tämmönen valtakunta täällä lumen alla."

Suotuisan kesän myötä olivat rakennukset jo vesikaton alla ennen syksyä. Sisätyöt ja kalustaminen suoritettiin sitten talvella 1937–38. Lähes kaksi vuotta kestäneeseen rakennustyöhön osallistui parhaimmillaan 200 miestä. Valmistuvan hotellin päärakennuksessa oli 17 yhden, 27 kahden, 1 neljän, 4 kuuden ja 3 kahdeksan hengen huonetta. Yhteensä tähän kolmikerroksiseen valkeaksi rapattuun hotelliin mahtui 150 yöpyjää. Lisäksi hotellissa oli kolme ruokasalia, 8 kylpyhuonetta ja 7 suihkuhuonetta. Hotellin puisiin ulkorakennuksiin kuului saunarakennus, tupa-, talli- ja navettarakennukset sekä autotalli ja sähköhuonerakennus, sillä hotellilla oli oma sähkögeneraattori.[172] Alan viimeisintä edistystä edustava hotelli oli siis lähes täysin omavarainen.

Avajaisten lähestyessä saapui paikalle arvovaltainen kutsuvierasjoukko, joukossa SMY:n johtaja Jalmar Castren ja Ruotsin vastaavan yhdistyksen johtaja C.J. Anrick seurueineen. Autoja ei ollut käytettävissä, vaan matka taitettiin Kutunivasta hotellille poron kyydissä. Jussi Toikkanen kertoo edelleen: *"Minä olisin halunnut hoitaa kuljetuksen, mutta maisteri Stenbeck matkailijayhdis-*

tyksen sihteeri sanoi, että kyllä hän pitää siitä huolen. Niinpä sitten koittikin se ilta kun olivat tulossa. Stenbeck oli sopinut poromiesten kans, että noin klo 20.00 Sammaltunturin Kutunivan puoleisella rinteellä he tulevat silloin siihen. Nämä Lapin miehet kun menivät sinne ja katsoivat kelloa, vähän aikaa olivat niin sanovat, että eihän täällä kettään ole, lähetään pois. Niin menivät pois. Nämä linjavaunut nimittäin olivat vähän myöhässä, vieraitten oli palattava Kutunivaan, sieltä maisteri Stenbeck yritteli soittaa tunturille, mutta kävi niin hullusti, että tunturilla olikin puhelinkeskuksen yhdistäminen pois päältä. Hän ei saanut kysyttyä missä poromiehet ovat. Hän oli soitellu ja soitellu, mutta kukaan ei tunturilta vastannut. Iltayöstä minä heräsin ja sattumalta menin katsomaan kun henkilökunta oli hermona, että miksi ihmeessä ei tuu kutsuvieraat. Menin sattumalta keskukseen ja huomasin ettei siellä ollu kytketty linjoja päälle. Soitin Kutunivaan, sieltä maisteri Stenbeck hermostuneena sanoi, että miksi ihmeessä ette vastaa, on koko ilta täältä soitettu. Täällä kutsuvieraat seisoo vieri vieressä, koko talo täynnä, missä poromiehet ovat. Minä sanoin, etten tiedä poromiehistä. Kerroin sitten miten keskuksen kanssa oli tapahtunut. En tiedä sitten kuinka Stenbeck järjesti tämän kuljetuksen, mutta aamuyöstä sitten alko tulla porojen kyydissä kutsuvieraita taloon.

Kävelin siitä ulko-ovelle ja vilkasin ulos, sieltä tulikin professori Castren jonku toisen herran kanssa. Castren sanoi, että pankaa nyt hyvä mestari hevosmies hakemaan, tuonne jäi matkan varrelle mies, se pitää siellä telefoonitolpasta. Kävin herättämässä hevosmiehen. Hän sitten myöhemmin kerto, että kun hän meni sinne, siellä mies seisoo telefoonitolppa sylissä ja kun hän sitten sai käännettyä hevosen sielä vahvassa lumessa joka oli vaikeata mies hyökkäs sieltä ja heitti suulleen reslaan. Sano että hän ei tiedä sitten itkikö se vai nauroko se, mutta se huusi ääneen."

Maaliskuun 7. päivänä vuonna 1938 vihittiin maamme ensimmäinen tunturihotelli. Päivän ohjelmassa oli kiertokäynti talossa, radiolähetys Pallakselta, slalom-näytös Laukukerolla sekä varsinainen vihkiäisjuhla. Talon emäntänä toimi entinen Hetan matkailumajan emäntä Anni Elander.[173] Vihkiäisten jälkeen toiminta lähti vauhdikkaasti liikkeelle. Talon yöpyjämäärä oli vuosina 1938–41 keskimäärin 7000 henkeä vuodessa.[174] Laki kansallispuistosta tuli voimaan samana vuonna, ja uusi hotelli jäi kansallispuiston sisään.

Sota-aika

Suomi joutui marraskuussa 1939 talvisotaan. Sodan vaikutukset tuntuivat myös Pallas-Ounastunturin alueella. Miehet lähtivät rintamalle ja maataloustyöt ja poronhoito jäivät naisten, lasten ja vanhusten harteille. Alkuvuodesta 1940 venäläisten pommitukset tehostuivat Rovaniemellä. Lapin lääninhallitus työntekijöineen päätettiin siirtää Pallastunturin hotelliin helmikuun alussa. Henkilökunta kuljetettiin perheineen linja-autolla Kutunivaan, mistä matka jatkui poroilla Pallakselle. Koko hotelli oli varattu lääninhallituksen käyttöön. Toiminta jatkui normaalisti, vaikka maaherra itse työskenteli Nivankylässä Rovaniemen maalaiskunnassa. Pommituksien varalta talon asukkaat oli varustettu valkoisilla lakanoilla, joiden avulla piilouduttiin vihollisia lumiseen tunturiin. Hälytyksiä tuli yksi, mutta viholliskoneet erehtyivät kohteesta ja pommittivat Ruotsin Pajalaa Pallaksen hotellina. Mahdollisten desanttien varalta hotellissa toimi vartiointi ympäri vuorokauden. Vartiointivuoro kesti kaksi tuntia ja myös naiset osallistuivat siihen. Talvisodan loputtua 13.3.1940 päättyi lääninhallituksen evakkomatka Pallaksella maaliskuun 19. päivänä.[175]

Alkoi välirauhan aika. Miehet kotiutettiin rintamalta, elämä normalisoitui. Rauhan aika ei kestänyt pitkään, sillä kesällä 1941 alkoi jatkosota, joka toi taas uuden vaiheen tunturien elämään.

Pallaksen hotelli ja Hetan majatalo toimivat koko jatkosodan saksalaisten sotilaiden lomanviettopaikkoina. Jatkosodan aikana Pallaksen hotellissa yöpyi yhteensä 31 000 saksalaista. Kulkuyhteyksien parantamiseksi Suomen Matkailuliitto hankki vuonna 1942 28-paikkaisen linja-auton, jolla hotellivieraita kuljetettiin Tornion läheltä Kaulirannasta Kutunivaan ja lumettomina vuodenaikoina aina Pallastuntureille asti. Linja oli käytössä pari vuotta.[176]

Jatkosotaa seurasi Lapin sota. Entisistä aseveljistä saksalaisista tuli vihollisia. Suuri osa Lapin väestöstä evakuoitiin Pohjois-Ruotsiin. Pallaksen alueen asukkaat kuljetettiin Muoniosta yli rajan ja sieltä edelleen Uumajan seudulle Dorotean ja Vilhelminan kaupunkeihin. La-

Raattaman kylä on eräs harvoja kyliä, joka säästyi Lapin sodan tuhoilta. Kuva R. Resko 1949. Museovirasto, historian kuva-arkisto.

pin sodan aikana lähes koko maakunnan rakennuskanta poltettiin, näin myös Pallas-Ounastunturin alueella.

Kansallispuiston alueen lähikylistä ainoastaan Raattama ja Ylikyrö säästyivät tuholta. *"Kylät pelastu kun tuli lomalle kolme poromiestä ja ne jäivät tänne. Olivat kylässä ashet matkassan ne varothin ja peläthin tietenki niitä pahantekijöitä, joita liikku täällä. Itte ladoissa asuivat ja pitivät silmällä kulkijoita. Miehet tiesivät tilanthen, olivat kulkenhet jokivartta ja nähnet tilanthen. Olivat saksalaiset polttanhe taloja, kova sauhu oli noussu. Miehet ei asunhet kylässä, koska sielä oli piilossa venäläisiä. Net oli paenhet saksalaisilta vishin Rauhalan kyläst ä ja asettunhet Raattamhan. Ko saksalaiset tulthin polttamhan kyllää, luulivat ne venäläisiä suomalaisiksi, ja niin käännythin pois. Ylikyrön pelastivat sitten nämä kolme raattamalaista. Kun saksalaiset lähestyivät Ylikyröä joen toiselta puolen, miehet alkovat ampumhan talojen nurkalla harhauttaen saksalaisia luulemhan, että Suomen armeija oli jo täälä. Näin ne nämät kylät säästyivät."*[177]

Perääntyvät saksalaissotilaat polttivat Vatikurun SNNL:n Naisten majan, Pallasjärven majan ja puistonvartijan asunnon sekä räjäyttivät 26.10.1944 Pallaksen tunturihotellin.[178] "Pallas oli noussu taihvale." Matkallaan kohti Hettaa sotilaat polttivat kaikki tunturimajat. Myös Ounastunturin maja sekä koko Hetan kylä tuhottiin. Poromies Juho Autto oli Pahakurun kämpällä sak-

salaisen partion saapuessa. Sotilaat olivat komentaneet Juhon ulos. Maja poltettiin, jäljelle jäi vain pata, jonka Juho oli siepannut mukaansa.[179]

Lapin sodan loputtua keväällä 1945 palasivat ensimmäiset evakot. Paluuta kotiseudulle hidasti asuntojen puute ja saksalaisten jättämät miinakentät, jotka aiheuttivat vahinkoja vielä pitkään. Metsäntutkimuslaitos rakensi puistonvartijoille uudet asunnot Pallasjärvelle ja Hettaan, samoin Montellin ja Pahakurun kämpät rakennettiin pian sodan jälkeen uudelleen. Pahakurun kämppä tosin paloi vuonna 1976, ja kolmas kämppä Pahakuruun valmistui vuonna 1977. Kansallispuiston kämppien rakentaminen käynnistyi varsinaisesti 1950-luvulla. Tällöin valmistuivat Pyhäkeron, Tappurin, Mäntyrovan sekä Rautuojan kämpät. Keimiöjärven, Sioskurun, Hannukurun ja Nammalakurun kämpät on rakennettu 1960-luvulla.[180]

Sodan jälkeinen matkailu

Matkailurintamalla oli luonnollisesti hiljaista monta vuotta sodan jälkeen. Kuitenkin jo syksyllä 1947 vietettiin uuden Pallas-hotellin harjannostajaisia.[181] Koko talven ajan jatkettiin kovalla kiireellä sisätöitä ja niin keväällä 7.3.1948, tasan kymmenen vuotta ensimmäisen Pallas-hotellin avajaisista avattiin Jouko Ylihannun suunnittelema uusi Pallas-hotelli.[182] Uusi hotelli oli hieman pienempi ja vaatimattomampi kuin edeltäjänsä, mutta pian se valloitti omat vakiovieraansa. Suomen Naisten Liikuntakasvatusliitto rakensi uuden Naisten majan naapuritunturille Ylläkselle[183]. Uutena tulokkaana Pallaksella oli Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistys (NNKY). Se perusti vuonna 1952 Jerisjärven rantaan oman "naisten majansa", nykyisen Keimiötunturin majan. Siitä lähtien majalla on ollut säännöllistä leiritoimintaa, joka on

Pororaito oli yleinen näky Pallas-hotellin pihalla vielä 1950-luvulla. Museovirasto, historian kuva-arkisto.

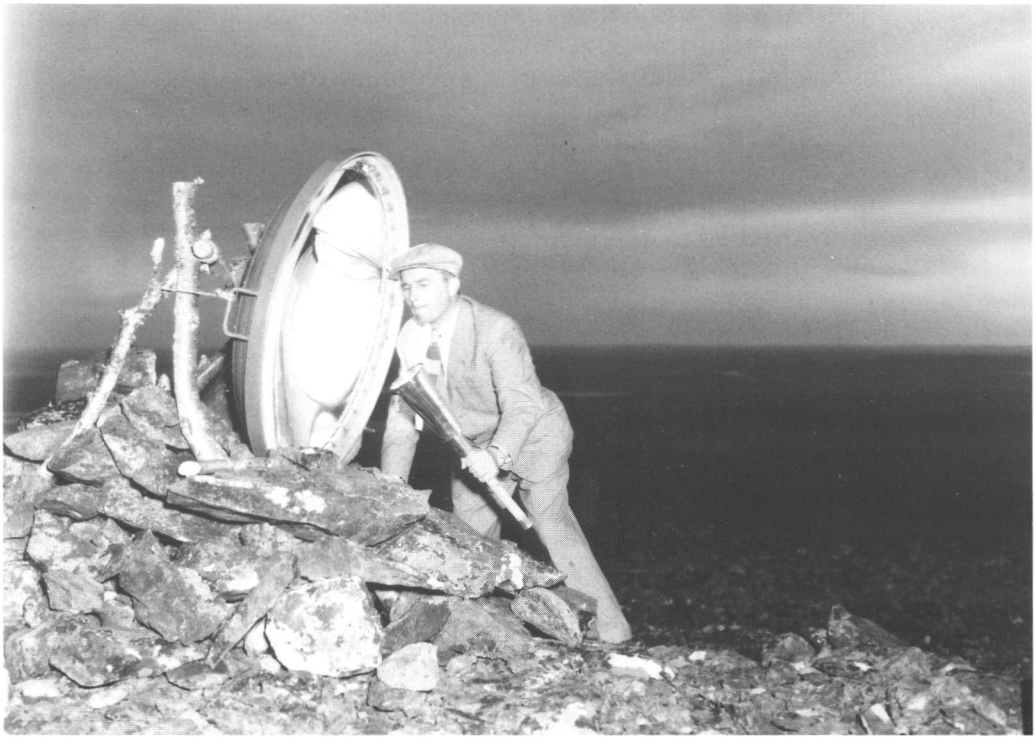

Helsingin olympialaisten symbolinen toinen olympiatuli sytytettiin keskiyön auringon säteistä Pallaksen Taivaskerolla 6.7. 1952. Tulen sytytti metsäneuvos Jarl Sundquist (ei kuvassa). Soihtu kuljetettiin viestinä Tornioon, jossa se kohtasi Kreikassa sytytetyn varsinaisen olympiatulen 8.7. 1952. Pallakselta Tornioon soihtua kuljetti 330 viestinviejää ja Torniosta Helsinkiin 1350. Paavo Nurmi sytytti olympiatulen 19.7.1952 Olympiastadionilla. Suomen Urheilumuseosäätiön kuva-arkisto.

pitkälti perustunut vapaaehtoistyöhön[184]. Suomen Valtakunnan Urheiluliiton (SVUL) nuorten aloitteesta perustettiin vuonna 1970 Jerisjärven rannalle Jerismaja. Aluksi toimintaan osallistuivat myös SNLL sekä Muonion Tunturiveikot, mutta vuonna 1978 SVUL osti majat itselleen. Viime vuosina maja on muutettu Jerishotelliksi ja sen yhteyteen on rakennettu lomakylä.

Matkailu alueella lisääntyi entisestään, kun maantie Raattamaan valmistui vuonna 1956. Raattamassa oli jo 1940-luvun lopulla majatalo, ja uuden tien myötä kotimajoitus laajeni. Valtio rakensi Hettaan vuonna 1963 hotellin, jonka se vuokrasi Suomen Matkailuliitolle. Hotellin suunnitteli arkkitehti Jouko Ylihannu.[185] Neljä vuotta myöhemmin valmistui yksityinen hotelli Vuontispirtti Vuontisjärven rantaan.

Alueen matkailijamäärä on kasvanut voimakkaasti viimeisen kahden vuosikymmenen aikana. Maatila- ja mökkimajoitus on lisääntynyt erityisesti puiston rajan tuntumassa. Eniten uutta majoituskapasiteettia on rakennettu Hetan kirkonkylään, jonne on 1980-luvulla valmistunut kaksi uutta hotellia.

Lisääntynyt turismi näkyy myös kansallispuiston käytössä. Vuosittain Pallaksen opastuskeskuksessa vierailee noin 15 000 matkailijaa. Myös kansallispuiston retkeilyreitit ovat käytettyjä. Suosituin levähdyspaikka on

Nammalakurun kämppä, jossa käy noin 6000 retkeilijää vuodessa. Sioskurun kämpällä kävijämäärä on noin 4000 ja Hannukurun kämpällä noin 3000. Luvut on saatu kämppien vieraskirjoista, joihin noin 80% kävijöistä kirjoittaa nimensä.[186]

Pallaksen ensimmäinen hiihtohissi valmistui vuonna 1953 Palkaskerolle. Tämä hissi on purettu myöhemmin pois. Laukukeron ensimmäinen hiihtohissi rakennettiin vuonna 1969.[187] Hissin ala-asema sijaisi noin 1,5 kilometrin päässä hotellista, ja laskettelijat vedettiin sinne niin sanotulla lumikissalla. Lumikissa jäi pois käytöstä, kun uusi Laukukeron hissi valmistui vuonna 1984.

Hiihtotyyli, -välineet ja muoti ovat vaihtuneet vuosikymmenien kuluessa. Laskettelu on viime aikoina saanut valtavan suosion, ja matkailijat valitsevat yhä useammin lomakohteeksi paikan, jossa on laskettelumahdollisuus. Pallas-Ounastunturin kansallispuistossa tämä näkyy selvästi matkailun keskittymisenä Pallaksen seudulle. Toisaalta murtomaahiihto on viime vuosina lisännyt suosiotaan. Uudet hiihtovälineet ja koneellisesti kunnossapidetyt ladut ovat tehneet hiihtämisestä helpon suurten kansanjoukkojen harrastuksen. Pallas-Ounastunturi on myös säilyttänyt sijansa niiden vaeltajien ja retkeilijöiden joukossa, jotka rinkka selässä kipuavat tai hiihtävät tunturiin nauttimaan monen mielestä maamme komeimmista tunturimaisemista.

Matkamiehiä ja merkkihenkilöitä

Kotlannin äijästä Kekkoseen

Lappi ja etenkin Tornionjokilaakso vetivät tutkijoita puoleensa aina 1500-luvulta lähtien, jolloin Olaus Magnus Gothus julkaisi 'Pohjoisten kansojen historia'-teoksensa. Tämä teos, samoin kuin vuonna 1673 ilmestynyt Johannes Schefferuksen 'Lapponia' kiehtoivat seikkailijoiden ja tutkimusmatkailijoiden mieliä. Kuvaukset keskiyön auringosta saivat Ruotsin kuningas Kaarle XI:n matkustamaan Tornioon vuonna 1694 toteamaan tämän ihmeen omin silmin, ja seuraavana vuonna hän lähetti uppsalalaiset professorit Johan Bilbergin ja Anders Spolen selittämään ilmiötä. Heidän latinan- ja englanninkieliset kuvauksensa aiheesta antoivat sysäyksen useille tieteellisille retkikunnille, jotka suuntautuivat Tornion Lappiin 1700-luvulla, näistä tunnetuimpana ranskalaisen Pierre-Louis Moreau de Maupertuis'n astemittausretkikunta, joka oleskeli Tornionjokilaaksossa vuoden 1936 kesästä seuraavaan kesään.[188]

Tieteellisen kiinnostuksen ja uteliaisuuden ohella kulkijoita ohjasivat 1700-luvun lopulla ja 1800-luvulla romantiikka ja eksotismi, jotka vetivät tutkimusretkeilijöitä 'alkukansojen' ja outojen ilmiöiden pariin. Useimmat retkikunnat matkasivat Tornionjokea ylös Torniojärvelle tai Muonionjokea Enontekiölle, mutta oli myös niitä, jotka poikkesivat Muoniosta Pallakselle tai Hetasta Ounastunturille.

Yksi aikansa tunnetuimpia tutkimusmatkailijoita, englantilainen Edward Daniel Clarke matkusti vuonna 1799 Tornion- ja Muonionjokia ylös Enontekiölle, josta hän palasi Hetan kautta Ounasjokea alas Rovaniemelle ja Tornioon. Clarke kiittää matkakirjassaan Hetan kylän siisteyttä, puhtautta ja vieraanvaraisuutta ja kuvaa haltioituneena Pallastunturien mahtavuutta. Eläinmaailmasta hän mainitsee Ounasjärven villihanhet, joita oli niin paljon ettei edes asetta tarvittu niitä pyydystettäessä.[189]

Clarken kuvausta tunnetumpi on italialaisen Giusep-

pe Acerbin Lapinmatka samalta vuodelta. Acerbin matkaa voisi luonnehtia lähinnä huvi- ja opintomatkaksi, jonka päämääränä oli Norjan Nordkapin saavuttaminen. Seurueeseen kuului myös ruotsalainen eversti ja taiteilija A.F.Skjöldebrand, joka julkaisi matkan tuloksena kuusikymmentä suurta akvatinttapiirrosta[190]. Kesäkuussa 1799 Acerbi oleskeli Muoniossa pari viikkoa Muonion ensimmäisen kirkkoherran Mathias Kolströmin luona[191]. Innokkaana luonnonystävänä Acerbi teki retkiä lähiympäristöön, mm. Jerisjokea pitkin Jerisjärvelle ja aina Keimiötunturille saakka. *"Nousu on äärimmäisen vaikeaa ja työlästä, kun meidän kiipeämisemme lisäksi oli avattava käsin tietä metsässä, johon ei ehkä kukaan ollut aikaisemmin tunkeutunut, ei ainakaan huvin vuoksi."*[192] Saman retken aikana Acerbi vieraili Keimiöniemen vuonna 1581 rakennetussa Hurulan kämpässä. Tästä vierailusta kämpässä oli merkkinä G. Acerbin puumerkki "A-I 1799".[193] Acerbin retken muistoksi Muoniossa järjestetään vuosittain juhannuksena Jerisjoella kanootti- ja venekilpailu, 'Acerbin keino'. Keino on saamenkielistä perua oleva sana, joka tarkoittaa väylää tai tietä; Acerbin keino oli siis Acerbin kulkutie Muoniosta Jerisjärvelle.

Ehkä kaikkein mielenkiintoisin seudun entisistä asukkaista oli Pallasjärvellä asunut Skotlannin eli "Kotlannin äijä". Oletettavasti hänen oikea nimensä oli Millie MacKey.[194] Häntä kutsuttiin vuoroin Kotlannin äijäksi, vuoroin Mini-äijäksi. Arvelut hänen alkuperästään vaihtelevat: eräiden lähteiden mukaan hän oli lääkäri tai insinööri ja oli työskennellyt Englannin siirtomaissa, toisten tietojen mukaan hän oli oleskellut Amerikassa. Useat lähteet mainitsevat hänen olleen englantilainen lordi, ja mitä ilmeisimmin hän oli upporikas.[195]

Paitsi erikoisella alkuperällään äijä saavutti pian kuuluisuutta lähiympäristössä myös omalaatuisilla, ihmetystä ja jopa oudoksuntaa herättävillä tempauksillaan.

Ennen tuloaan Pallakselle äijä oli asunut Kemijärvellä. Muoniossa käydessään hän oli tutustunut kauppias Kolströmin opastamana Pallasjärveen ja päättänyt asettua tänne.[196] Kemijärvellä asuessaan äijä oli päättänyt rakentaa suuren laivan vanhasta kirkkoveneestä. Lopulta laiva, jossa oli köli, purje ja kajuutta valmistui vuonna 1885 Luusuan kylässä.[197] Äijän muutettua Pallakselle laivaa ryhdyttiin kuljettamaan kohti pohjoista teitse ja osittain suoraan metsien läpi, vesistöjä ei nimittäin saanut käyttää. Kruununvouti oli kuitenkin päättänyt estää kruununmetsien hakkaamisen venereitiksi ja matka päättyi Meltaukseen. Lisäksi miehistö ei halunnut jatkaa turhalta tuntunutta työtä ja vaati äijältä palkan. Äijä ei

Aaron Möykkysen pihapiiri, oikella Kotlannin äijän "kirkko". Kuva luultavasti 1900-luvun alkuvuosilta. Museovirasto, historian kuva-arkisto.

suostunut maksamaan: asia meni käräjille, jossa hän hävisi jutun. Mutta äijä olikin hyvillään, kuluihan näinkin rahaa. Pääasiana äijän hullutteluissa näes tuntui olevan, että rahaa kului mahdollisimman paljon. Vaikka vene jäi eteläisiin kuntiin, toivat Raattaman miehet lopulta veneen kajuutan Pallasjärvelle 1890-luvun alussa.[198]

Äijä asui Pallasjärvellä Aaron Möykkysen talossa. Pian hän aloitti omalaatuisen kirkon rakentamisen Pallasjärven rantaan. Raattamalaiset hakkasivat puutarpeet Pulkamovaarasta ja uittivat nämä metrin pölleinä Möykkysen rantaan. Varsinaisen rakennustyön suorittivat köngäsläiset miehet, muurauksen puolestaan teki kuuluisa raattamalainen saarnamies Mikko Pääkkölä. Muurakseen tarvittava savi piti hakea järven eteläosasta. Näin tapahtui, mutta savi kaatui järveen ja vajosi pohjaan. Äijä ei antanut hakea uutta savea, vaan nostatutti saven järven pohjasta, vaikka toimi kulutti enemmän aikaa ja siten myös rahaa. Lopulta kirkko valmistui. Se oli kodan muotoinen ja rakennuksen räystäät ulottuivat harjalta maahan asti. Vaikka rakennusta kutsuttiin kirkoksi, ei se sitä ollut. Ehkä äijä piti siinä omia hartaudenharjoituksiaan, kuitenkaan se ei ollut yleisessä käytössä.[199]

Äijän "hullutteluun" liittyi aina läheisesti Pallasjärvi. Niinpä oma lukunsa on lähiseudun lasten ja naisten palkkaaminen leipomaan savikakkuja ja veistämään kaarnapuita Pallasjärven laivastoa varten. Kun laivasto oli äijän mielestä tarpeeksi suuri, lastattiin savikakut

kaarnalaivoihin, joissa oli miehistönä muurahaiset, ja lähetettiin neitsytmatkalleen Pallasjärvelle. Yhtä hämillään äijän päähänpistosta oli varmasti myös se seppä, jonka piti raudoittaa oikea savireki. Näitä ja monia muita tempauksia saivat paikkakuntalaiset ja ulkopuolisetkin vielä kauan jälkeenpäin kummastella. Yhteistä niille kaikille oli, että mikään työ ei saanut koskaan tulla valmiiksi, ja että rahaa kului paljon.[200]

Kotlannin äijällä oli monia vaikutuksia lähiympäristöönsä. Taloudellisesti hän oli paikkakuntalaisille huomattava työnantaja. Äijän työmiehille maksama neljän markan päiväpalkka oli tuohon aikaan suuri, sillä tavallinen palkka oli yhden markan luokkaa.[201]

Vielä tänäkin päivänä elää vanhojen ihmisten suussa kertomus siitä, kuinka Kotlannin äijä saapui ensimmäisen kerran Raattamaan eli silloiseen Alakyröön. Isäntäväen suhtautuminen outoon kulkijaan oli ensimmäisessä kyläpaikassa vieroksuvaa, jopa pelokasta. Vieras oli kuitenkin ymmärtänyt tilanteen ja sanonut: "Mini ei mitään pahaa tee, mini auttaa teitä." Paitsi taloudellista hyötyä, saivat kyläläiset äijältä myös kulttuurillisia ja ennenkaikkea "henkisiä aineksia". Jo pelkästään oudot päähänpistot ja niiden toteutukset loivat paljon iloa talvisiin illanistujaisiin piisin loisteessa. Pelkällä olemuksellaankin äijä toi väriä paikalliseen arkielämään.

Eräiden lähteiden mukaan äijä vaikutti Pallasjärven rannalla useita kymmeniä vuosia. "Kirkko" oli pystyssä vielä 1930-luvulla ja sen seinillä oli säilynyt vuoraustarpeina käytettyjä sanomalehtiä, muun muassa The Times-lehden numeroita vuodelta 1892 sekä joitakin Oulussa vuonna 1900 ilmestyneitä Louhen numeroita. Aikanaan tuli eronhetki, sillä itsepäisestä luonteestaan huolimatta oli äijän annettava sairaudelle periksi ja jätettävä Pallasjärvi. Kerrotaan, että juuri ennen laskua Pallasjokeen hän käski kääntää veneen nähdäkseen vielä kerran Pallasjärven. Tältä matkalta hän ei enää koskaan palannut. Tarkkaa tietoa äijän lähdön ajankohdasta ei ole, mutta luultavimmin se tapahtui 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana.[202]

Alueella on liikkunut myös monia eri alojen tutkijoita. Yksi heistä oli Samuli Paulaharju, joka vieraili vaimonsa kanssa seudun kylissä vuosina 1920–22.[203] Näitä matkoja Paulaharju on kuvannut kirjassaan Lapin muisteluksia. Kansanperinteen kuvaajat saattoivat itsekin joutua kansanmiesten kuvailtaviksi. Hetan Vuontisjärven talossa Paulaharjua muisteltiin näin: "Paulaharju oli semmonen laihahko ja aika hyvä nenänen mies ja emäntä oli pulskan olonen. Aika viehättävän tuntunen pari."[204]

Metsänhoitaja, filosofian tohtori Justus Montell oli Luo-

Justus Montell, keräilijä ja persoonallisuus. Kuva teoksesta Palmgren: Luonnonsuojelu ja kulttuuri.

teis-Lapin merkkihenkilöitä. Montell oli opiskellut maalausta 1890-luvulla Münchenissä. Vuosisadan lopulla hän kuitenkin opiskeli metsänhoitajaksi Evolla. Toimittuaan muutamia vuosia metsänhoitajana Etelä-Suomessa hän muutti vuonna 1902 Muonioon, jossa hän toimi 28 vuotta, ensin metsäkonduktöörinä, sitten Enontekiön piirin metsänhoitajana ja vuodesta 1913 lähtien Muonion piirin aluemetsänhoitajana. Montell oli kiinnostunut sekä eläin- että kasvitieteestä. Hän julkaisi muun muassa varsin perusteellisen katsauksen Muonion, Enontekiön ja Kittilän linnustosta ja yhteensä kymmeniä kasvi-, lintu-, ja hyönteishavaintoja Muonion alueelta. Kaikkiaan hän kirjoitti yli 70 tieteellistä julkaisua.[205]

Montell oli intohimoinen keräilijä. Kesäisin hän teki pitkiä keräysmatkoja Luoteis-Lapin tuntureille mukanaan palvelija ja renki, jotka kantoivat tavaroita, prässäsivät kasveja ja vaihtoivat papereita. Kasvien lisäksi Montell keräsi linnunmunia ja täytti eläimiä. Paikalliset asukkaat saivat lisäansioita keräämällä Montellille ma-

teriaalia.[206] Poromies Kalle Eira muistelee: *"Mie oli poikasena silloin ja muistan sen juuri hämärästi. Linnunmunia pani poikasen kokoamhan ja perhosia pyytämhän. Haetti niitä linnunmunia kaiket kevhät, kesät perhosia. Poikaset täälä kevväällä jänkkiä rapus kaiket yöt ja haki niitä pesiä. Isommatki miehet niitä parempia munia kävi noutamassa. Haukanmunista maksethin aika hyvä hinta."*

Montellilla oli laajat kansainväliset vaihtoyhteydet. On luultavaa, että tämä harvinaisuuksien keräily vaihtomateriaaliksi aiheutti pysyvän taantuman eräiden lintulajien kuten tunturihaukan ja tunturipöllön kantoihin Luoteis-Lapissa. Vaihtomateriaali saattoi olla hyvinkin eksoottista. H. Ahtela kuvaa vierailuaan Montellin luona vuosisadan alkupuolella: *"Kun astuin sisään, olin syystä hämmästynyt. Hyvä jos huoneeseen ollenkaan mahtui! Se oli täynnä täytettyjä lintuja, niitä oli kaikkialla, niitä riippui katostakin, joka paikassa oli kukkivia kukkia, kaikkia talven sipulikasveja, pienimpiä Freesiaa ja Chionodoxaa myöten. Monta ruusua kukassaan. Hän viittasi niihin: 'Katso, ne sanovat Helsingissä, ettei niitä näin aikaisin saa kukkimaan.' Hän oli noussut pöydän äärestä — siinä oli Ceylonin kasviluettelo. — Katso, kun kokoan, haluan maan kaikki kasvit. Nyt olen kokoamassa Ceylonin kasvistoa."*

Vuonna 1930, 61-vuotiaana, Montell siirtyi Åbo Akademin biologisten kokoelmien intendentiksi Turkuun. Samalla hän lahjoitti Åbo Akademille kokoelmansa, jotka käsittivät muun muassa 30 000 kasvilajia, varianttia ja hybridiä. Vuonna 1947 hänet promovoitiin Åbo Akademin kunniatohtoriksi. Montell jatkoi työtään Åbo Akademissa kuolemaansa vuoteen 1954 saakka.[207]

Montell oli myös vaikuttava henkilö Pallas-Ounastunturin kansallispuiston ja Mallan luonnonpuiston perustamisvaiheissa. Hän ehdotti jo vuonna 1914 Kilpisjärven alueen muodostamista luonnonsuojelualueeksi. Pallas-Ounastunturin kansallispuiston viittareitin jalkaisin tai hiihtäen vaeltaneista lienee moni poikennut Montellin majassa. Kyseisen majan Montell rakennutti lukuisten tutkimusretkiensä levähdyspaikaksi. Maja tuhoutui Lapin sodassa, mutta poromiehet rakensivat sen uudelleen v. 1946, täysin entisen kaltaiseksi.[208]

Oman huomionsa sai myös presidentti Kyösti Kallion vierailu Pallastunturille 21.6.1937. Tapahtumaa oli seuraamassa paljon ihmisiä, varsinkin kun presidentti kiipesi korkeimmalle huipulle Taivaskerolle. Kerrotaan, että joku kansanjoukosta huusi: "Siinä se on, Suomen korkein kallio".[209]

Toinen korkea-arvoinen vieras oli vuonna 1955 Ounas-

jokivartta ylöspäin hiihdellyt silloinen pääministeri Urho Kekkonen. Retki alkoi Kutunivasta päättyen Hettaan. Matkalla poikettiin monessa paikassa, kuten Pallasjärvellä puistonvartija Pakasmaan luona. Sieltä matka jatkui Raattamaan, jossa yövyttiin Abiel Autton majatalossa. Sana vieraasta oli kiertänyt nopeasti talosta taloon. Raattaman miehillä oli vieraalle tärkeää asiaa, kylästä nimittäin puuttui kulkukelpoinen maantie.[210] Pääministerin kerrotaan luvanneen, että seuraavan kerran hän saapuu kylään autolla. Raattamasta pääministerin matka jatkui Ylikyrön kautta Saajoon ja edelleen Ketomellaan, missä vieraat yöpyivät. Seuraavana aamuna suuntana oli Ounastunturi ja siellä paimenessa olleet Peltovuoman poromiehet. Kuin tilauksesta oli porotokassa pääministerin merkissä ollut vaadinporo ja sillä vasa. Samalla retkellä hän sai siis uuden poron merkkiinsä.[211]

Kekkosen lupauksen mukaisesti tie oli valmiina, kun hän seuraavan kerran presidenttinä vuonna 1965 aloitti ruskavaelluksensa Raattamasta Puljuun.[212]

Kansanparantajia ja muita persoonallisuuksia

Alueella oli myös omia värikkäitä persoonia. Yksi heistä oli raattamalainen "Magga-Pierra". Hänen oikea nimensä oli Petter Tuomas Magga (ks. myös luku saamelaisasutus). Magga-Pierra oli oman aikansa maailmanmatkaaja. Yhdessä äitinsä Inger Annin, isänsä Tuomaan ja sisarensa Ainin sekä naapurikylän Ketomellan Ellen kanssa he osallistuivat vuonna 1925 Saksaan järjestettyyn saamelaista elämäntapaa esittelevään retkeen. Kaikkiaan matkalla oli 42 henkilöä, pääosa Enontekiöltä mutta osa myös Ruotsin ja Norjan Lapista. Mukana heillä oli noin 50 poroa sekä kodat ja kaikki saamelaiseen kulttuuriin olennaisesti kuuluvat tarve-esineet. Matka kesti seitsemän kuukautta ja sen aikana ryhmä kiersi ympäri Pohjois-Saksaa asuen kodissa.[213] Lapin sodan temmellyksissä Pierra oli yhdessä Abiel ja Eelis Autton kanssa pelastamassa Raattamaa saksalaisten polttoyritykseltä. Sodan jälkeen Pierra palasi Raattamaan. Vanhuuden päivänsä hän asui Pallaksen hotellilla. Monet 1950-luvun matkailijat muistavat hänet Pallas-hotellin mielenkiintoisena tarinoiden kertojana.[214]

Oma erikoinen ihmisryhmänsä olivat kylien kansanparantajat. Enontekiön Leppäjärven kylässä asui Juho Mattila, jonka apua tarvittiin monesti. *"Mie teurastin poroa ja mikä lie vei tuosta keskisormen päältä palasen.*

Enontekiön saamelaisia Saksan matkalla vuonna 1925. Pisimpänä takana Pierra Magga ja hänestä vasemmalla isä Tuomas Magga. Kuva (postikortti) Tyyne Pääkkölän albumista. Lapin maakuntamuseon kokoelmat.

Se oli niin kipeä, että minun piti laittaa tuommonen sie kaulhan, ei sitä kestäny oikhen alhala pittää, oli siinä sen verran kova kolotus. Meillä oli yksi lääkäri kylässä ja se kysy, mikä mulla käessä. Se avas sen käärhen ja päivitteli tulehtunutta haavaa. Se Mattila oli kans siinä ja nauraa virnuili selän takana. Ko lääkäri meni yläkerthan se tahto kans nähä sormen. Mattila otti sormesta kiinni, posket sillä liikuivat, että kait se hengessänsä jotaki puhu. Sitten se niinku tavallansa sylkäsi ja sano että kipua ei ennää ole. Ja se kipu lähti." Toinen alueen tunnetuista kansanparantajista oli Nestorin Mari, joka mm. paransi ihosairauksia sammaleen avulla.[215]

Angelin Miina oli peltovuomalainen henkiparantaja. *"Se pikkusen kovetteli ihmisiä, noitu jollaki esinhellä ja voiteli sillä ja sai näin ihmiset uskomhan, että net paranit. Esimerkiksi hammassäryn sai poies lumela hieromalla. Piisivalkean eessä pyöritteli sitä lumipalloa, viimein pyöritteli veitteläki ja puhuskeli outoja. Ja niin hammassärky poistu."*[216]

Edellä mainittiin vain muutama alueen merkkihenkilöistä. Oman mainintansa ansaitsivat myös ne lukemattomat käsityöntaitajat kuten reentekijät, nutukkaiden neulojat, sarviliiman keittäjät sekä tavalliset maankyntäjät, jotka kaikki omalla persoonallaan ovat värittäneet alueen historiaa.

Magga-Pierra vietti viimeiset elinvuotensa Pallas-hotellilla viihdyttäen turisteja tarinoillaan. Kuvassa Pierran kanssa hotellin johtajatar Johanna Kaartinen. Kuva Hilpi Kyrön albumista. Lapin maakuntamuseon kokoelmat.

Tutkimus kansallispuistossa

Luonnontieteilijät löytävät Lapin

Lapin luonnontieteellinen tutkimus alkoi 1800-luvun alkupuolella ja oli vuosisadan lopulla varsin vilkasta. Etenkin eläin- ja kasvitieteilijät tekivät Lapinmatkoja, jotka antoivat uutta pohjaa systemaattisille ja eliömaantieteellisille töille.

Pallas-Ounastunturin alueen tutkijoista on tältä ajalta mainittava kolme henkilöä, jotka kaikki kehittivät omien alojensa tutkimusta: Johan Petter Norrlin, Ragnar Hult ja Justus Montell. Norrlin, joka toimi Helsingin yliopiston kasvitieteen laitoksen professorina, teki ahkerasti kasvitieteellisiä tutkimusmatkoja, muun muassa matkan Enontekiölle vuonna 1867. Tämän matkan tuloksena hän julkaisi vuonna 1873 katsauksen Tornion ja Kemin Lapin sammal- ja jäkälälajistoon, joka sisältää myös havaintoja Pallakselta ja Ounastunturilta. Norrlin oli aikansa etevin jäkälälajien tuntija ja häntä pidetään Suomen kasvimaantieteellisen tutkimuksen kehittäjänä. Hult, toinen aikansa huomattava kasvimaantieteilijä, julkaisi Lapista useita paljakka- ja metsävyöhykkeen tutkimuksia. Hän erikoistui sammallajistoon ja julkaisi muun muassa Pallastunturin sammallajiston kuvauksia. Justus Montellin, keräilijän ja systemaatikon laaja tuotanto käsitti yli 70 tieteellistä julkaisua, jotka käsittelevät pääasiassa kasvi- ja lintutiedettä. Hänen tuotannostaan voidaan mainita esimerkiksi vuonna 1917 julkaistu 260-sivuinen teos 'Fågelfaunan i Muonio socken'. Montellin kuoleman jälkeen F.W. Flingstedt julkaisi vuonna 1961 postuumisti hänen käsikirjoituksensa 'Vegetationen och floran i Muonio socken'. (Ks. enemmän Montellista luku Matkamiehiä ja merkkihenkilöitä). Niin Norrlin, Hult kuin Montellkin osallistuivat aktiivisesti keskusteluun luonnonsuojelualueiden perustamisesta muun muassa julkaisemalla aiheesta artikkeleja.[217]

Suomen metsätyyppiteorian "isä", A.K. (Aimo Kaarlo) Cajander julkaisi vuonna 1904 tutkimuksen Kittilän ja Muonion kasvillisuudesta ja sen vyöhykkeisyydestä. Siihen sisältyi aineistoa myös nykyisen kansallispuiston alueelta. Cajanderin työllä on ollut pitkällinen vaikutus

kasvimaantieteeseen ja metsäntutkimukseen. Hänen aloitteestaan myös perustettiin Metsätieteellinen koelaitos, nykyinen Metsäntutkimuslaitos.[218]

Eläintieteilijöistä Pallas-Ounastunturi houkutteli ensimmäisenä hyönteis- ja lintutieteilijöitä. Montell osaltaan varmaankin toi Pallaksen aluetta alan harrastajien ja tutkijoiden tietoon. Uunio Saalaksen voidaan katsoa aloittaneen metsäentomologisen (hyönteistieteellisen) tutkimuksen alueella jo vuonna 1913, jolloin hän retkeili Pallaksen kuusikoissa keräten aineistoa metsähyönteistutkimuksiinsa[219]. Pallas-Ounaksen harvinainen perhoslajisto tuli myös varhain alan harrastajien tietoon. Eino Suomalainen julkaisi perhoshavaintoja jo 1920-luvulla, ja vuosina 1936–47 Birger Lingonblad julkaisi useita tutkimuksia Muonion ja Enontekiön suurperhosista.

Muista vuosisadan vaihteessa alueella vierailleista luonnontietelijöistä voidaan mainita esimerkiksi J. Alb. Sandman, joka julkaisi havaintoja Ounastunturin kasvillisuudesta vuonna 1893, R. Kreuger (lintuhavaintoja Pallakselta vuodelta 1918) sekä A. Rainio (ruostesienitutkimuksia 1920-luvulta). Alueen geologinen tutkimus alkoi 1920-luvulla, jolloin Hackman kartoitti tunturialueen kallioperän kivilajisuhteita. Kivilajien kartoitusta jatkoi E. Mikkola 1930-luvulla[220]. Unohtaa ei myöskään sovi professori Kaarlo Linkolaa, joka teki alueelta kasvitieteellisiä havaintoja samalla kun hän oli vaikuttava henkilö puiston perustamisvaiheissa (ks. luku Kansallispuiston perustaminen).

Kansa- ja kielitieteilijöiden pääasiallinen kiinnostus suuntautui tuohon aikaan Karjalaan, Kuolan niemimaalle ja Siperian suomensukuisten kansojen pariin. Jotkut kuitenkin suuntasivat kulkunsa myös Länsi-Lappiin. Samuli Paulaharju, eräs maamme merkittävimpiä kansanperinteen kerääjiä, liikkui puiston ympäristön kylissä vuosina 1920–1922. Kuvauksia näistä retkistä sisältyy muun muassa teoksiin 'Lapin muisteluksia' ja 'Seitoja ja seidanpalvontaa'.

Eliel Lagercrantz, myöhemmin Lapin kielen dosentti Helsingin yliopistossa, teki vuosisadan alkupuolella useita kielitieteellisiä matkoja saamen kielen murrealueille. Osa näistä matkoista suuntautui Länsi-Lappiin. Ensimmäinen, vuonna 1918 tehty matka Enontekiölle sisälsi retken Ounastunturille, joka teki valtavan vaikutuksen nuoreen tutkijaan. Matkojaan ja elämyksiään Lagercrantz on kuvannut vuonna 1950 ilmestyneessä teoksessaan 'Laulava Lappi'.[221]

Kasvitieteen kulta-aika

Ajanjaksoa 1930-luvulta 1960-luvulle voidaan puiston tutkimuksen osalta luonnehtia kasvitieteen kulta-ajaksi. Tällöin alueella vaikuttivat sellaiset tunnetut tutkijat kuin Ilmari Hustich, Reino Kalliola, Viljo Kujala, Leena Hämet-Ahti ja Rauno Ruuhijärvi.

Ilmari Hustich, joka toimi sittemmin Ruotsalaisen kauppakorkeakoulun talousmaantieteen professorina, julkaisi vuosina 1936–1940 useita metsänrajaa, kasvupaikkatekijöitä ja tunturikasvillisuuden välisiä suhteita käsitteleviä tutkimuksia Pallakselta. Hän kirjoitti myös ensimmäisen Pallas-Ounastunturin luontoa käsittelevän opasvihkosen (Pallas-Ounastunturin kansallispuisto), joka julkaistiin vuonna 1938.[222] Reino Kalliola puolestaan julkaisi 1930–60-luvuilla useita kasvisosiologisia tutkimuksia puiston alueelta ja toimi samalla opettajana muun muassa metsäylioppilaiden retkeilyillä Pallaksella[223]. Viljo Kujala jatkoi 1930-luvulla A.K. Cajanderin aloittamaa metsätyypiluokittelua ja kasvillisuusvyöhykkeiden tutkimusta käyttäen eräänä tutkimusalueenaan Pallastunturia.

Sota-ajaksi tutkimus luonnollisesti katkesi, mutta jo 1950-luvun alussa ilmestyi Lauri Teivaisen laaja väitöskirjatyö 'Pohjois-Suomen tuoreiden kangasmetsien kasvillisuudesta'. Teivainen teki myös kasvillisuuskartoituksen puiston eteläosasta, tämä aineisto on tosin osaksi julkaisematta. Perinteinen kasvillisuus- ja kasvistotutkimus jatkui lähinnä yliopistojen toimesta. Tunturikoivikot ja tunturikasvillisuuden vyöhykkeisyys olivat Leena Hämet-Ahdin tutkimuskohteita Pallaksella 1960-luvun alkupuolella. Samoihin aikoihin ajoittuvat Rauno Ruuhijärven suotutkimukset, jotka kohdistuivat pohjoissuomalaisten soiden luokitteluun.

Vaikka tutkimuksen pääpaino oli toisen maailmansodan kahta puolta kasvillisuudessa, liikkui puistossa toki myös muiden alojen tutkijoita. Pontus Palmgren julkaisi alueelta lintuhavaintoja 1940-luvun alkupuolella. Birger Lingonbladin perhostutkimukset samalta vuosikymmeneltä mainittiin jo aiemmin. Selkärangattomiin kohdistuva tutkimustoiminta oli sodan jälkeen varsin vilkasta; Paavo Juutinen tutki 1950-luvulla kuusijäärien biologiaa ja tuhohyönteisten aiheuttamia vaurioita Pohjois-Suomen kuusikoissa ja Pontus Palmgren hämähäkkilajistoa 1960-luvulla. Axel Wegelius julkaisi vuonna 1960 yhteenvedon puiston selkärangattomien lajistotiedoista. Maaperäkartoitusta ovat puistossa 1960-luvulla tehneet S. Penttilä ja R. Kujansuu.[224]

Kuusipistiäisen toukkia kerätään sateenvarjolla.

Kuusipistiäisen toukat kasvatetaan koteloasteelle harsopusseihin suljetuissa kuusen oksissa. Jokaisessa pussissa on 2000–3000 toukkaa. Parissa päivässä kaikki neulaset on syöty, jolloin toukat on käsin nyppien siirrettävä uusiin oksiin.

Hyönteistutkimusta Pallastunturilla elokuussa 1939. Kuvat ja kuvatekstit Reino Kalliolan. Metsähallitus, luonnonsuojeluosaston kuva-arkisto.

Alustavat kuusipistiäisen mikroskooppiset tutkimukset tehdään jo keräysten aikana. Tri Hardyn kenttälaboratorio Pallastunturin hotellihuoneessa.

Metsäntutkimus puistossa ja tutkimusalueessa

Kansallispuisto ja siihen liittyvä Metsäntutkimuslaitoksen tutkimusalue tarjoavat hyvät mahdollisuudet monipuoliselle metsäntutkimukselle. Varhaisista metsäntutkimuksista mainittiin jo aiemmin Cajanderin ja Kujalan metsätyyppitutkimukset ja Juutisen metsäentomologiset tutkimukset.

Metsänhoitotieteellisen tutkimuksen puistossa aloitti 1960-luvun alussa Risto Sarvas, joka toimi ensin Metsäntutkimuslaitoksen metsänhoitotieteen professorina ja sitten laitoksen ylijohtajana. Sarvaksen tutkimustoiminta oli laajaa; hänen metsäpuiden siemensatoa, kukintaa ja karikkeen määrää koskevat tutkimuksensa ulottuivat kotimaan lisäksi muun muassa Ruotsiin, Norjaan, Saksaan ja jopa Turkkiin saakka. Pallas-Ounastunturin puistossa hänellä oli useita koealueita. Karikkeen ja puiden siemensadon määrää tutkittiin keräyssuppiloilla, joista osa on edelleen paikoillaan Pallasjärven toimipaikan läheisyydessä. Näiden tutkimusten perusteella on pystytty laskemaan metsäpuiden siemensadot eri vuosilta useiden vuosikymmenien ajalta. Myöhemmin nämä aineistot ovat osoittautuneet arvokkaiksi muun muassa ilmansaastetutkimuksissa, jossa niitä on voitu käyttää vertailuaineistoina.

Puiden kukintaa ja siihen liittyviä lämpötilavaihteluja Sarvas seurasi rakennuttamalla puiden korkuisia mastoja, joihin apulaiset kiipesivät mittaustehtäviin. Myöhemmin mittauksissa käytettiin tikkaita, joilla päästiin 25 metriä korkeiden puiden latvaan. Sarvas myös mielellään esitti itse ohjelmanumerona kiipeämisnäytöksen näiden huojuvien tikkaiden huippuun.[225]

Sarvaksen äkillisen kuoleman jälkeen vuonna 1974 hänen tutkimusaineistojaan ovat julkaisseet Veikko Koski ja Raili Tallqvist. Sarvaksen lisäksi metsätieteellisiä koealoja on puistossa ollut E. Malmivaaralla, joka on tutkinut metsänrajakuusikoioden itsepölytystä alueella 1970-luvulla.

Metsäntutkimuslaitoksen Pallasjärven tutkimusalue (aikaisemmalta nimeltään kokeilualue) sijaitsee Pallasjärven rannalla ja rajoittuu osin kansallispuistoon. Tutkimusalue on perustettu vuonna 1945. Alunperin se oli noin 4000 hehtaarin suuruinen. Alueeseen liitettiin vuonna 1952 noin 1200 hehtaaria metsähallituksen hallinnassa ollutta valtion maata. Kokeilualue laajeni lähes 6000 hehtaariin 1960-luvulla, kun siihen liitettiin viereinen Kemijoki Oy:n hallinnassa ollut Maunun tila. Tilan

Risto Sarvas aloitti 1960-luvun alussa Pallaksella metsäpuiden kukinnan, siemensadon ja karikkeen tutkimisen. Sarvaksen keräilysuppilot ovat edelleen käytössä. Kuvassa suppiloita tutkivat puistonvartija Viljo Pakasmaa, Ylermi Rekola ja Markku Kotakorva vuonna 1963. Kuva Sofia Pyykösen albumista. Lapin maakuntamuseon kokoelmat.

Metsäntutkimuslaitos sai vaihtomaana alueesta, jonka Kemijoki Oy pakkolunasti laitoksen maista Rovaniemen maalaiskunnassa Vanttauskosken voimalaitosta varten.[226]

Tutkimustoiminta tutkimusalueessa on ollut vilkasta ja monipuolista. Alueella on tutkittu muun muassa lannoituksen vaikutusta metsäpuustoon, harvennuksen vaikutusta männyn kasvuun ja varttuneen metsän vaihtoehtoisia käsittelymenetelmiä. Rauduskoivun kylvön onnistumista ovat kokeilualueessa tutkineet Jyrki Raulo ja Erkki Lähde, ja männyn alkuperäkokeita on tehnyt Erkki Numminen. Tarkempia tietoja näistä tutkimuksista haluavat voivat tutustua Erkki Nummisen ja Hannu Saarenmaan toimittamaan Pallas-Ounas-työryhmän mietintöön (Kolari 1983).

Lajistohavainnoista ekologiaan

Kansallispuiston vartijoiden toimenkuvaan on puiston perustamisesta lähtien kuulunut alueen eläinlajiston havainnointi. Heidän työnsä tuloksena tiedot puiston nisäkäs-, lintu-, kala- ja matelijalajistosta ovat kohtalaisen hyvät, joskin systemaattinen seuranta ja kvantitatiiviset tiedot puuttuvat. Näitä lajistotietoja on julkaistu Pekka Borgin ym. julkaisussa "Pallas-Ounastunturin kansallispuisto ja sen suunniteltu laajennus" (1979). Riistantutkimusta puistossa on tehty vuosina 1976–83, jolloin Metsäntutkimuslaitoksen henkilökunta on tehnyt riistalintujen reittilaskentoja kolmella reitillä. Hannu Saarenmaa on julkaissut vuonna 1983 yhteenvedon tuntureiden perhoslajistosta. Puiston kalastoa ei ole tutkittu ennen vuotta 1990, jolloin Heikki Henttonen aloitti kalastotutkimuksen Pallasjärvessä.

Pallaksen alueen kääpälajistoa kartoitettiin 1970-luvulla Tuomo Niemelän johdolla osana valtakunnallista suojelualueiden kääpälajiston tutkimusta. Muista uudemmista kasvitieteellisistä tutkimuksista voidaan mainita Tapio Lammeksen maksasammalhavainnot puistosta vuodelta 1977 ja Matti Haapasaaren tunturikasvillisuuden tyypittelyä koskeva väitöskirjatyö vuodelta 1988, johon sisältyy runsaasti koealoja Pallaksen alueelta. Anna-Liisa Sippola ja Pentti Sepponen Metsäntutkimuslaitoksesta aloittivat puiston systemaattisen kasvillisuuskartoituksen vuonna 1987 osana 'Luonnonsuojelualueiden käytön suunnittelu ja hoito'-tutkimusprojektia. Kartoituksen maastotyöt valmistuvat vuonna 1992. Kartoitusaineisto on tallennettu digitaaliseen muotoon, ja sen ympärille rakennetaan puiston hoitoa, käyttöä ja tutkimusta palveleva paikkatietojärjestelmä. Kartoituksen käytännön työstä vastaa nykyisin Heikki Eeronheimo. Saman tutkimusprojektin puitteissa Metsäntutkimuslaitos on myös teettänyt linnustoselvityksen kansallispuiston alueelta. Se on julkaistu kahdessa osassa vuosina 1987–88. Osana puiston historian tutkimusta on valmistunut vuonna 1992 Juha-Pekka Rauhalan pro gradu-työ 'Luonnonsuojeluaatteen läpimurto Suomessa — Pallas-Ounastunturin kansallispuistohanke 1880-luvulta 1930-luvulle'. Metsäntutkimuslaitos on myös teettänyt muutamia erillisselvityksiä muun muassa Ounastunturin Pyhäkeron alueelta ja Taivaskerolta; näitä raportteja ei kuitenkaan toistaiseksi ole julkaistu.

Eräs merkittävimpiä kansallispuiston ekologisista tutkimuksista on kansainvälisestikin ainutlaatuinen pikkunisäkästutkimus, joka on jatkunut puistossa yhtäjak-

soisesti vuodesta 1970. Työn aloitti professori Olavi Kalela, joka toimi tuolloin Helsingin yliopiston Kilpisjärven biologisen aseman esimiehenä. Hän oli aloittanut myyrä- ja sopulisyklien tutkimukset Kilpisjärvellä jo 1940-luvulla, ja "suurena sopulivuotena" 1970 hän halusi laajentaa tutkimustaan havumetsävyöhykkeeseen. Pallasjärvellä tutkimusta on tehnyt alusta lähtien Heikki Henttonen, pari ensimmäistä vuotta Kalelan johdolla ja myöhemmin oman tutkimusryhmänsä kanssa. Tutkimus on laajentunut kannanvaihteluiden seurannasta monipuoliseksi eläin- ja kasvilajiston ekologisten vuorovaikutussuhteiden ja fysiologian tutkimukseksi. Julkaisuja aihepiiristä on useita kymmeniä.[227]

Muista tutkimuksista 1970- ja 1980-luvuilta on mainittava Timo Helteen poron ravinnonkäyttöä koskevat tutkimukset sekä Raimo Kujansuun ja Toive Aartolahden maaperägeologiset tutkimukset.

Puiston virkistyskäyttöä on tutkittu varsin vähän. David Copen tutkimus luonnonsuojelun ja virkistyskäytön yhteensovittamisesta on vuodelta 1972, ja Olli Saastamoinen on tarkastellut puiston luonnon kantokykyä vuonna 1975 osana ympäristönsuojeluneuvoston Pallas-työryhmän raporttia. Erilaisten maankäyttöpaineiden yhteensovittamista on tarkasteltu Nummisen ja Saarenmaan toimittamassa Pallas-Ounas-työryhmän raportissa (1983). Puiston tutkimuksesta yksityiskohtaisempaa tietoa haluavat voivat tutustua tähän raporttiin, joka sisältää varsin kattavan luettelon puistoa koskevista tieteellisistä julkaisuista kirjallisuustietoineen.

Vaikka Pallas-Ounastunturi onkin Riisitunturin ja Oulangan ohella maamme eniten tutkittu kansallispuisto, ei sen antia tutkimusmielessä ole hyödynnetty läheskään täysimääräisesti. Samalla kun monet mielenkiintoiset ekologiset peruskysymykset yhä odottavat tutkijaansa, on kansallispuiston arvo koskemattomana vertailualueena entisestään kasvanut, sillä luonnontilaiset alueet alkavat olla vähissä suojelualueiden ulkopuolella. Ympäristömuutosten paineessa olisi tarpeen järjestää alueen luonnon systemaattinen seuranta. Tähän Pallas-Ounastunturi metsänraja-alueena ja monen eliölajin vaihettumisvyöhykkeenä antaa hyvät mahdollisuudet. Matkailun ja luonnon virkistyskäytön lisääntyessä myös tämän alan tutkimus tulisi kiireesti käynnistää, jotta tutkimustietoa voitaisiin käyttää ristiriitaisten käyttöpaineiden yhteensovittamisessa.

Puiston tulevaisuus

Pallas-Ounastunturin kansallispuisto on perustamistavoitteidensa mukaisesti tarjonnut suojaa luonnolle ja rauhaa vaeltajille ja hiihtäjille. Näitä tavoitteita turvaavat kansallispuiston laki, asetus ja järjestyssääntö, joilla säädellään puiston käyttöä.

Suojelualueiden maankäyttöön liittyy lähes poikkeuksetta ristiriitoja. Pallas-Ounastunturin alueella ne ovat alkuvaiheista lähtien koskeneet kalastus-, metsästys- ja muita paikallisten asukkaiden oikeuksia puistossa. Matkailu ja siihen liittyvä rakentaminen ovat myös aiheuttaneet ongelmia, jotka ovat entisestään lisääntyneet viime vuosina. Suurimmat kiistat ovat aiheuttaneet Jerisjärven pohjoispuolitse rakennettu Rauhala-Kutuniva tie — niin sanottu Jerisjärven tie — sekä Ounastunturin Pyhäkerolle suunniteltu laskettelukeskus.

Puistoa perustettaessa metsästyksellä ja kalastuksella oli huomattava merkitys alueen ihmisille ravinnon hankinnassa, koska tuolloin elettiin paljolti luontaistaloudessa. Molemmilla oli myös ansiomerkitystä. Tosin puiston alue ei koskaan ole ollut merkittävä kalastuksellisesti, rajattiinhan suurimmat järvet sen ulkopuolelle nimenomaan paikkakuntalaisten kalastusoikeuksien turvaamiseksi. Vuonna 1938 annetussa asetuksessa kalastus sallittiin puistossa paikallisille asukkaille. Metsästys sallittiin tässä ensimmäisessä asetuksessa Enontekiön kuntaan kuuluvalla puiston osalla kuntalaisille, ja riekonpyynti oli mahdollista sallia muuallakin järjestyssäännössä. Vuonna 1958 annetussa uudessa puistoasetuksessa metsästys ja kalastus jätettiin säädeltäväksi järjestyssäännöllä. Kun uusi järjestyssääntö annettiin vuonna 1960, metsästys ja kalastus puiston alueella kiellettiin kokonaan.

Vuonna 1985 järjestyssääntö uusittiin jälleen. Tällöin kalastus sallittiin luontaiselinkeinojen harjoittajille luvanvaraisesti Enontekiöön kuuluvassa puistonosassa lukuunottamatta muutamia rauhoitusalueita. Lisäksi kalastus on mahdollista Pallasjärvessä Metsäntutkimuslaitoksen luvalla. Järjestyssäännöissä myös annettiin paikkakuntalaisille oikeus riekon ansapyyntiin Enon-

tekiön puolella. Vuonna 1991 uusittiin puistoa koskeva asetus. Siinä paikallisille asukkaille myönnetään metsästysoikeus puistoon metsästyslain sallimissa rajoissa.[228] Kalastuksen osalta vuoden 1985 järjestyssääntö on edelleen voimassa.

Luonnonsuojelun kannalta vapaan metsästyksen salliva asetus on suuri takaisku. Suojelualueethan on perustettu nimenomaan eläin- ja kasvilajien rauhoittamiseksi, joten metsästys on periaatteellisessa ristiriidassa lain alkuperäisen tavoitteen kanssa. Sekä metsästys että kalastus ovat vuosikymmenien kuluessa muuttaneet luonnettaan. Samalla kun niiden luontaistaloudellinen ja ansiomerkitys ovat supistuneet lähes olemattomiin, ne ovat teknistyneet siten, että kulkeminen talviaikaan ja osin kesälläkin tapahtuu moottoriajoneuvoilla. Tämä aiheuttaa puiston alueella vaikean valvontaongelman, koska puistoa valvova viranomainen ei käytännössä voi evätä moottorikelkan käyttölupaa puistossa metsästyksen ja kalastuksen yhteydessä. Paitsi riistaeläimille, metsästys merkitsee uhkaa myös rauhoitetuille eläimille joutua esimerkiksi pyytörautoihin, ja lisääntynyt moottoriliikenne aiheuttaa arkojen eläinten kannan taantumisen. Samalla suojelualueen käsite hämärtyy, koska käytännössä puisto ei juurikaan eroa käyttöoikeuksiltaan muista valtionmaista. Kuntalaisten metsästysmahdollisuudet suojelualueen ulkopuolella ovat hyvät, koska suurin osa ympäröivistä alueista on valtion maata, jolla kuntalaiset voivat metsästää vapaasti. Puisto sen sijaan ei pysty vastaamaan alkuperäistä luonnonsuojelutavoitettaan, ellei se voi antaa suojaa alueensa eläinlajistolle.

Kasvava ja teknistynyt matkailu luo osaltaan paineita puistoa kohtaan. Laskettelun saavuttama suosio on nostanut esiin hiihtohissihankkeita myös suojelualueille. Enontekiön kunta on esittänyt hiihtohissin rakentamista Ounastunturin Pyhäkerolle hotelli- ym. palveluineen. Hanke on herättänyt ristiriitaa kunnan sisällä, sillä Pyhäkeron alue on poronhoidolle tärkeä kevättalvinen laidunalue, jonka siirtyminen matkailukäyttöön merkitsisi huomattavaa takaiskua Näkkälän paliskunnalle. Poronhoidon edellytysten turvaaminen on osa kansallispuiston tavoitetta, joten tältä osin poroelinkeinon ja luonnonsuojelun tavoitteet ovat yhteneväiset.

Pyhäkeron saamiseksi laskettelukäyttöön on esitetty, että se lohkaistaisiin pois puistosta. Tämä merkitsisi, että tunturijonon pohjoisin huippu jäisi suojelualueen ulkopuolelle. Kansallis- ja luonnonpuistoja perustettaessa tarkoituksena on ollut maamme edustavimpien luontokohteiden säilyttäminen vastaisuuden varalle sellaisenaan. Suojelualueiden pilkkominen johtaisi maamme ko-

meimpien luontokohteiden matkailurakentamiseen ja kansallisomaisuudeksemme tarkoitetun puistoverkoston pilkkomiseen.

Vaikka matkailuelinkeinon ja luonnonsuojelun välillä esiintyy ristiriitoja, on silti todettava, että alueen asukkaat ja matkailuyrittäjät ovat suurelta osin kokeneet puiston myönteisenä asiana, joka on turvannut poronhoidon edellytykset ja tukenut muun muassa maatilamatkailun kehitystä.

Kiista luonnonsuojelun ja rakentamisen välillä puistossa kärjistyi keväällä 1991 niin sanotun Jerisjärven tien rakentamisen yhteydessä. Rauhalasta Kutunivaan rakennettavaa uutta tieyhteyttä perusteltiin paikallisilla ja matkailullisilla tarpeilla. Uusi tie lyhentää kyseistä ajomatkaa aiemmasta noin viisitoista minuuttia. Koska tie kulkee osittain kansallispuiston alueen halki, luonnonsuojelijat katsoivat sen rakentamisen olevan puistoasetuksen vastaista, sillä asetuksessa todetaan teiden rakentamisen kansallispuistoon olevan pääsääntöisesti kielletty. Teitä on kuitenkin mahdollista rakentaa puiston opastuksen ja hoidon tarpeisiin. Luonnonsuojelijoiden mielestä kyseisen tien rakentaminen ei palvellut näitä tavoitteita, vaan lähinnä matkailutarkoitusta ja yleistä liikennettä. Osa paikallisista asukkaista katsoi uuden tien tärkeäksi muun muassa työmatkojen lyhenemisen takia. Kiista johti luonnonsuojelijoiden järjestämiin mielenosoituksiin, jossa he estivät tienrakennuskoneiden työskentelyn. Liikenneministeriö keskeytti tienrakennuksen helmikuussa 1991 odottaakseen korkeimman hallinto-oikeuden päätöksen tiestä tehdystä valituksessa. Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistys (NNKY), joka omistaa tielinjauksen varrella sijaitsevan Keimiötunturin majan, haki tien rakentamispäätöksen purkua. Korkein hallinto-oikeus hylkäsi päätöksessään 6.5.1991 NNKY:n hakemuksen todeten, ettei liikenneministeriö tiesuunnitelmaa hyväksyessään ole rikkonut lakia, ja että tien tarpeellisuus on tullut selvitettyä asiakirjoissa.

Edellä kuvatun kaltaiset tapaukset ja paineet luonnontilaisia alueita kohtaan ovat samantapaisia kaikkialla maailmassa. Kansainvälinen luonnonsuojeluliitto (IUCN), joka ylläpitää kansainvälistä suojelualuerekisteriä, on asettanut kriteerit kullekin suojelualuetyypille. Edellä kuvattujen tapausten vuoksi IUCN on katsonut, ettei Pallas-Ounastunturin alue täytä enää kansallispuistolle asetettuja vaatimuksia, ja se onkin pudottanut puiston maisemansuojelualueiden joukkoon.[229]

Pallas-Ounastunturin kansallispuiston perustamiseen vaikuttaneet henkilöt tuskin osasivat aavistaa, millaisten paineiden kohteiksi puisto tulisi joutumaan jo viisi-

kymmentä vuotta perustamisensa jälkeen. Kun maamme ensimmäiset kansallispuistot vuonna 1938 annettiin Metsätieteellisen tutkimuslaitoksen hallintaan, uskottiin ratkaisun turvaavan sekä tutkimuksen että suojelun edut. Laitoksen sananvalta hallinnassaan olevien alueiden kohtalosta näyttää kuitenkin kutistuneen varsin vähäiseksi. Nykyisin alueita koskeva päätöksenteko on viime kädessä ympäristöministeriöllä, joka on maamme ylin luonnonsuojeluviranomainen. Päätöksentekoon vaikuttavat lisäksi kunnat, alueen matkailuyrittäjät, aluetason viranomaiset sekä erilaiset järjestöt, poliitikot ja yksityiset henkilöt.

Luonnosuojelun ja puiston muiden käyttömuotojen välillä tulee epäilemättä aina esiintymään ristiriitoja. Koska eri intressien väliset edut eivät kaikissa tapauksissa ole yhteensovitettavissa, tulisi puiston käytölle luoda selvät "pelisäännöt", joissa lähtökohtana tulee olla lain hengen mukainen tavoite kansallispuistojen luonnon säilyttämisestä koskemattomana. Kansallispuistojen arvo on nähtävä pitemmällä aikavälillä kuin lyhytnäköiset taloudelliset ja poliittiset tavoitteet usein asetetaan. A.E. Nordenskjöldiä lainaten: *"Jos nykyisin maksetaan miljoonia muinaisten mestareiden maalauksista tai marmoriveistoksista, niin mitä ollaankaan vuosisadan perästä halukkaat maksamaan isänmaan todellisesta kuvasta, joka näyttää millainen se oli muinoin, kun peltomaa vielä oli vähänlainen, kun vielä oli viljelemättömiä rantoja ja metsiä, joihin kirves ei ollut koskenut. Tämmöisiä tauluja on vielä useimmissa osissa maata, mutta on ilmeistä, että ne päivä päivältä häviävät. Ja kumminkaan ei tulisi kalliiksi säilyttää jälkimaailmalle sarja tämmöisiä kuvia... Jos näin tehdään, ei kulu montakaan vuotta, ennen kuin nämä puistot ovat Euroopan kuuluisimmat, ja jälkeläisemme tulevat kiitollisina muistelemaan sitä päivää, jolloin puisto perustettiin".*[230]

Vuosisata on kulunut Nordenskjöldin puheesta. Maamme koskemattomasta luonnosta on enää rippeitä jäljellä. Niin viranomaisten kuin muidenkin tahojen tulisi tuntea vastuunsa sekä menneitä että tulevia sukupolvia kohtaan, jotta Pallas-Ounastunturin kansallispuisto säilyisi vastaisuudessakin eräänä maamme kansallisaarteista.

Lähdeviitteet

1. Manner, Raimo ja Tervo, Tapani, Lapin geologiaa, s. 82–95.
2. Kalliola, Reino, Suomen kasvimaantiede, s. 85–93.
3. Pallas-Ounastunturin kansallispuiston ja lähiympäristön kiinteät muinaisjäänteet, esihistorian toimiston arkisto, museovirasto.
4. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia, osa I, s. 446.
5. Sama, s. 88.
6. Sama, s. 102.
7. Esihistorian toimiston arkisto, museovirasto.
8. Sama.
9. Faravidin maa, Pohjois-Suomen historia, s. 83.
10. Sama, s. 126–127.
    Andersson G.A, Tietoja Sodankylän ja Kittilän pitäjien aikaisemmista ja myöhemmistä vaiheista, s. 4. Itkonen Tuomo, Suomen lappalaiset, osa I, s. 32.
11. Andersson, s. 4.
    Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia, osa III, s. 448.
12. Sama, s. 6.
13. Esihistorian toimiston arkisto, museovirasto.
    Haastattelut:
    Marja Autto 15.7.1987,
    Lempi Logje 28.7.1987,
    Oskari Kyrö 5.8.1988.
14. Esihistorian toimiston arkisto, museovirasto.
15. Esihistorian toimiston arkisto, museovirasto.
    Kivinen, Olli, Keimiöniemi, s. 10.
    Haastattelu, Ville Kangosjärvi 26.8.1987.
16. Haastattelu, Ilmari Kotakorva 3.8.1987.
17. Niemelä, Yrjö, Ounasjoen maa, s. 19.
    Itkonen, osa I, s. 116.
18. Komiteanmietintö 1905: 3, s. 11.
19. Itkonen, osa I, s. 126, osa II, s. 123–125.
    Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia, osa V, s. 411.
20. Haastattelut:
    Eila ja Akseli Autto 13.7.1987,
    Hanna Stoor 18.7.1987.
21. Niemelä, Yrjö, Kittilän viimeiset: artikkeli Kuvaposti 1955: 47, s. 13–14.
22. Niemelä, Ounasjoen maa, s. 20.
    Haastattelut:
    Marja Autto 15.7.1987,
    Lempi Logje 28.7.1987.
23. Kivinen, s. 10.
    Jutikkala, Eino, Suomen historian kartasto, s. 25.
24. Komiteanmietintö 1905: 3, s. 24.
25. Itkonen, osa I, s. 115.
    Haastattelu, Armas Vuontisjärvi 12.7.1988.
26. Itkonen, osa I, s. 117–118.

27. Haastattelut:
Sulo Peltovuoma 19.8.1987,
Armas Vuontisjärvi 12.7.1988.
28. Haastattelut:
Eila ja Akseli Autto 13.7.1987,
Hanna Stoor 18.7.1987.
29. Paulaharju S, Lapin muisteluksia, s. 57.
30. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia, osa II, s. 147.
31. Erik Wahlberg, Sukuja 1500 luvulta nykypäivään, artikkeli Lounais-Lappi 4.9.1981.
32. Niemelä, Ounasjoen maa, s. 41.
33. Andersson, s. 109.
34. Haastattelut:
Eero Eira 11.7.1988,
Oskari Kyrö 5.8.1988.
35. Kivinen, s. 17.
36. Sama, s. 34.
37. Andersson, s.188.
38. Haastattelu, Ilmari Kotakorva 3.8.1987.
39. Haastattelu, Marja Autto 15.7.1987.
40. Niemelä, Ounasjoen maa, s. 46.
41. Sama, s. 132.
42. Haastattelu, Veikko Salkio vuonna 1983.
43. Maatalousministeriön kirje metsäntutkimuslaitokselle 1.6.1933, perustamispäätökset, Metlan hallinto- ja tutkimusaluetoimiston arkisto.

KANSALLISPUISTON PERUSTAMINEN

44. Komiteanmietintö 1976:88, s. 9.
45. Komiteanmietintö 1910:7, s. 121.
46. Sama, s. 229–232.
47. Valvojan kirje metsähallitukselle 22.2.1924 (metsähallitukselta valvojalle 3.3.1924), luonnonsuojeluvalvojan arkisto, ympäristöministeriö. Taustalla Pallaksen alueen metsänhoitajan J. Montellin kirje valvojalle (päiväämätön).
48. Kirje opetusministerille 8.4.1924, luonnonsuojeluvalvojan arkisto.
49. Opetusministerin kirje luonnonsuojeluvalvojalle 16.4.1924, luonnonsuojeluvalvojan arkisto.
50. Kirje maatalousministerille 29.1.1925, valtioneuvostolle menneet kirjeet, metsähallituksen arkisto, valtionarkisto. Kirje Kaarlo Linkolalta 18.5.1925, jossa pyysi ennakkoa 15.000 mk, saapuneet kirjeet, valtionarkisto. Metsähallituksen kirje Linkolalle 10.2.1925 (jäljennös), luonnonsuojeluvalvojan arkisto.
51. Kirje yleisten töiden ministeriölle 21.4.1925, valtioneuvostolle menneet kirjeet, metsähallituksen arkisto.
52. Linkolan lasku 24.12.1925, luonnonsuojeluvalvojan arkisto.
53. Linkola, Kaarlo, Suunnitelma luonnonsuojelualueiden erottamiseksi Pohjois-Suomen valtionmailla, Silva Fennica 1926:1, 14–15.
Linkola, Kaarlo, Luonnon- ja kansallispuistomme, kansanvalistusseuran kalenteri 1928.
54. Hallituksen esitys no 6., valtiopäiväasiakirjat 1927: III.
55. Opetusministerin kirje K. Linkolalle 25.10.1929, Vuoden 1931 luonnonsuojelukomitean arkisto, ympäristöministeriö.
56. Komiteanmietintö 1931:7, s. 7.

57. Lasku komitean matkasta 14.2.1932, vuoden 1931 luonnonsuojelukomitean arkisto.
58. Pöytäkirjat: Muonio 4.8., Enontekiö 6.8., Raattama 6.8., Rauhala 17.8., Kittilä 8.8.1930, vuoden 1931 luonnonsuojelukomitean arkisto.
59. Sama
60. Komiteanmietintö 1931:7, s. 17–18. Valvoja ei ollut samaa mieltä, vaan vaati kielteistä kantaa: "Kyse suuremmista asioista kuin parin kituisen torpparin vuosituloista kokonaisuudessankaan". (Valvojan kirje Linkolalle 10.8.1930, luonnonsuojeluvalvojan arkisto. Syynä kirjeeseen oli Lohen haastattelu Lapin Kansassa 9.8.1930 s.3, jossa Lohi puolusti paikallisen väestön oikeuksia).
61. Komitean kokousten pöytäkirjat kesältä 1930 (vrt. nootti 57), vuoden 1931 luonnonsuojelukomitean arkisto.
62. Komiteanmietintö 1931:7, s. 13–16.
63. Sama, s. 20.
64. Sama, s. 21.
65. Sama, s. 23.
66. Haastattelut:
Armo Raattama 29.6.1987.
Kalle Vuontisjärvi 25.7.1988.
Aadolf Keimiöniemi 1.8.1988.
67. Lapin Kansa 8.10.1929, s. 1,
Lapin Kansa 26.10.1929 s. 3.
68. Valtuuston pöytäkirja 5.12.1934, Muonion kunnanarkisto.
Kunnallislautakunnan pöytäkirja 9.3.1935, Enontekiön kunnanarkisto.
Haastattelut:
Armo Raattama 29.6.1987.
Ville Kangosjärvi 26.8.1987.
Kalle Eira 11.7.1988.
Armas Vuontisjärvi 12.7.1988.
69. Opetusministerin kirje Haatajalle 4.3.1931, saapuneet kirjeet, Kyösti Haatajan kokoelmat, Oulun maakunta-arkisto.
70. Hallituksen kertomus 1935., valtiopäiväasiakirjat 1936:V.
71. Hallituksen esitys no.96., valtiopäiväasiakirjat 1937:III.
72. Asetuskokoelmat 1938: 83–84.
73. Kauppakirjan jäljennös 22.12.1930, perustamispäätökset, Metsäntutkimuslaitoksen hallinto- ja tutkimusaluetoimiston arkisto.
74. Haastattelu, Veikko Salkio vuonna 1983.
75. Haastattelu, Sofia Pyykkönen 28.2.1991.
76. Haastattelu, Matti Salmela 13.7.1988.
77. Havaintoilmoitukset 1951–, Saapuneet kirjeet 1945–1952, Pohjois-Suomen hoitoalueen arkisto.
Haastattelu, Matti Salmela 13.7.1988.
78. Metsäntutkimuslaitoksen Kolarin tutkimusalueen kämppäkortisto.
Haastattelut:
Veikko Salkio vuonna 1983.
Matti Salmela 13.7.1988.
79. Haastattelu, Matti Salmela 13.7.1988.
80. Haastattelut:
Veikko Salkio vuonna 1983,
Veikko Salkio 20.2.1989,
Veikko Salkio 6.3.1991.

81. Helle, Timo, Peuran ja poron jäljillä, s. 12.
82. Haastattelu, Ilmari Kotakorva 3.8.1987.
83. Komiteanmietintö 1929:8, s. 14.
84. Alaruikka, Yrjö, Suomen porotalous, s. 8, Helle, s. 14.
85. Komiteanmietintö 1929:8, s. 9.
86. Komiteanmietintö 1929:8, s. 13.
87. Savolainen Reijo, Suomen poronhoito-organisaatio ja -omistus autonomian ajan lopulla, s. 32–33.
88. Komiteanmietintö 1929:8, s. 17.
89. Savolainen, s. 46.
90. Sama, s. 36.
91. Peltovuoman paliskunnan poroisännän selonteko porolaidunkomissiolle 25.8.1913, porolaidunkomission arkisto.
Haastattelu, Kalle Eira 11.7.1988.
92. Savolainen, s. 93.
93. Komiteanmietintö 1914:2, s. 112.
94. Haastattelu, Armas Vuontisjärvi 12.7.1988.
95. Haastattelu, Kalle Eira 11.7.1988.
96. Haastattelu, Onni Eira 25.8.1987.
97. Haastattelut:
Kalle Eira 11.7.1988
Onni Eira 25.8.1987.
98. Enontekiön poronhoitoyhdistyksen kertomus 1939–55, Poronhoitoyhdistysten toimintakertomukset 1927–55, Paliskuntain Yhdistyksen arkisto.
99. Haastattelu, Kalle Eira 11.7.1988.
100. Enontekiön poronhoitoyhdistyksen kertomus 1939–40.
101. Sama, 1948–49, -50–51.
102. Haastattelut:
Arvid Autto 30.6.1987,
Unto Autto 18.8.1988,
Eelis Autto 23.8.1988.
103. Komiteanmietintö 1914: 2, s. 182.
104. Savolainen, s. 174.
105. Etelä-Lapin poronhoitoyhdistyksen kertomus 1949–50.
106. Haastattelu, Veikko Salkio vuonna 1983.
107. Haastattelut:
Arvid Autto 30.6.1987,
Unto Autto 18.8.1988,
Eelis Autto 23.8.1988.
108. Haastattelut:
Arvid Autto 30.6.1987,
Unto Autto 18.8. 1988,
Eelis Autto 23.8.1988.
109. Etelä-Lapin poronhoitoyhdistyksen kertomus 1935–36, 1939–40.
110. Sama, 1939–40.
111. Haastattelut:
Arvid Autto 30.6.1987,
Eelis Autto 23.8.1988.
112. Etelä-Lapin poronhoitoyhdistyksen kertomus 1949–50.
113. Kyrön paliskunnan poroisännän selonteko porolaidunkomissiolle 2.8.1913, porolaidunkomission arkisto.
Haastattelut:
Arvid Autto 30.6.1987,
Eelis Autto 23.8.1988.
114. Haastattelu, Unto Autto 18.8.1988.

115. Puistonvartija Pakasmaan kirjeet aluemetsänhoitaja Sandströmille 23.1.1946, saapuneet kirjeet 1945–52, Pohjois-Suomen hoitoalueen arkisto.
116. Haastattelu, Unto Autto 18.8.1988.
117. Haastattelut:
Arvid Autto 30.6.1987,
Unto Autto 18.8.1988,
Eelis Autto 23.8.1988.

LUONTAISELINKEINOT

118. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia, osa II, s. 147.
119. Sama, s. 413.
120. Haastattelut:
Pauli Ruotsala 29.7.1987,
Vieno Kyrö 16.8.1988.
121. Haastattelu, Eino Stoor 12.7.1988.
122. Haastattelut:
Ilmari Kotakorva 3.8.1987,
Vieno Kyrö 16.8.1988.
123. Haastattelut:
Pauli Ruotsala 29.7.1987,
Eino Stoor 12.7.1988.
124. Haastattelut:
Ville Kangosjärvi 26.8.1987,
Eino Stoor 12.7.1988,
Vieno Kyrö 11.8.1988.
125. Haastattelut:
Pauli Ruotsala 29.7.1987,
Ville Kangosjärvi 26.8.1987,
Vieno Kyrö 16.8.1988.
126. Haastattelu, Eino Stoor 12.7.1988.
127. Haastattelut:
Pauli Ruotsala 29.7.1987,
Ville Kangosjärvi 26.8.1987.
128. Haastattelut:
Johan Näkkäläjärvi 23.6.1988.
Eino Stoor 12.7.1988.
Akseli Vuontisjärvi 18.7.1988.
129. Haastattelut:
Onni Eira 25.8.1987,
Johan Näkkäläjärvi 23.6.1988,
Eino Stoor 12.7.1988.
130. Haastattelut:
Pauli Ruotsala 29.7.1987.
Ville Kangosjärvi 26.8.1987.
Eino Stoor 12.7.1988.
131. Haastattelut:
Eino Stoor 12.7.1988,
Akseli Vuontisjärvi 18.7.1988.
132. Ermala, Aslak, Helminen, Matti ja Lahti, Seppo, Majaviemme levinnäisyyden ja runsauden vaihtelusta sekä tulevaisuuden näkymistä, artikkeli Suomen Riista 1989:35, s. 108–118.
133. Haastattelut:
Onni Eira 25.6.1987,
Vieno Kyrö 16.8.1988.
134. Haastattelu, Eino Stoor 12.7.1988.
135. Haastattelu, Pauli Ruotsala 29.7.1987.

MAATALOUS

136. Haastattelu, Ensi Pääkkölä 30.6.1987.
137. Komiteanmietintö 1938:8, s. 20.
138. Haastattelut:
Marja Autto 22.7.1987.
Ensi Pääkölä 30.6.1987,
Amanda Kaarlela 13.7.1987,
139. Komiteanmietintö 1938:8, s. 33.
140. Haastattelu, Marja Autto 22.7.1987.
141. Haastattelut:
Ensi Pääkkölä 30.6.1987,
Hilpi Kyrö 30.6.1987,
Amanda Kaarlela 13.7.1987.
142. Haastattelut:
Amanda Kaarlela 13.7.1987,
Marja Autto 22.7.1987.
143. Haastattelut:
Ensi Pääkkölä 30.6.1987,
Hilpi Kyrö 30.6.1987,
Amanda Kaarlela 13.7.1987.
144. Haastattelut:
Ensi Pääkkölä 30.6.1987,
Marja Autto 22.7.1987.
145. Iisakki Siepin kirje aluemetsänhoitaja Sandströmille 25.8.1947, saapuneet kirjeet 1945-52, Pohjois-Suomen hoitoalueen arkisto.
146. Maanmittaushallitus, kiinteistörekisteri. Suullinen tiedonanto 20.4.1990.
147. Haastattelut:
Ensi Pääkkölä 30.6.1987,
Hilpi Kyrö 30.6.1987.
148. Haastattelu, Väinö Kotakorva 19.8.1988.
149. Lagercrantz, Eliel, Ounastunturilta Pöyrisjärvelle, s. 246.
Haastattelut:
Eero Eira 11.7.1988,
Vieno Kyrö 16.8.1988.
150. Haastattelu, Armo Raattama 29.6.1987.
151. Haastattelu, Sulo Peltovuoma 19.8.1987.
152. Haastattelut:
Armo Raattama 29.6.1987,
Tauno Savolainen 28.7.1987,
Pauli Ruotsala 29.7.1987.
153. Haastattelu, Pauli Ruotsala 29.7.1987.
154. Haastattelut:
Armo Raattama 29.6.1987,
Väinö Kotakorva 19.8.1988.
155. Sama.
156. Haastattelu, Armo Raattama 29.6.1987.

MATKAILU

157. Haastattelut:
Unto Autto 18.8.1988.
Kalle Vuontisjärvi 13.7.1988.
158. Haastattelu, Armas Vuontisjärvi 12.7.1988.
159. Haastattelu, Kalle Vuontisjärvi 13.7.1988.
160. Suomen Matkailu 1937:2, s. 27–28.
161. Suomen Matkailuyhdistyksen toimintakertomus 1935.

162. Suomen Matkailu 1937:2, s. 27–28.
163. Haastattelu, Armas Vuontisjärvi 12.7.1988.
164. Suomen Matkailuyhdistyksen toimintakertomukset 1937–40.
165. Haastattelut:
Ilmari Kotakorva 3.8.1987,
Väinö Kotakorva 19.8.1988.
166. Suomen Matkailu 1937:2, s. 27–28.
167. Kleemola, Irja, Suomen Naisten Liikuntakasvatusliiton historia, s. 489–490.
168. Sama, s. 491–492.
169. Borg, Havas, Pitkälä, Ratilainen, s. 26.
Haastattelu, Väinö Kotakorva 19.8.1988.
170. Suomen Matkailu 1938:2, s. 16–19.
171. Haastattelu, Jussi Toikkanen 5.9.1987.
172. Suomen Matkailu 1938:2, s. 16–19.
173. Sama.
174. Suomen Matkailuyhdistyksen toimintakertomukset 1938–41.

SOTA-AIKA

175. Haastattelu, Marketta Hyttinen 4.2.1991.
176. Suomen Matkailuyhdistyksen toimintakertomus 1942–44.
177. Haastattelut:
Tyyne Pääkkölä 26.6.1987.
Marja Autto 12.7.1987.
178. Niemelä, Ounasjoen maa, s. 177.
179. Haastattelu, Armo Raattama 29.6.1987.
180. Metsäntutkimuslaitoksen Kolarin tutkimusaseman kämppäkortisto.

SODAN JÄLKEINEN MATKAILU

181. Suomen Matkailu 1947:4, s. 9.
182. Suomen Matkailu 1948:2, s. 12–14.
183. Kleemola, s. 492.
184. Haastattelu, Paula Halmisto 19.6.1989.
185. Haastattelu, Armas Vuontisjärvi 12.7.1988.
186. Pallas-Ounastunturin kansallispuiston runkosuunnitelma v. 1987, s. 50.
187. Borg, Havas, Pitkälä ja Ratilainen, s. 34.

MATKAMIEHIÄ JA MERKKIHENKILÖITÄ

188. Vahtola, Jouko, Maailmanmatkaajia Lapissa. Teoksessa: Lappi 1, s. 135–145.
189. Sama, s. 146–147.
190. Sama, s. 148–152.
191. Muonion kairoilta, osa I, s. 62.
192. Acerbi, Giuseppe, Matka Lapissa 1799, s. 40.
193. Kivinen, s. 22.
194. Haastattelu, Toivo Kulpakko 8.8.1988.
195. Sama, Koillis-Lappi 3.9.1958, s. 1–2.
196. Muonion kairoilta I, s. 63.
197. Koillis-Lappi 3.9.1958, s. 1–2.
198. Haastattelu, Unto Autto 18.8.1988.

199. Haastattelut:
Amanda Kaarlela 13.7.1987,
Arvid Autto 15.7.1987,
Unto Autto 18.8.1988.
200. Sama.
201. Haastattelu, Toivo Kulpakko 8.8.1988.
202. Haastattelut:
Arvid Autto 15.7.1987,
Unto Autto 18.8.1988.
203. Paulaharju, Lapin muisteluksia, s. 5.
204. Haastattelu, Armas Vuontisjärvi 12.7.1988.
205. Luther, A, Justus Montell: Memoranda. Soc: Fauna & Flora Fennica 1956:32, s. 195–198.
206. Asplund, Kalevi, Lappia parhaimmillaan, Erä 1987:3, s. 44–49.
207. Luther, s. 195–198.
208. Haastattelu, Arvid Autto 15.7.1987.
209. Niemelä, Ounasjoen maa, s. 58.
210. Kekkonen, Urho, Matkakuvia Kainuusta ja Lapista, s. 121–129.
211. Sama, s. 130–142.
212. Presidentti eräretkillä, s. 46.
213. Haastattelu, Eila Autto 13.7.1987.
214. Haastattelu, Marja Autto 15.7.1987.
215. Haastattelut:
Kalle Vuontisjärvi 18.7.1988.
Kalle Vuontisjärvi 25.7.1988.
216. Haastattelu, Eero Eira 11.7.1988.

TUTKIMUS

217. Kallio, Paavo, Tutkijain Lappi. Teoksessa: Lappi 1, s. 267–279. Suomen elämäkerrasto, toim. Ilmari Heikinheimo, 546 s.
218. Sama, s. 99–100.
219. Pallas-Ounastyöryhmän mietintö, s. 50.
220. Sama, s. 43.
221. Helsingin yliopisto. Opettajat ja virkamiehet vuodesta 1828. Toim. S. Sola ja L. O. Th. Tudeer. Osa II, 443 s.
Lagercrantz, Eliel, Laulava Lappi. 396 s.
222. Pallas-Ounas-työryhmän mietintö, s. 44.
223. Haastattelu, Erkki Numminen 22.4. 1991.
224. Pallas-Ounas-työryhmän mietintö, s. 50, 96–99.
225. Haastattelu, Erkki Numminen 22.4.1991.
226. Pallas-Ounas-työryhmän mietintö, s. 74.
Haastattelu, Erkki Numminen 22.4.1991.
227. Pallas-Ounas-työryhmän mietintö, s. 44–46.
228. Asetus 583/1991.
229. 1990 United Nations List of National Parks and Protected Areas, s. 87.
230. Haapanen, Antti, Luonnonalueet, s.172.

Lähdeluettelo

A PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Valtionarkisto (Helsinki)
Metsähallituksen arkisto
Valtioneuvostolle menneet kirjeet
Saapuneet kirjeet 1919–1928
Porolaidunkomissio 1911–1914, Peltovuoman ja Kyrön paliskuntien poroisäntien selonteko porolaidun-komission kyselyyn

Oulun maakunta-arkisto
Kyösti Haatajan kokoelmat, Saapuneet kirjeet

Ympäristöministeriön luonnonvaraintoimiston arkisto (Helsinki)
Valtion luonnonsuojeluvalvojan arkisto
Vuoden 1931 luonnonsuojelukomitean arkisto

Museovirasto (Helsinki)
Esihistorian toimiston arkisto, Pallas-Ounastunturin kansallispuiston ja lähiympäristön kiinteät muinaisjäänteet

Metsäntutkimuslaitoksen hallintotoimiston ja tutkimusaluetoimiston arkisto (Helsinki)
Perustamispäätökset

Metsäntutkimuslaitoksen Pohjois-Suomen hoitoalueen arkisto (Rovaniemi)
Saapuneet kirjeet 1945–1952

Metsäntutkimuslaitoksen Kolarin tutkimusaseman arkisto
Kämppäkortisto

Paliskuntain Yhdistyksen arkisto (Rovaniemi)
Poronhoitoyhdistysten toimintakertomukset

Enontekiön kunnanarkisto
Kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1935

Muonion kunnanarkisto
Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1934

B PAINETUT LÄHTEET

Lähdejulkaisut

Komiteanmietinnöt
1905:3 Komitea Lapinmaan taloudellisten olojen tutkimista varten, 460 s.
1910:7 Komitea maamme pohjoisimpiin osiin järjestettävien suojelusalueitten eroittamista varten, 243 s.
1914:2 Porojen laiduntamisoikeutta kruununmailla koskevia kysymyksiä selvittämään asetettu komitea, 191 s.
1929:8 Erinäisiä poronhoitoa koskevia kysymyksiä selvittämään asetettu komitea, 71 s.
1931:7 Luonnonsuojelua koskevia kysymyksiä selvittämään asetettu komitea, 64 s.

1938:8 Lapin taloudelliset olot ja niiden kehittäminen. Lapin komitean mietintö, 171 s.
1976:88 Kansallis- ja luonnonpuisto kysymyksiä selvittämään asetettu komitea. Kansallispuistokomitea 199 s.

Suomen asetuskokoelma
1938:83 Laki eräiden luonnonsuojelualueiden perustamisesta valtionmaille
1938:84 Asetus eräistä valtionmaiden luonnonsuojelualueista
1991:583. Asetus eräistä valtion omistamille alueille perustetuista kansallispuistoista ja luonnonpuistoista annetun asetuksen muuttamisesta.

Valtiopäiväasiakirjat 1927:III, 1936:V, 1937:III

Pallas-Ounastunturin kansallispuiston runkosuunnitelma (julkaisematon, säilytetään Metsäntutkimuslaitoksen Rovaniemen tutkimusaseman toimistossa)

Suomen Matkailijayhdistyksen toimintakertomukset (säilytetään Suomen matkailuliiton toimiston arkistossa Helsingissä)

Sanoma- ja aikakauslehdet

Lapin Kansa:
8.10.1929 Tuhoa tietävä lakiehdotus
26.10.1929 Karhusiittolahanke kummittelee jälleen
9.8.1930 Pallastunturin seudun luonnonsuojelukysymys jälleen esillä
Koillis-Lappi 3.9.1958
Suomen Matkailu:
1937:2 Matkailumajat, hotellit ja ravintolat Länsi-Lapissa
1938:2 Pallastunturi. Seudun ensimmäinen tunturihotelli vihitty
1947:4 Pallastunturilla hiihdetään jo ensi keväänä
1948:2 Pallastunturi

C KIRJALLISUUS

1990 United Nations List of National Parks and Protected Areas. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, U.K. 284 s.
Acerbi, Giuseppe 1984. Matka Lapissa v. 1799. WSOY, Porvoo. 2p. 163 s.
Ahtela, H. (Reuter, Einar) 1970. Kauneutta tavoittamassa. Karisto, Hämeenlinna. 173 s.
Alaruikka, Yrjö 1964. Suomen porotalous. Lapin maakuntapaino, Rovaniemi. 215 s.
Andersson, G.A. 1955. Tietoja Sodankylän ja Kittilän pitäjien aikaisemmista ja myöhemmistä vaiheista. Ylipainos Lapin Kansasta, Lapin Kansan kirjapaino, Rovaniemi. 392 s.
Asplund, Kalevi 1987. Lappia parhaimmillaan. Erä 3: 44–49.
Borg, Pekka, Havas, Paula, Pitkälä, Marja ja Ratilainen, Tuula 1979. Pallas-Ounastunturin kansallispuisto ja sen suunniteltu laajennus. Maailman Luonnonsäätiön Suomen Rahaston julkaisuja. Helsinki. 127 s.
Ermala, Aslak, Helminen, Matti ja Lahti, Seppo 1989. Majaviemme levinnäisyyden ja runsauden vaihteluista sekä tulevaisuuden näkymistä. Suomen Riista 35: 108–118.
Faravidin maa, Pohjois-Suomen historia, toim. Kyösti Julku, 1985. Pohjoinen, Oulu. 345 s.

Gripenberg, Bertel 1921. Från Pallastunturi. Finlandia vuosikirja 1920–21, Helsinki 1921, s. 91–96.
Haapanen, Antti 1977. Luonnonalueet. Teoksessa: Haapanen, Antti, Mikola, Peitsa ja Tenovuo, Rauno: Luonto ja luonnonsuojelu. Otava, Keuruu. s.161–219.
Helsingin yliopisto. Opettajat ja virkamiehet vuodesta 1828. Toimittaneet S. Sola ja L.O.Th. Tudeer. Osa II. 443.
Helle, Timo 1982. Peuran ja poron jäljillä. Kirjayhtymä, Helsinki. 159 s.
Itkonen, T.I. 1984. Suomen lappalaiset I–II. WSOY, Porvoo. 2p. 589 ja 629 s.
Jutikkala, Eino 1959. Suomen historian kartasto. WSOY, Porvoo. 2p. 84 s.
Kallio, Paavo 1983. Tutkijain Lappi. Teoksessa: Lappi 1. Karisto, Hämeenlinna. s. 267–279.
Kekkonen, Urho 1977. Matkakuvia Kainuusta ja Lapista. Otava, Helsinki. 141 s.
Kivinen, Olli 1982. Keimiöniemi. Ornamentum, Helsinki. 86 s.
Kleemola, Irja 1976. Suomen Naisten Liikuntakasvatusliiton historia 1896–1975. SNLLn julkaisuja, Helsinki. 646 s.
Lagercrantz, Eliel 1950. Laulava Lappi. WSOY, Porvoo. 398 s.
Linkola, Kaarlo 1926. Suunnitelma luonnonsuojelualueiden erottamiseksi Pohjois-Suomen valtionmailla. Silva Fennica 1, 57 s.
Linkola, Kaarlo 1927. Luonnon- ja kansallispuistomme. Kansanvalistusseuran kalenteri 1928. Otava, Helsinki. 240 s.
Luther, A. 1956. Justus Montell, Memoranda. Soc:Fauna & Flora Fennica 32:195–198.
Muonion kairoilta I, toimittanut Vilho Kohonen. Lions Club Muonio, Tornion kirjapaino, Tornio 1978, 102 s.
Niemelä, Yrjö, 1955. Kittilän viimeiset. Kuvaposti 47: 13–14.
Niemelä, Yrjö, 1989. Ounasjoen maa. Lapin Painotuote, Kemijärvi. 265 s.
Pallas-Ounas-työryhmän mietintö 1983. Toimittaneet Erkki Numminen ja Hannu Saarenmaa. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 125. Kolari. 99 s.
Palmgren, Rolf, 1922. Luonnonsuojelu ja kulttuuri. Otava, Helsinki. 427 s.
Paulaharju, Samuli, Lapin muisteluksia. WSOY, Porvoo 1977, 3p., 230 s.
Paulaharju, Samuli, Seitoja ja seidan palvontaa. Suomen kirjallisuusseuran kirjapaino, Helsinki 1932, 54 s.
Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia I–III, V.
osa I, 1983. Toimittanut Matti Huurre. Koillissanomat OY, Kuusamo, 532 s.
osa II, 1954. Toimittanut Armas Luukko. Kaleva OY, Oulu. 845 s.
osa III, 1973. Toimittanut Pentti Virrankoski. Kaleva OY, Oulu. 842 s.
osa V, 1954. Toimittanut Aimo Halila. Kaleva OY, Oulu. 749 s.
Presidentti eräretkillä, toimittaneet Tauno Mäki ja Urpo Levo 1967. Tammi, Helsinki. 204 s.
Savolainen, Reijo 1984. Suomen poronhoito-organisaatio ja -omistus autonomian ajan lopulla. Historiatieteen pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
Suomen elämäkerrasto 1955. Toimittanut Ilmari Heikinheimo. WSOY, Porvoo, Helsinki. 855 s.
Wahlberg, Erik 1981. Sukuja 1500-luvulta nykypäivään. Luoteis-Lappi 24.9.1981.

D HAASTATTELUT

Paula Halmiston (Suomen Naisten liikuntakasvatusliiton toimintasihteeri) haastattelu 19.6.1989. Haastattelija Juha-Pekka Rauhala, säilytetään Pallas-Ounastunturin kansallispuiston opastuskeskuksessa.

Marketta Hyttisen (eläk., ent. Lapin lääninhallituksen pääkirjanpitäjä) puhelinhaastattelu 4.2.1991. Haastattelija Juha-Pekka Rauhala, säilytetään Pallas-Ounastunturin kansallispuiston opastuskeskuksessa.

Toivo Kulpakon (kirkkoherra) puhelinhaastattelu 8.8.1988. Haastattelija Juha-Pekka Rauhala, säilytetään Pallas-Ounastunturin kansallispuiston opastuskeskuksessa.

Veikko Laakson (eläkeläinen) puhelinhaastattelu 23.10.1991. Haastattelija Anna-Liisa Sippola, säilytetään Pallas-Ounastunturin kansallispuiston opastuskeskuksessa.

Erkki Nummisen (eläkeläinen, ent. Metlan Kolarin tutkimusaseman asemanjohtaja) haastattelu 22.4.1991. Haastattelija Anna-Liisa Sippola, säilytetään Pallas-Ounastunturin kansallispuiston opastuskeskuksessa.

Sofia Pyykösen (eläkeläinen) puhelinhaastattelu 28.2.1991. Haastattelija Juha-Pekka Rauhala, säilytetään Pallas-Ounastunturin kansallispuiston opastuskeskuksessa.

Veikko Salkion (ent. luonnonsuojeluvartija) haastattelut

— haastattelu Pallas-Ounastunturin kansallispuiston työryhmän mietintöä varten 1983 (päiväämätön). Haastattelija Erkki Numminen, säilytetään Pallas-Ounastunturin kansallispuiston opastuskeskuksessa.

— haastattelu 20.2.1989. Haastattelijoina Olli Autto ja Sinikka Salmela, säilytetään Pallas-Ounastunturin kansallispuiston opastuskeskuksessa.

— puhelinhaastattelu 6.3.1991. Haastattelija Anna-Liisa Sippola, säilytetään Pallas-Ounastunturin kansallispuiston opastuskeskuksessa.

Pallas-Ounastunturin kansallispuiston ja sen lähiympäristön menneisyydestä — haastattelut vuosilta 1987 ja 1988. Haastattelija Juha-Pekka Rauhala, säilytetään Pallas-Ounastunturin kansallispuiston opastuskeskuksessa.

Nauhoitukset:

no. 1A Tyyne Pääkkölä s. 3.11.1907, eläk., ent. karjanhoitaja.
no. 2 Armo Johannes Raattama s. 12.4.1922, eläk., entinen työnjohtaja.
no. 3A Ensi Taimi Pääkkölä os. Konstenius s. 9.6.191918, eläk., ent.karjanhoitaja.
no. 4A Hilpi Josefina Kyrö os. Keskitalo 12.8.1915, eläk., ent. karjanhoitaja.
no. 4B Arvid Eelis Autto s. 1.5.1909, eläk., ent. poromies.
no. 6 Amanda Kustaava Kaarlela os. Autto s. 30.8.1916, eläk., ent. karjanhoitaja.
no. 7A ks. no. 4B.
no. 7B Marja Kustaava Autto os. Kyrö s. 4.12.1916, eläk., ent. karjanhoitaja.
no. 8 ks. no. 7B.
no. 9A Tauno Ville Savolainen s. 10.11. 1930, eläk., ent. työmies.
no. 10A Lempi Johanna Autto os. Logje s. 21.7.1909, eläk., ent. karjanhoitaja.
no. 11 Sulo Pauli Ruotsala s. 12.12.1915, eläk., ent. maanviljelijä.
no. 12 Ilmari Iisakki Kotakorva s. 1906, eläk., ent. maanviljelijä.

no. 14 Sulo Augusti Peltovuoma s. 16.3.1917, eläk., ent. maanviljelijä.
no. 15 Onni Johannes Eira s. 25.2.1915, poromies.
no. 16 Ville Kangosjärvi s. 22.1.1905, eläk., ent. kalastaja.
no. 17B ks. no. 16.
no. 18 Jussi Toikkasen radiohaastattelu 5.9.1987, YLE radio 2.
no. 19B Johan Henrik Näkkäläjärvi s. 17.5.1920, poromies.
no. 20 Eero Eira s. 29.1.1929, poromies.
no. 21A Kalle Eira s. 10.1.1924, poromies.
no. 22 Eino Alfred Stoor s. 15.2.1902, eläk., ent. maatalousteknikko.
no. 23 Armas Arvid Vuontisjärvi s. 19.6.1912, kauppias.
no. 24 Kalle Olavi Vuontisjärvi s. 4.3.1917, matkailuyrittäjä.
no. 25A Matti Salmela s. 21.2.1904, eläk., ent. puistonvartija.
no. 25B Akseli Autto s. 14.2.1922, eläk., ent. maanviljelijä.
Eila Autto os. Lähteenmäki s.17.3.1921, eläk., ent. terveydenhoitaja.
no. 26 Akseli Aadolf Vuontisjärvi s. 11.5.1901, eläk., ent maanviljelijä.
no. 27A Hanna Kustaava Stoor os. Harju s. 19.1.1903, eläk., ent. karjanhoitaja.
no. 27B ks. no. 24.
no. 29 ks. no. 24.
no. 30B Aadolf Arvid Keimiöniemi s. 18.9.1912, eläk., ent. autoilija.
no. 31A Frans Oskari Kyrö s. 11.10. 1903, eläk., ent. maanviljelijä.
no. 32B Vieno Viljaami Kyrö s. 25.3.1928, eläk., ent. maanviljelijä.
no. 33 Unto Johannes Autto s. 7.9.1937, poromies.
no. 34 Väinö Gabriel Kotakorva s. 21.4.1915, eläk., ent. maanviljelijä.
no. 35 Eelis Abiel Autto s. 1.10.1910, eläk., ent. poromies.

Henkilöhakemisto

Aalto, Alvar 72
Aartolahti, Toive 98
Acerbi, Giuseppe 82, 83
Ahtela, H. 87
Angelin Miina 89
Anrick, C. J. 74
Autto, Abiel 88
Autto, Arvid 49
Autto, Eelis 88
Autto, Juho 77, 78
Autto, Kalevi 42
Autto, Olli 42
Bilberg, Johan 82, 95
Borg, Pekka 97
Cajander, A. K. 91, 93
Castren, Jalmar 74, 75
Clarke, Edward Daniel 82
Cope, David 98
deMaupertuis,
Pierre-Louis Moreau 82
Eeronheimo, Heikki 97
Eira, Kalle 47, 87
Elander, Anni 68, 75
Flingstedt, F. W. 91
Gallen-Kallela, Akseli 28
Gothus, Olaus Magnus 82
Gripenberg, Bertel 65
Haapasaari, Matti 97
Haataja, Kyösti 30, 32, 33
Hackman 92
Hardy 94
Heikinheimo, Olli 27, 32, 70
Helle, Timo 98
Henttonen, Heikki 97, 98
Hetta 21
Hult, Ragnar 91
Hustich, Ilmari 70, 93
Hämet-Ahti, Leena 93
Hämäläinen, Aulis 70, 72
Itkonen, T.I. 43
Juutinen, Paavo 93, 95
Järnefelt, Eero 28
Kaarle XI 21, 82
Kaarle-herttua 17
Kaartinen, Johanna 90
Kalela, Olavi 98
Kallio, Kyösti 87
Kalliola, Reino 93
Kalttopää, Jussa 20
Kari, Kaarina 69, 74
Kekkonen, Urho 37, 88
Ketomella, Elle 88
Kolström, Mathias 83
Koski, Veikko 95
Kotakorva, Markku 96
Kreuger, R. 92
Kristiina (kuningatar) 21
Kujala, Viljo 93, 95
Kujansuu, Raimo 93, 98
Kuru, Alina 68
Kuru, Einari 41
Kuru, Heino 68
Kuru, Iisko 18
Kuru, Matti 18
Kustaa Vaasa 17
Kyrö, Augusti 49
Kyrö, Mikko 24
Kyrö, Olli 22, 23
Kyrö, Pekka 22, 23, 24
Lagercrantz, Eliel 25, 92
Lammes, Tapio 97
Lehtonen, Anna 69
Lingonblad, Birger 92, 93
Linkola, Kaarlo 29, 30, 33
Lohi, Kalle 30
MacKey, Millie
(Kotlannin äijä) 26, 83, 84, 85
Magga, Aini 88
Magga, Heikki 47
Magga, Inger Anni 88
Magga, Petter Tuomas
(Magga-Pierra) 20, 88, 89, 90
Magga, Tuomas 88, 89
Malmivaara, E. 95

Mattila, Juho 88, 89
Mauno Ladonlukko 17
Maunonen, Nestori 27, 49, 50
Mikkola, E. 92
Montell, Justus 30, 40, 51, 85, 86, 87, 91, 92
Mäkinen, Vesa 71
Möykkynen, Aaron 26, 84
Nestorin Mari 89
Niemelä, Tuomo 97
Niku-raukka 26
Nordenskjöld, A. E. 28, 102
Norrlin, Johan Petter 91
Numminen, Erkki 96, 98
Nurmi, Paavo 80
Pakasmaa, Esteri 38
Pakasmaa, Viljo 27, 37, 38, 39, 41, 69, 88, 96
Palmgren, Pontus 93
Palmgren, Rolf 29
Paulaharju, Samuli 18, 22, 85, 92
Penttilä, S. 93
Pääkkölä, Mikko 84
Pääkkölä, Tyyne 60
Raattama, Arvid 33
Rainio, A. 92
Rauhala, Juha-Pekka 97
Raulo, Jyrki 96
Rekola, Ylermi 96
Relander, Lauri K. 30
Rova, Aarne 33
Rova, Tauno 33
Runeberg, J.L. 28
Ruuhijärvi, Rauno 93
Saalas, Uunio 92
Saarenmaa, Hannu 96, 97, 98
Saastamoinen, Olli 98
Salkio, Veikko 26, 27, 37, 41
Salmela, Matti 37, 39, 40, 41, 71
Salmi, Aapo-Matti 71
Sandman, J. Alb. 92
Sandström, Karl V. 39
Sarvas, Risto 95, 96
Schefferus, Johannes 82
Sippola, Anna-Liisa 97
Skjöldenbrand, A. F. 83
Spole, Anders 82
Stenbeck 74, 75
Sundquist, Jarl 80
Suomalainen, Eino 92
Tallqvist, Raili 95
Teivainen, Lauri 93
Toikkanen, Jussi 70, 74
Tuulirova, Sammu 24
Vähäkallio, Väinö 70
Wegelius, Axel 93
Ylihannu, Jouko 79, 80

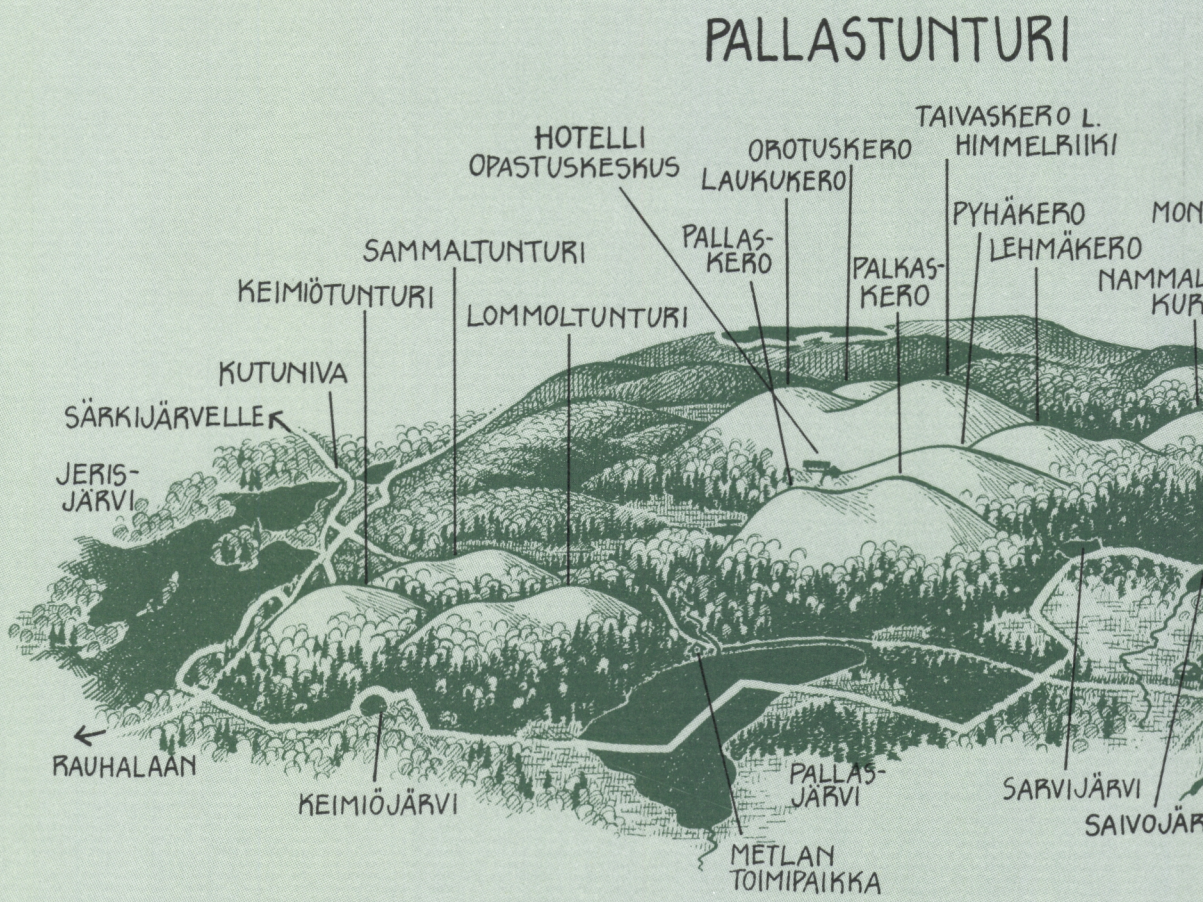
PALLASTUNTURI
HOTELLI
OPASTUSKESKUS
OROTUSKERO
TAIVASKERO L.
HIMMELRIIKI
LAUKUKERO
PYHÄKERO
PALLAS-
KERO
LEHMÄKERO
SAMMALTUNTURI
PALKAS-
KERO
KEIMIÖTUNTURI
LOMMOLTUNTURI
KUTUNIVA
SÄRKIJÄRVELLE
JERIS-
JÄRVI
RAUHALAAN
KEIMIÖJÄRVI
PALLAS-
JÄRVI
METLAN
TOIMIPAIKKA
SARVIJÄRVI

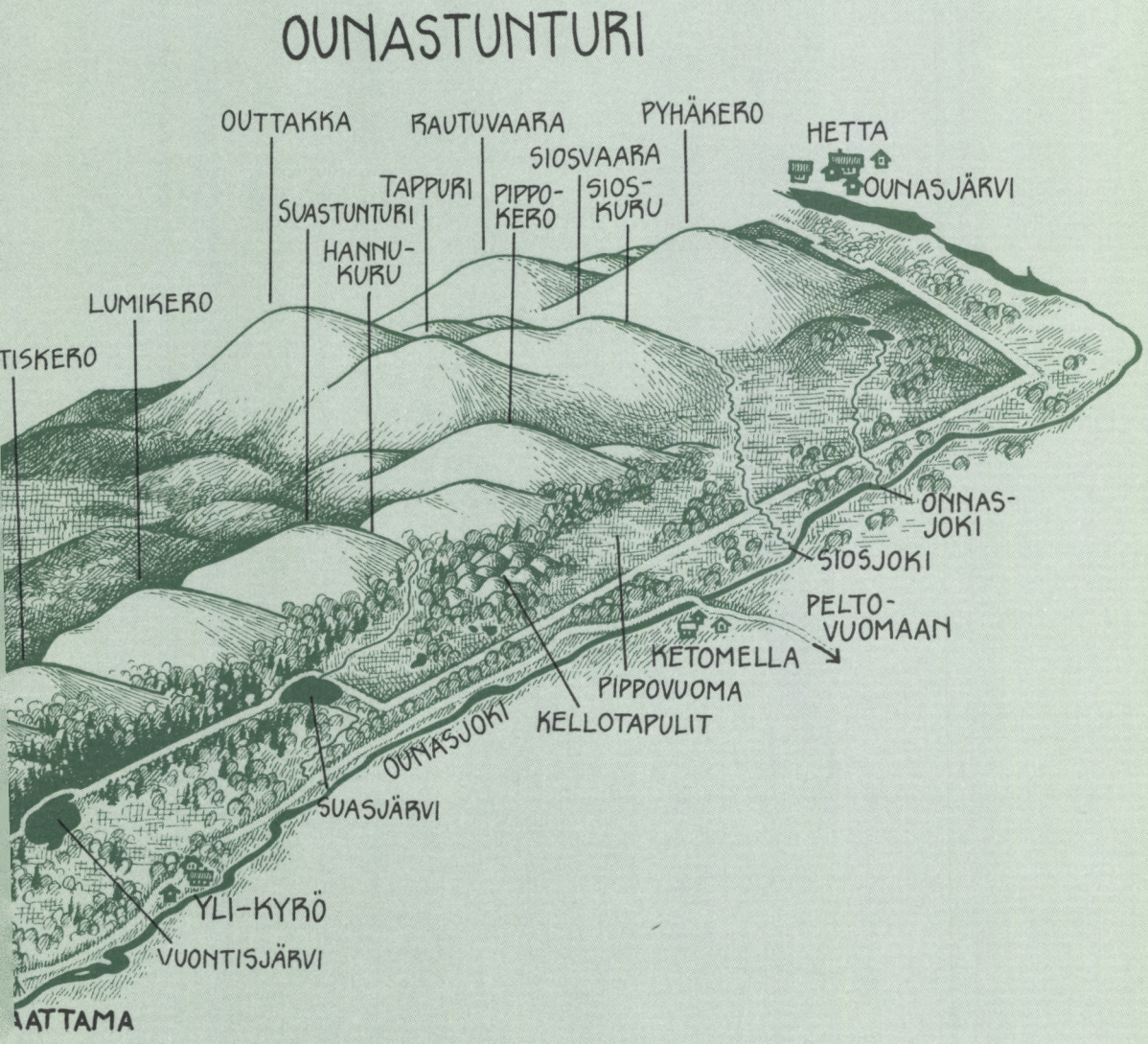
OUNASTUNTURI
OUTTAKKA
RAUTUVAARA
PYHÄKERO
HETTA
SIOSVAARA
TAPPURI
PIPPO-
KERO
SIOS-
KURU
OUNASJÄRVI
SUASTUNTURI
HANNU-
KURU
LUMIKERO
TISKERO
ONNAS-
JOKI
SIOSJOKI
PELTO-
VUOMAAN
KETOMELLA
PIPPOVUOMA
KELLOTAPULIT
OUNASJOKI
SUASJÄRVI
YLI-KYRÖ
VUONTISJÄRVI
ATTAMA

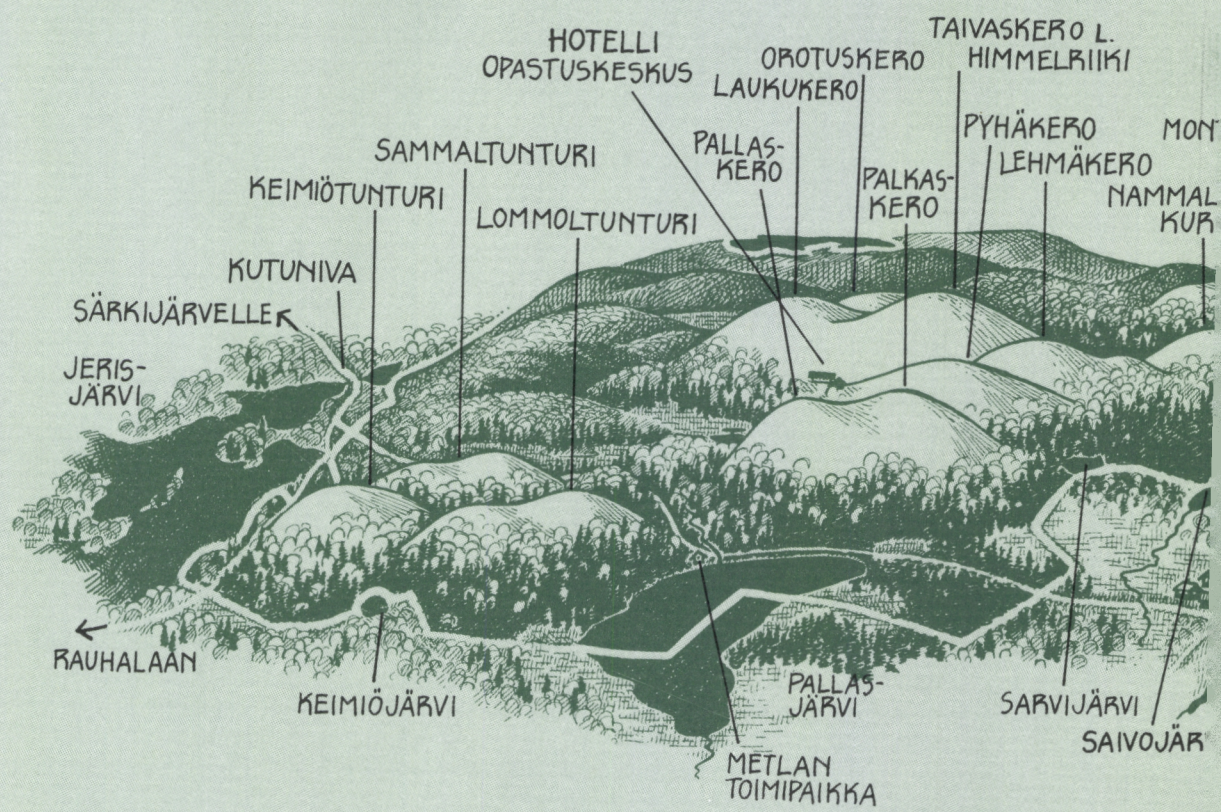
PALLASTUNTURI
HOTELLI
OPASTUSKESKUS
TAIVASKERO L.
HIMMELRIIKI
OROTUSKERO
LAUKUKERO
PYHÄKERO
MON
PALLAS-
KERO
LEHMÄKERO
SAMMALTUNTURI
PALKAS-
KERO
KEIMIÖTUNTURI
NAMMAL
KUR
LOMMOLTUNTURI
KUTUNIVA
SÄRKIJÄRVELLE
JERIS-
JÄRVI
RAUHALAAN
KEIMIÖJÄRVI
PALLAS-
JÄRVI
SARVIJÄRVI
SAIVOJÄR
METLAN
TOIMIPAIKKA

Pallas-Ounastunturin kansallispuisto on perustettu vuonna 1938 yhtenä maamme vanhimmista luonnonsuojelualueista. Puisto on ollut alusta saakka Metsäntutkimuslaitoksen hoidossa ja hallinnassa. Suojelu- ja virkistyskäytön ohella puisto on tärkeä tutkimuskohde.

Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 410
Metsäntutkimuslaitos–Rovaniemen tutkimusasema

ISBN 951-40-1209-7
ISSN 0358-4283